

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ HAL VE SIKIYÖNETİM
UYGULAMALARI (1961 – 1982)

Hazırlayan
Damla BAYER

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN

Mart 2022, ERZİNCAN

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ HAL VE SIKIYÖNETİM
UYGULAMALARI (1961 – 1982)
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Damla BAYER

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN

Mart 2022, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Damla BAYER

TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Tarih

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Türkiye’de Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Uygulamaları (1961-1982)

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 148 sayfalık kısmına ilişkin 25.03.2022 tarihinde **IThenticate/Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %20’ dir.

Filtrelemeye **alıntılar ve kaynakça dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../.....

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN

Öğrenci Damla BAYER

KILAVUZA UYGUNLUK

“TÜRKİYE’DE SIKİYÖNETİM VE OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMALARI (1961 – 1982)” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Damla BAYER

İmza

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN

İmza

Tarih ABD Başkanı

Prof. Dr. Aldulkadir Gül

İmza

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN danışmanlığında **Damla BAYER** tarafından hazırlanan “**Türkiye’de Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Uygulamaları (1961 – 1982)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih** Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

01/04/2022

JÜRİ:

Danışman : **Dr. Öğr. Üyesi. Songül ALŞAN**

İmza

Üye : **Doç. Dr. Yusuf Ziya Keskin**

İmza

Üye : **Doç. Dr. Yahya Yeşilyurt**

İmza

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Doç. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Devletler devamlılığını sağlayabilmek adına tehlikeye ilişkin bir çıkış yoluna sahip olmalıdır. Yalnızca mevcut olan tehditlere karşı değil, aynı zamanda doğabilecek olan tehditlere karşı da elindeki imkânlarla her an hazır hale geçebilecek bir planlamaya da sahip olmalıdır. Bahsedilen tehditler devlet nazarında; savaş, iç ayaklanmalar, yaygın şiddet halleri, ekonomik bunalımlar, doğal afetler ve salgın hastalıklar olarak nitelendirilmektedir. Birçok devlet de bu sorunları öngörerek ve tecrübe ederek zamanla kendine has uygulamalar ve esaslar geliştirmiştir. Türkiye de diğer birçok devlet gibi öngördüğü ve tecrübe ettiği tehditler sonrasında zamanla, mevcut hukuk kurallarına uygun şekilde, doğal süreçte sürekli değişkenlik gösterip ve halen gelişmekte olan uygulamalarla varlığını korumaya devam etmektedir. Tarihi sürece bakıldığında Türkiye'nin sıkıyönetim/olağanüstü hal uygulamaları ve bu uygulamaların esasları hukuk temelleri üzerine inşa edilmiştir.

Bu çalışmadaki amaç Türkiye'deki sıkıyönetim/olağanüstü hal uygulamalarının sebeplerini, uygulanma biçimlerini, anayasal sürecini incelemek ve dönemin basınına olan yansımalarını değerlendirmektir. Sıkıyönetim ve OHAL ilanlarının neden ilan edildiklerine değinilirken, ekonomi, sosyal yaşam, dönemin şartları ve siyasi çalkantılara sıkça değinilmiştir. Olağan dışı yönetim biçimi olan sıkıyönetim ve ohal uygulamaları çok yönlü olarak detaylandırılmış ve dönemin şartlarına uygun bir şekilde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada; Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv belgelerinden, Resmi Gazetelerden, TBMM Tutanaklarından, 1961 ve 1982 Anayasalarından, dönemin gazetelerinden, ilgili kanunlar ve içtüzüklerden, süreli yayınlardan, internet kaynaklarından ve konuyla ilgili diğer eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca bu çalışma tarafsızlık ilkesi benimsenerek yürütülmüştür.

Bu çalışmada rehberim olan, desteklerini esirgemeyen, bakış açısına ve çalışma şekline hayranlık duyduğum saygıdeğer danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN'a, her zaman danışabildiğim ve yol göstererek çalışmama katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN'e, çalışma sürecinde bana her zaman inanan Taylan ÖZCAN ve Senanur AYGÜN'e, motivasyonumu kaybetmemem için hep yanımda olan Esra ÇAKIR ve Hanife KÜÇÜKOSMAN'a, son olarak sabrını asla yitirmeyen ve elini hep üstümde hissettiğim canım Aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Damla BAYER

Erzincan, 2022

TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜHAL VE SIKIYÖNETİM UYGULAMALARI

(1961 – 1982)

Damla BAYER

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mart 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’nin sıkıyönetim uygulamaları, bu uygulamaların sebepleri ve anayasal dayanakları ele alınmıştır. Tarih boyunca birçok devlet, mevcut kamu düzeninin bozulduğu ve kendi varlığını tehdit altında gördüğü olaylarda sıkıyönetim uygulamasına başvurmuştur. Sıkıyönetim uygulamalarının temel amacı savaş, salgın hastalık, rejime karşı ayaklanma, iç veya dış tehdit gibi olaylara karşı tüm imkânların askeri makamlara tahsis edilmesi ve ordu mensuplarının durumu kontrol altına alması olmuştur. Sıkıyönetim uygulamaları, devletlerin kendi iç tüzüğüne, anayasal süreçlerine, askeri teşkilatlanma biçimlerine ve dönemin ihtiyaçlarına göre şekillenerek esasları belirlenmiş ve gerçekleştirilmiştir. OHAL ise devletin, kamudaki sivil makamların yetkilerini arttırması ve sivil yönetimle kamu düzenini kontrol altına almaya çalışmasını ifade etmiştir. Sıkıyönetim ve ohal, birçok devletin tercih ettiği veya tercih etmek zorunda kaldığı olağandışı yönetim biçimlerinden olmuştur.

Türkiye de çoğu devlet gibi yaşadığı veya yaşaması muhtemel olan sorunlar karşısında olağandışı yönetim uygulamalarına başvurmuştur. Başvurduğu bu yönetim biçimleri birer hukuk rejimi olmakla birlikte yaşandığı dönem içerisinde birçok değişikliklerle sonuçlanmıştır. Bu değişiklikler siyasi, askeri, hukuksal, toplumsal ve ekonomi alanları başta olmak üzere birçok alanda etkili olmuştur. Sıkıyönetim ve OHAL uygulamaları uzun yıllar boyunca Türkiye tarafından sorunların çözümü için sıkça başvuru alan yönetim biçimlerinden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sıkıyönetim, Olağanüstü Hal, Türkiye, Anayasa

THE PRACTICES OF STATE OF EMERGENCY AND MARTIAL LAW IN TURKEY (1961 – 1982)

Damla BAYER

**Erzincan Binali Yıldırım University,
Graduate School of Social Sciences**

Master's Thesis, March 2022

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Songül ALŞAN

ABSTRACT

In this study, Turkey's martial law practices, the reasons for these practices and their constitutional bases are discussed. Throughout history, many states have applied to martial law in cases where the existing public order is disturbed and their existence is threatened. The main purpose of martial law practices is to allocate all means to the military authorities against events such as war, epidemics, uprisings against the regime, and internal or external threats, and that the members of the army control the situation. Martial law practices were shaped according to each state's own internal statute, constitutional processes, forms of military organization and the needs of the period, its principles were determined and implemented. On the other hand, the state of emergency stated that the state should increase the powers of the civil authorities in the public and try to control the public order with the civilian administration. Martial law and state of emergency have been among the extraordinary forms of government that many states have preferred or had to choose.

Turkey, like most states, has resorted to extraordinary management practices in the face of problems that it has experienced or is likely to experience. Although these forms of government are legal regimes, they have resulted in many changes in the period in which they were lived. These changes have been effective in many fields, especially in the political, military, legal, social and economic fields. Martial law and state of emergency applications have been among the forms of government frequently used by Turkey for the solution of problems for many years.

Keywords: Martial Law, State of Emergency, Turkey, Constitution

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ HAL VE SIKIYÖNETİM UYGULAMALARI (1961 – 1982)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	xii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARIN KAVRAMSAL TANIMLARI

1.1. Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Kavramları.....	6
1.2. Anayasalarda Olağanüstü Haller	9
1.2.1. 1961 Anayasasında Sıkıyönetim.....	9

1.2.2. 1982 Anayasası'nda OHAL	11
--------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARIN HUKUKSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Sıkıyönetimin Hukuksal Çerçevesi	16
2.2. OHAL'in Hukuksal Çerçevesi.....	20
2.2.1. OHAL'de Temel Hak ve Özgürlükler	22
2.2.2. Kanun Hükmünde Kararname (KHK)	26
2.2.3. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)	29
2.2.4. OHAL Bölge Valiliği.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İLAN EDİLEN SIKIYÖNETİMLER

3.1. 6/7 Eylül Olayları 1955	47
3.2. 28 Nisan 1960 Sıkıyönetimi (Öğrenci Gösterileri Üzerine).....	52
3.3. 27 Mayıs Sıkıyönetimi 1960	55
3.4. 21 Mayıs 1963 Sıkıyönetimi (Talat Aydemir Ayaklanması Üzerine).....	57
3.5. 15/16 Haziran 1970 Sıkıyönetimi (15/16 Haziran İşçi Olayları Üzerine).....	59
3.6. 12 Mart 1971 Sıkıyönetimi (12 Mart Muhtırasının Ardından)	60
3.7. Reddedilen Sıkıyönetim (Irak İç Savaşı Nedeniyle)	64
3.8. 20 Temmuz 1974 Sıkıyönetimi (Kıbrıs Harekâtı Üzerine)	65
3.9. 12 Eylül 1980 Sıkıyönetimi (Askeri Müdahale Sebebiyle).....	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ HAL VE SIKIYÖNETİM SÜREÇLERİNDE BASIN VE BU SÜREÇLERİN HALKTAKİ YANSIMALARINA İLİŞKİN RÖPORTAJLAR

4.1. Türkiye’de Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Süreçlerinde Basın.....	80
4.2. Röportajlar	91
 SONUÇ	 110
KAYNAKÇA.....	120
ETİK KURUL ONAYI	133
EKLER.....	134
ÖZGEÇMİŞ	150

SİMGELER ve KISALTMALAR

ATASE	: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DB	: Dünya Bankası
DP	: Demokrat Partisi
edt.	: Editör
F.	: Fihrist
IMF	: International Monetary Fund
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MNP	: Milli Nizam Partisi
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMZC : Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Olağanüstü Hal Yönetimini Etkileyen Hukuksal Metinler	21
Tablo 2.2: OHAL Bölge Valiliği Hakkındaki Kararlar	43
Tablo 3.1: Türkiye’de İlan Edilen Sıkıyönetimler.....	46

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Olağanüstü Hal Uygulamasında Olan ve Olmayan İller	35
Şekil 3.1: Türkiye Cumhuriyeti Devletindeki Sıkıyönetim Uygulamasının Kaldırıldığı 19.07.1987 Yılında OHAL Bölgeleri	79

GİRİŞ

Mevcut devletlerin; ekonomik krizler, doğal afetler, ayaklanmalar, savaş ve savaş tehlikesinin baş gösterdiği durumlarda kendi varlığını koruma motivasyonu ile hareket eder. Olağanüstü hal tedbirleri de bu amaçla devletlerin tarih boyunca yaşadıkları ya da yaşaya bileyeceği muhtemel tehditlere yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla olağan dışı durum tedbirleri dönemin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir.¹ Kaynaksal ve tanımsal olarak farklılık gösterse de olağanüstü hal rejimini uygulayan ülkeler, ilk olarak devlet organları arasındaki yetki dağılımında değişikliğe gitmiş, temel hak ve özgürlüklere alışlagelmişin üstünde müdahale etmiştir.² Bu müdahale şekli Türkiye’de olağanüstü hal ve sıkıyönetim olarak adlandırılıp uygulanmıştır. Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal kavramları gerçekleşen veya gerçekleşme riski olan farklı olaylar neticesinde tercih edildiğinden farklı tanımlamaları yapılmıştır.

“Olağanüstü hal, normun geçerli olduğu ama uygulanamadığı ve yasa değerine sahip olmayan tasarıların/eylemlerin yasa gücünü elde ettiği bir hukuk rejimini ifade” etmiştir.³ Anayasayla veya Uluslararası bağlayıcılığa sahip olan ve korunan hakların kaldırılmadığı fakat askıya alınabildiği ve devlet kurumlarına verilen yetkilerin uygulandığı bir yönetim rejimi olarak ifade edilmiştir. Sıkıyönetim/olağanüstü hal uygulamaları devletlerin anayasasında yer alan, anayasaya aykırı olmayacak şekilde çıkarılan kanunlara dayandırılmış olduğundan birer yönetim biçimi olarak varlığını sürdürmüştür.⁴

¹ Melih Merter, “Olağanüstü Hallerde Yürütmenin Düzenleyici İşlemleri ve Yargısal Denetimi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 1.

² Kübra Işık, “Türkiye’de Olağanüstü Hal Dönemlerinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 30.

³ Aykut Çelebi, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), 169.

⁴ Bkz: Türkiye örneği için: 1924 Anayasası, 1961 Anayasası, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, 1982 Anayasası, 2935 sayılı OHAL Kanunu.

Olağanüstü hallerin uygulamalarına bakıldığında “demokrasi ile yönetilen ülkeler arasında en çok sıkıyönetim ilan edilen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir.”⁵ Özellikle çok partili hayata geçişin ardından ülke içindeki farklı görüşlerin ortaya çıkardığı kutuplaşma eğilimleri oluşmuştur. Zamanla, sosyal hayatı etkileyerek, kamu düzeni zaafını ortaya çıkarmıştır. Bu durum gün geçtikçe devletin kamusal işleyişini tehdit edecek raddeye ulaşmıştır. Bu sebeple Türkiye, varlığını devam ettirmek amacıyla sıkça sıkıyönetim veya ohal yönetim biçimlerine başvurmuştur. Bu çalışmada Türkiye’nin başvurduğu bu yönetim biçimlerinin sebepleri detaylandırılarak incelenmiş; hukuk, basın, siyaset gibi alanlarla olan ilişkileri değerlendirilmiştir.

1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de mezhepsel ayrılıklar öne sürülerek (Alevi-Sünni gibi) bazı kesimler arasında giderek artan tansiyon, toplumda sağ ve sol görüşlü kişilerin çatışmaları, öğrenci olayları, siyasal istikrarsızlık, ekonominin içinde bulunduğu durum, kişilerin refah düzeyi, terör ve dış sorunların artması gibi birçok unsur Türkiye’nin sıkıyönetim ve olağanüstü hal yönetim biçimlerine sıkça başvurmasına sebep olmuştur. 1955’te Kıbrıs meselesinden doğan olaylar sonucunda ilan edilen sıkıyönetim uygulaması 9 ay sürmüştür. Basın ve iktidar arasındaki gerilimin Tahkikat Komisyonu ile sonuçlanmasında üniversite öğrencilerinin protestolara başlaması ve durumun silahlı çatışmaya varması sebepleriyle 28 Nisan’da sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁶ Fakat hükümetin bu sıkıyönetim kararı ülkedeki kamu düzeninin bozulması ve rejime karşı tehditlerin var olduğu gerekçesiyle askeri müdahale yapılmıştır. Böylece Türkiye’de, Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi meydana gelmiştir.⁷ Askeri müdahale sonrası TBMM feshedilmiş, hükümet düşürülmüş ve Milli Birlik Komitesi kurulmuştur. 27 Mayıs 1960’da ilan edilen sıkıyönetim bir buçuk yılı aşkın bir sürede uygulanmıştır.⁸

Bu süreçte 1961’den itibaren koalisyon hükümetlerinin süreklilik kazanması ve hükümetlerin kısa süreli görev yapmaları ekonomik istikrarsızlığa neden olmuştur. Alınan kararlar da hükümetler gibi geçici ve yüzeysel bir hal almıştır. Böylece koalisyon hükümetleri bütçe açıklarını kontrol altına alamamış, yüksek enflasyonu engelleyememiş

⁵ Mehmet Sena Kösebaş, “Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını”, *Selçuk İletişim*, 1/12 (2019): 476. <https://doi.org/10.18094/josc.413203>

⁶ Yeni İstanbul, 7 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Ocak 2022)

⁷ Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960. (Erişim Tarihi 20 Ocak 2022)

⁸ 28.04.1960 tarihinde başlayan sıkıyönetim, 01.12.1961 tarihine kadar devam etmiştir.

ve devalüasyon sürekli hale gelmiştir. Olağanüstü halleri doğuran siyasi sebeplerin dışında doğal afetlerin⁹ de sonucunda olağanüstü hal uygulamalarına başvurulmuştur.

Ekim 1961’de genel seçimler yapılmış, koalisyon hükümeti kurulmuş, yeni anayasa yürürlüğe girmiş ve TBMM açılmıştır.¹⁰ Fakat bazı ordu mensupları yönetimin hala MBK’da olması gerektiğini, ülkenin henüz siyasi parti yönetimine hazır olmadığını dile getirerek bir cunta yapılanmasına başlamıştır. Bu cunta yapılanmasının amacı 1961 Anayasası “ile öngörülen siyasi, iktisadi ve toplumsal yapıya dair hedeflerin hayata geçirilememiş olması”¹¹ gerekçeleriyle hükümeti feshetmek ve yönetimin tekrar orduya devredilmesi olmuştur. Teşkilatlanan bu cunta yapılanması Talat Aydemir önderliğinde önce 1962’de darbe girişimine kalkışıp başarısız olmuş, ardından 1963’te yeni bir darbe girişimi denenmiştir. Aydemir’in önderlik ettiği bu ayaklanmaların sonucunda 21 Mayıs 1963’te sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹²

Aydemir ayaklanmalarından dolayı ilan edilen sıkıyönetim, 1964’te yürürlükten kalkmış fakat 1965 ve 1969 yılları arasında hükümet sorunları, ekonomik çalkantılar, sosyal hayattaki huzursuzluklar devam etmiştir. 1970’de hükümetin sendikalarla ilgili aldığı yeni kararların¹³ ardından işçi ayaklanmaları başlamıştır. İşçi ayaklanmalarının büyümesi ve yapılan grevlerde olayların şiddet boyutuna varması sebepleriyle 15/16 Haziran’da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu süreçte işçilerin talep ettiği maddeler iptal edilmiştir. Fakat silahlı çatışmaların yaygın olması sebebiyle işçi hareketlerinin hemen ardından sıkıyönetim ilan edilmiştir.

İşçi olaylarının henüz durulduğu 1971 yılında ise hükümet ve meclislerin süregelen tutumlarından ötürü anayasanın öngördüğü reformlar yerine getirilmediği gerekçesiyle 12 Mart 1971’de başında Memduh Tağmaç’ın bulunduğu bir grup asker tarafından muhtıra ilan edilmiştir.¹⁴ İlan edilen bu muhtıra sonrasında sorunların yüzeysel olarak çözüldüğü, faili meçhul cinayetlerin, banka soygunlarının, siyasetteki keskin

⁹ Bkz: 7 Mart 1966 Erzurum, Muş Depremi / 27 Temmuz 1967 Adapazarı ve Mudurnu Depremi.

¹⁰ Cumhuriyet, 25 Ekim 1961. (Erişim Tarihi 20 Ocak 2022) <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

¹¹ Diren Çakmak, “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1/2 (2008): 38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6529/86573>

¹² R.G. 22.05.1963/ 11409, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11409.pdf> (Erişim Tarihi 16 Mayıs 2021)

¹³ 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Grev ve Lokavt Kanunu Hakkında değişiklik.

¹⁴ Abdulvahap Akıncı, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9/1 (2014): 65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/5712/76467>

anlaşmazlıkların ve basın tepkisinin engellenememesinden ötürü Türkiye, bir kez daha sıkıyönetim ilan etmiştir.

26 Nisan 1971 sıkıyönetiminin Eylül 1973'te henüz kaldırılmış olmasının ardından Temmuz 1974'te Kıbrıs meseleleri Türkiye'deki Türk – Rum topluluklarını da etkilemiştir. İki kesim arasındaki anlaşmazlıkların silahlı çatışmalar ve ölümlerle sonuçlanmasıyla sebebiyle sıkıyönetim ilan edilmiştir. Kıbrıs meselesine yönelik ilan edilen sıkıyönetimin ardından özellikle 1975'ten “sonra hız kazanan öğrenci olayları, işçi grevleri, ağır ekonomik bunalımlar, siyasi istikrarsızlıklar, siyasi cinayet ve toplumsal çatışmalar ülkeyi iç savaş ortamına getirmiştir.”¹⁵ Bu sebeple 20 Temmuz 1974'te sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹⁶

1980'li yıllara kadar olan süreçte sıkça sokağa çıkma yasakları getirilmiş, kahvehaneler bombalanmış, faili meçhul cinayetler işlenmiş, dış borçlanmalar artmıştır. Bununla birlikte Kıbrıs Olayları Türkiye'nin iç işlerine sıçramış, IMF anlaşmalarına rağmen dolar artışının durdurulamaması ile 24 Ocak kararlarından istenilen gelişmelerin sağlanamamış, sağ veya sol görüşlü toplulukların da çatışmalara girmesi 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle sonuçlanmıştır.¹⁷

Bu çalışma da birçok devletin başvurmak zorunda kaldığı sıkıyönetim/olağanüstü hal kavramları nedir, hukuksal sürecin işleyişi nasıldır, Türkiye'deki uygulamaları nelerdir, Türk basını olağandışı dönemleri nasıl yansıtmış ve bu dönemlerden nasıl etkilenmiştir? Bu sorular irdelenerek Sıkıyönetim/Olağanüstü Hal rejiminin 1955 – 1987 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti'ndeki esasları, uygulamaları, hukuksal dayanağı, bu hallerin basındaki yansımaları, uygulandığı dönemler ortaya konmuş ve değerlendirilmiştir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde sıkıyönetim ilan sürecinin anayasal dayanaklarını incelemek, ilan edilen sıkıyönetimlere hangi durum ve olayların neden olduğunu açıklamak, sıkıyönetim süreçlerinin basındaki yansımalarını incelemek olmuştur. Bu çalışma literatüre; Türkiye'de ilan edilen sıkıyönetim veya olağanüstü hal

¹⁵ Tülay Alim Baran, “Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi”, içinde *İşçi ve Öğrenci Eylemleri*, ed. Şaduman Halıcı (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002), 199.

¹⁶ R.G. 21.07.1974/14952.

¹⁷ Milliyet, 12 Eylül 1980. (Erişim Tarihi 21 Ocak 2022)

yönetim biçiminin uygulanmasına giden yolda ekonomik, siyasal, sosyal, basın ve hukuksal çerçevedeki ilişkileri bağdaştırarak katkıda bulunulmuştur.

Yöntem

Konu belirlenmiş, yıl sınırlaması yapılmış, ardından verilerin / kaynakların araştırılması ve elde edilmesi tamamlanmıştır. Elde edilen verilerin sentezlenme işlemi mukayeseli okumayla gerçekleştirilmiştir. Eldeki kaynakların sınıflandırılmasının yanında yardımcı bilimlerden yararlanılmıştır. (Hukuk, Kronoloji, Diplomatik, İstatistik, Arşivcilik)

Kaynak

Gazeteler: Bu çalışmada özellikle sıkıyönetim süreçlerinde işlenen iktidar – basın ilişkilerinin yansıtılmasında ulusal gazetelerin günlük yayınlarından istifade edilmiştir. Ayrıca kuruluşu 1831 yılına dayanan, Cumhurbaşkanlığına bağlı ve bir devlet kuruluşu olan; kanun, içtüzük, TBMM kararları ve uluslararası anlaşmalar gibi konuları kapsayan Resmi Gazete arşivinden de yararlanılmıştır. Çalışmaya ait kanun, içtüzük ve TBMM kararlarına erişim bu kaynaktan sağlanmıştır.

Kitap, Tez ve Makaleler: Bu çalışmada konu ile ilgili süreli yayınlar, araştırma eserler, konuya ilişkin yazılan Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinden yararlanılmıştır.

İnternet Kaynakları: Bu çalışmada devlet kurumlarının resmi internet sitelerinde bulunan verilerden yararlanılmıştır.

Arşiv Belgeleri: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve TBMM Arşivinden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARIN KAVRAMSAL TANIMLARI

1.1. Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Kavramları

Devletler tarihi boyunca sosyal, siyasi ve ekonomi alanları başta olmak üzere buhran dönemleri geçirmesi muhtemeldir. Bu ihtimallere karşı da devletler, hemen hemen tüm hukuk sistemleri ile ortaya çıkan tehlikenin giderilmesi için olağanüstü yönetim usullerini öngörmüştür.¹⁸ Böylece devletler olağan dönemlerde sahip oldukları yönetim biçimiyle olağanüstü halleri yönetemeyecekleri için, anayasal yollarla belirledikleri çerçeve doğrultusunda olağanüstü hal rejimlerini oluşturmuştur. Olağanüstü dönemlerde tercih edilen birçok yöntem belirlenmiştir.

Egemenlik temelinde otoritesini korumak, toplum ilişkilerini düzenlemek amacıyla hukuku araç olarak kullanan ve hukuku ihdas etmiş olduğu kurallarla oluşturan, kurumsallaşmış siyasal iktidarın yine otoritesini pekiştirmek amacıyla başvurduğu araçlardan biri de olağanüstü hal rejimi olmuştur.¹⁹ Olağanüstü haller için birçok tanım yapılmıştır. Olağanüstü haller “devletin kendi varlığını ve pozitif hukuk düzenini korumak amacıyla zorunlu her türlü eylem ve işlemi yapabilmesini, hukuk kurallarının dışına çıkabilmesini haklı gösteren bir olgu” olarak tanımlanırken²⁰ “toplumun varlığını ve esenliğini tehlikeye sokan veya kamu düzenini yaygın biçimde sarsan durumlara da genel olarak olağanüstü haller adı verilmiştir.”²¹ “Olağanüstü haller genel olarak kanun koyucu tarafından önceden kestirilemeyecek” olaylar olarak da tanımlanmıştır.²²

¹⁸ Murat Özler, *1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na Göre Olağanüstünün Olağanlaşması ve Kriz Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006), 8.

¹⁹ Işık, “Türkiye’de Olağanüstü Hal Dönemlerinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması”, 30.

²⁰ Pertev Bilgen, *1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976), 5.

²¹ Gülben Mat, “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sıkıyönetimler” (Yayımlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008), 7.

²² Bilgen, *1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim*, 7.

Kamu düzenini tehdit eden durumlar, hudutların tehlike altına girmesi, dış ilişkilerde kuvvet kullanımı ve doğal afetler olağanüstü hal kapsamında yer almıştır. Olağanüstü hal rejimleri anayasaya dayanan, anayasa tarafından öngörülmüş ve düzenlenmiş hukuksal çerçeveye “göre yürürlüğe konulan, yasama ve yargı organlarının denetiminde varlıklarını sürdüren hukuk rejimleri olarak ifade edilmiştir.”²³

Türk hukuk sistemlerinde olağan dışı durumlar Sıkıyönetim ve OHAL olarak adlandırılmıştır. Türkiye’de olağanüstü yönetim biçimlerinin uygulaması, 1971’de çıkarılan Sıkıyönetim kanununun kabulüne kadar, 1924 Anayasasının 86.maddesine dayandırılarak 1940’ta çıkarılan Örfi İdare Kanunu esas alınarak yürütülmüştür. Örfi İdare kavramı sıkıyönetim kavramının eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.

Sıkıyönetim kavramı anayasal düzende olağanüstü yönetim sistemi olarak tanımlanmış ve devletin iç güvenliğini tehdit eden, hudutlarında toprak bütünlüğü sorunu yaşatabilecek olaylara karşı uygulanan bir yönetim şekli olarak ifade edilmiştir.²⁴ Bu yönetim şekli Türk anayasalarında da yer almıştır.²⁵ 1924 ve 1961 Anayasalarının uygulandığı dönemde, olağanüstü durumlarla karşılaşıldığında uygulanan yönetim biçimi, sıkıyönetim olmuştur.²⁶ 1961 Anayasasına dayanılarak 1971’de çıkarılan Sıkıyönetim Kanunu 10.06.2018 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.²⁷

Sıkıyönetim:

Anayasa’da sıkıyönetim ilanına ilişkin aşağıdaki düzenleme yer almaktadır:

Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilânını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî

²³ Özler, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na Göre Olağanüstünün Olağanlaşması ve Kriz Hukuku, 1.

²⁴ Selim Hüsem, “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019), 1.

²⁵ Kanuni Esasi’nin 113. maddesi, 1924 Anayasasının 86. maddesi sıkıyönetimi tanımlamaktadır.

²⁶ Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker* (İstanbul: İmge Kitabevi, 1997), 224.

²⁷ R.G. 31.07.2018/7145.

*Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde ilân edebilir.*²⁸

OHAL ise 1982 Anayasasına dayandırılarak 1983'te yürürlüğe girmiştir.²⁹ Bu kanun OHAL'in tanımını, amacını, kapsamını ve yükümlülüklerini belirtmiştir.

Olağanüstü Hal:

1. *Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilânı*
2. *Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilânı olarak iki farklı hal meydana geldiğinde ilan edilebilir.*³⁰

“Sıkıyönetim ile olağanüstü hal arasındaki ilk farklılık; sıkıyönetim ilanı ile beraber kolluk görev ve yetkilerinin askeri makamlara geçmesine karşın, olağanüstü hallerde sivil makamların” yetkilerindeki genişlemeler olmuştur.³¹ Daha açık bir ifadeyle Sıkıyönetimi yürüten askeri merciiler bulunurken OHAL'de devletin kamu makamlarından olan valiliklerin yetkileri genişletilerek uygulamalar sürdürülmüştür.

Sıkıyönetim; anayasal düzene karşı tehdit, şiddet halinin yaygınlaşması, savaş veya savaş gerektirecek hallerde uygulanırken OHAL; “doğal afet ve ağır ekonomik bunalımlar, salgın hastalıklar, şiddet olaylarının yaygınlaşarak kamu düzenini” bozmasıyla ve temel hak ve özgürlüklere karşı ayaklanmalarda ilan edilmiştir. Sıkıyönetim ve OHAL ilanı için bir diğer farklılık da mevcut şiddetin boyutu olmuştur.

Aslına bakılırsa anayasada geçen bu iki hukuksal rejimi birbirinden ayıran temel ayrım savaş hali olmuştur. Savaş, savaş tehlikesi, isyan, büyük ekonomik bunalımlar, doğal afetler aslında bir olağanüstü hal rejimi olmayıp, olağanüstü hal rejiminin kurulmasına sebep teşkil eden maddi olaylar olarak ifade edilmiştir.³²

²⁸ 1982 Anayasası, md.122.

²⁹ R.G. 27.10.1983/2935.

³⁰ R.G. 27.10.1983/ 18204.

³¹ Turgut Tan, “1982 Anayasası Yönünden Yürütme Görevi ve Yetkisinin Niteliği (Güçlü Devlet ya da Güçlü Yürütme)”, 348. https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6326/turgut_tan.pdf

³² Özler, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na Göre Olağanüstünün Olağanlaşması ve Kriz Hukuku, 5.

1.2. Anayasalarda Olağanüstü Haller

1.2.1. 1961 Anayasasında Sıkıyönetim

“Cumhuriyet döneminin ilk sıkıyönetim yasası 22 Mayıs 1940’da” kabul edilen ve Kanuni Esasi’ye dayanan Örfî İdare Kanunu olmuştur.³³ Kanuni Esasi’nin 86. maddesine dayanan Örfî İdare kanunu, Sıkıyönetim Kanunu’nun kabulüne kadar yürürlükte kalmıştır. Sıkıyönetim Kanun’un yürürlüğe girişine kadar ilan edilen sıkıyönetimler Örfî İdare Kanunu çerçevesinde uygulanmıştır.

Örfî İdare’ye göre sıkıyönetimin görev ve yetkileri şu şekilde belirtilmiştir:

- I. *Görülecek lüzum üzerine meskenleri ve her türlü cemiyet, kulüb gibi teşekküllere aid binaları ve bunların müstemilâtını ve iş mahalleri ile sair kapalı yerleri ve mektup, telgraf vesair mersuleleri şahısların üzerlerini gece ve gündüz aramak ve bunlarda subut vasıtaları olan veyahut müsadereye tâbi bulunan eşyayı zabt ve radyo, telefon ve telsiz gibi bilcümle muhabere vasıtalarını kontrol ve icabında tatil ve menetmek;*
- II. *Memleketin inzibat ve emniyetini ihlâl etmek suçlarıyla sabıkalı olanları ve emniyeti umumiye nezareti altında bulunanları ve Örfî İdare altına alınan yerlerde muayyen bir ikametgâhı olmayanları ve şüpheli olan sair kimseleri örfî, idare mıntakasından çıkarmak;*
- III. *Türk Ceza Kanununun 189 uncu maddesinde yazılı olan silâhlarla alet ve cephanelerin ve dinamit, boğucu gaz bomba ve buna mümasil alâti muhribe ve mevaddı infilâkiye ve müştâile ve bunların ihzar ve imaline yarayan edevat ve vesaitin teslimi için emirler vermek ve bunları arayıp toplamak;*
- IV. *Gazete, kitap vesair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten idhalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektup üzerine sansür koymak;*
- V. *Kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantıları menetmek ve cemiyetlerin faaliyetlerini durdurmak;*
- VI. *Kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar ve emsali umuma açık yerleri kapatmak veya bunların açılma ve kapanma zamanını tayin ve tahdid etmek;*

³³ Üskül, Siyaset ve Asker, 35.

VII. Örfî idare mıntakasına girip çıkmak isteyenler hakkında takyidat ve tahdidat koymak;

VIII. Geceleri dolaşmayı takyid veya menetmek;

IX. İcra Vekilleri Heyeti tarafından ittihaz ve tebliğ edilen emirleri ve ilân edilen sair tedbirleri takib ve icra etmek³⁴ olmuştur.

Örfî İdare'nin teşkilat yapısı kanunda belirtilen esasları uygulamak adına Genelkurmay Başkanı ve seferde Başkomutanlık tarafından en az kolordu komutanlığı yapmış bir komutan, Örfî idare Komutanı olmak üzere seçilerek Millî Müdafaa Vekâletince³⁵ gerçekleştirilmiştir. Örfî İdare Kanununa göre Sıkıyönetim Dâhiliye Vekâleti ve ilgili/uyumlu kişi ve makamlarca uygulanmış, Bakanlar Kurulu'nun³⁶ verdiği emre göre sıkıyönetim ilan edildiğinde göreve tayin edilen herkes askeri makamlara intikal etmekle yükümlü kılınmıştır.³⁷ Bu ifadeye göre Örfî İdarenin Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilmesine karar verilmiştir.

1961 Anayasası, 1924 Anayasasını 9 Temmuz 1961 tarihinde referandumla feshederek yürürlüğe girmiştir.³⁸ 1961 Anayasası Türk anayasal sürecinde referandumla yürürlüğe giren ilk anayasa özelliği taşımakla birlikte Türk tarihinde yapılan ilk referandum olma özelliğini de taşımıştır.³⁹ Fakat yeni anayasanın ilanından sonra yeni bir kanun oluşturulmamış, Örfî İdare Kanunu yürürlükte kalmıştır.

1961 tarihinde halkoylaması ile kabul edilen bu yeni anayasa, olağanüstü hallerin tanım, yönetim ve uygulama usullerini 123. ve 124. maddelerde düzenlemiştir.⁴⁰ Sıkıyönetimin tanımı; “savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma,” olarak ifade edilmiştir.⁴¹ Bu düzenlemeye “göre savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve

³⁴ R.G. 25.5.1940/3832/md.3.

³⁵ R.G. 25.5.1940/3832/md.4.

³⁶ Bu dönemde Bakanlar Kurulu İcra Vekilleri Heyeti olarak adlandırılmıştır.

³⁷ R.G. 25.5.1940/3832/md.2.

³⁸ R.G. 20.07.1961/10859.

³⁹ Bkz: Bener Karakartal, Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38/3 (2011), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8308>

⁴⁰ Hüsem, *Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983*, 26.

⁴¹ 1961 Anayasası, md.124.

eylemleri bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sıkıyönetim”⁴² olarak tanımlanmıştır.

1961 Anayasasına göre “olağanüstü hallerde vatandaşlar için konulabilecek para, mal ve çalışma yükümleri ile bu hallerin ilanı, yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usuller kanunla düzenlenmiştir.”⁴³ “Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya dur durulacağı kanunla” gösterilmiştir.⁴⁴

1971’e kadar sıkıyönetimler, mevcut anayasa sınırlarında ve Örfi İdare Kanununun usullerine göre ilan edilmiş ve yürütülmüştür. Fakat 1971’de sıkıyönetimlerle ilgili yeni bir adım atılmış, Sıkıyönetim Kanunu yürürlüğe konularak Örfi İdare Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.⁴⁵ Örfi İdare’yi yürürlükten kaldıran 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu 13 Mayıs 1971 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanun 1961 Anayasasının 124. maddesine dayanılarak çıkarılmış ve Bakanlar Kurulunca yürütülmüştür. 13 Mayıs 1971’de kabul edilen Sıkıyönetim Kanunu, 1982 Anayasası’nın yürürlüğe girdiği tarihe kadar 12 kez değiştirilmiş,⁴⁶ kabul edilişinden bu yana ise toplam 20 kez değiştirilmiştir.⁴⁷ Sıkıyönetim Kanunu, sıkıyönetimin gerekli olduğu halleri ayrı bir bölüm veya maddede açıklamamış,⁴⁸ uygulamadaki esasları belirtir nitelikte yürürlüğe girmiştir.

1.2.2. 1982 Anayasası’nda OHAL

1980 darbesinin ardından tüm anayasal süreçler feshedilmiş, kanun çerçevesinde⁴⁹ yeni bir anayasa hazırlığı için Kurucu Meclis⁵⁰ görevlendirilmiştir. Bu meclis, kanunda belirtildiği üzere Millî Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinden oluşturulmuştur. 1982 Anayasasını oluşturmak için farklı meslek gruplarına ait 160 kişiden oluşan Meclis ve Konsey işbirliği yapmıştır.⁵¹ Böylece Kurucu Meclis ortaya çıkmıştır. 1982 Anayasasıyla

⁴² 1961 Anayasası, md.122.

⁴³ 1961 Anayasası, md.123.

⁴⁴ 1961 Anayasası md.124.

⁴⁵ 13.05.1971 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu/md. 27.

⁴⁶ Üskül, *Siyaset ve Asker*, 63.

⁴⁷ Üskül, *Siyaset ve Asker*, 37.

⁴⁸ Bu kanun 1961 Anayasasının 124. maddesine istinaden çıkarılmıştır.

⁴⁹ 29.06.1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun.

⁵⁰ Yıldız Atmaca ve Eray Göç, “Türkiye’de 1960 ve 1980 Kurucu Meclisleri: Demokratik Nitelikleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6/28 (2020), 1526.

⁵¹ Eyüp Toprak, “1982 Anayasası’nın Hazırlanma Süreci”, *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1/2 (2020): 179.

çift meclis sistemine son verilmiş, TBMM'nin üye sayısı yaklaşık 635-640'tan 400'e indirilmiş ve seçim dönemi de dört yıldan beş yıla çıkarılmıştır.⁵² 1982'de süreç tamamlanmış, bu yeni anayasa için oylama yapılmış, anayasa %91 oyla evet almış ve Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuştur.⁵³

1982 Anayasası, Olağanüstü Hal kavramının bir yönetim biçimi olarak Türk siyasal yaşamına girmesini sağlamıştır. Anayasal düzende bulunan sıkıyönetim kavramının yanında Olağanüstü Hal kavramı da kullanılmaya başlanmıştır. OHAL kavramı 1961 Anayasasında sıkıyönetimin uygulanmasını gerektirecek maddi bir olay olarak tanımlanırken 1982 anayasasında yönetim biçimi olarak tanımlanmıştır.

Bu yeni anayasa OHAL'i;

*Cumhurbaşkanı savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması*⁵⁴ halleri olarak tanımlamıştır.

Sıkıyönetim ilanı hem iç hem dış tehditleri kapsarken OHAL daha çok iç tehditlere yönelik bir çözüm yolu olarak ifade edilmiştir. Sıkıyönetim ve OHAL'in ilan süreci aynı makamlarca ve aynı usulle devam etmiş, bu tedbirlerin uzatılması ve süresi de aynı koşullar altında değerlendirilmiştir. Sıkıyönetim ve OHAL arasında ilan ediliş sebepleri, ilandan sonra sıkıyönetim/ohali uzatma kararlarının süreleri ve yetkisi artan makamlar⁵⁵ dışında derin farklılıklar bulunamamıştır.

Aynı maddede bulunan “Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir.” ifadesiyle yürütme yetkisi Bakanlar

⁵² Sami Zariç, *1983-93 Yılları Arasında Türk Siyasal Hayatında Anavatan Partisi ve Turgut Özal'ın Parti'deki Rolü* (İstanbul: Hiper Yayın, 2017), 51.

⁵³ 1982 Anayasası, Geçici md. 1.

⁵⁴ 1982 Anayasası, md. 119.

⁵⁵ Burada kastedilen Sıkıyönetim sürecinde askeri makamlarda yetki artışının olmasına karşın OHAL'de kamu kurum ve kuruluşlarının yetkilerindeki artışlardır.

Kuruluna verilmiştir. Bakanlar Kurulu bu kararnameyi aynı gün RG’de yayımlayarak tekrar aynı gün TBMM’nin onayına sunmakla yükümlüdür. Fakat kararnamelerin Meclisce onaylanmasının ilişkin süre ve usul İÇtüzükle belirtileceği ifade edilmiştir.

OHAL Kanunu yayımlandığı tarihte hemen yürürlüğe konulurken bu kanunun OHAL’in ilanı ve usulleriyle ilgili uygulanacak hükümleri ve yükümlölükler Olağanüstü Hal Kanunu’nda belirtilmiştir. OHAL Kanununa “göre alınan kararlardan yayınlanması zorunlu olanların veya yetkili mercilerce yayınlanması istenenlerin, Türkiye Radyo ve Televizyonu ile Resmi Gazete ve mahalli idarelere ait basın ve yayın araçlarıyla ilanı ve halka duyurulması ücretsiz”⁵⁶ olarak yapılmasına karar verilmiştir. Yetkili mercilerin yayın istekleri öncelikle ve geciktirilmeden yerine getirilmesine karar verilmiş ⁵⁷ ve OHAL hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütmüştür.

“Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, idare ile olan ilişkileri, hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümlölükler kanunla düzenlenir.” ifadesinde bahsedilen kanun ise 13.05.1971’de yürürlüğe giren 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu sıkıyönetimin esaslarını belirtmiştir. Bu ifade ile sıkıyönetim ve ohal süreçleri birbirinden ayrılmış, her iki kanun da yürürlükte kalmış ve farklı maddi olayların meydana gelmesiyle ilan edilmelerine karar verilmiştir.

OHAL Kanunun ikinci kısmında Yükümlölükler ve Alınacak Tedbirler belirtilmiş, bunlar; Para Yükümlölüğü, Mal Yükümlölüğü ve Çalışma Yükümlölüğü olarak ifade edilmiştir. Madde 6’da yer alan Para yükümlölüğü gereğince OHAL ilan edilen bölgelerdeki harcamalar öncelikli olarak kamu kaynakları tarafından karşılanmıştır. Kamu kuruluşlarının yetersiz kaldığı anlarda bölgedeki kredi kuruluşları bu ödenekleri karşılamakla yükümlü kılınmıştır.

Madde 7’de yer alan Mal yükümlölüğü gereğince OHAL ilan edilen bölgelerde bulunan tüm kamu, özel kurum, kuruluş; tüzel ve gerçek kişiler kendilerinden istenen malları vermekle yükümlü kılınmıştır. Madde 8’de yer alan Çalışma yükümlölüğü gereğince OHAL ilan edilen bölgelerde bulunan 18 - 60 yaş arasındaki tüm vatandaşlar

⁵⁶ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG(27.10.1983/18204), md. 31.

⁵⁷ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG(27.10.1983/18204), md. 31.

verilecek işleri yapmakla yükümlü kılınmıştır. Bu yükümlülükler kapsamında Olağanüstü hal ilanında koordinasyon, Başbakanlıkça/Başbakanın görevlendireceği Cumhurbaşkan yardımcısı ya da bakanlıkça sağlanmış⁵⁸ ve yürütülmesi hususunda ise il valisi ya da bölge valisi görev yapmıştır.

OHAL kanununa göre ceza hükümleri şu şekilde geçmektedir:

a) Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilan edilen yerlerde;

1. Bölge valisi veya il valisi tarafından, bu Kanun veya diğer kanunlarla verilen yetkilere dayanılarak alınan tedbirlere aykırı hareket edenler, emirleri dinlemeyenler veya istekleri yerine getirmeyenler veya kimliklerine dair kasten gerçeğe aykırı bilgi verenler veya bilgi vermekten çekinenler, fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca üç aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

2. Özel maksatla kamunun telaş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız, mübalağalı havadis ve haber yayan veya nakledenler, fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca üç aydan bir yıla kadar hapis ve beş bin liradan az olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar. Eğer fiil, fail tarafından bir yabancı ile anlaşma sonucu işlenmiş ise hapis cezası bir yıldan ve ağır para cezası otuz bin liradan aşağı olamaz. Bu suçlar basın ve yayın organları vasıtasıyla işlenirse fail ve mesulleri hakkında verilecek cezalar bir misli artırılarak hükmolunur.

b) Olağanüstü hal bu Kanunun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi gereğince ilan edilmesi hallerinde bu yerlerde;

1. Bölge valisi veya il valisi tarafından, bu Kanun veya diğer kanunlarla verilen yetkilere dayanılarak alınan tedbirlere aykırı hareket edenler, emirleri dinlemeyenler veya istekleri yerine getirmeyenler veya kimliklerine dair kasten veya gerçeğe aykırı bilgi verenler veya bilgi vermekten çekinenler, fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir aydan altı aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

⁵⁸ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG (27.10.1983/18204), md. 12.

*b.2. Bu maddenin (a) fıkrasının (2) nci bendine aykırı hareket edenler hakkında verilecek cezalar bir misli artırılarak hükmolunur.*⁵⁹

Anayasa Mahkemesi, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetlemek ve bireysel başvuruları karara bağlamakla görevli kılınmıştır. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından incelemiş ve denetlemiş, fakat olağanüstü hallerde ve savaş hallerinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açma hakkı bulunmamıştır. Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlandırılmıştır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilmiştir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülme hakkı bulunmamıştır.⁶⁰ Bu durum Sıkıyönetim döneminde de geçerli olmuştur.

Görüldüğü üzere 1924 ve 1961 tarihli anayasaları sıkıyönetimin hangi hallerde ilan edilebileceğine dair yüzeysel açıklamalar barındırmıştır. 1924 ve 1961 Anayasalarına nazaran 1982 Anayasası olağanüstü hal durumları için daha detaylı açıklamalar yapılmıştır. 1982 Anayasası ile sıkıyönetim yerini Olağanüstü Hal'e bırakmıştır ifadesi yanlış olmakla birlikte, OHAL'in daha fazla tercih edildiğini gözlemleyebiliriz. Bunun sebebi Sıkıyönetim askeri bir komuta gerektirirken OHAL'in daha yumuşak fakat daha yetki sahibi olmasıdır. OHAL'i Sıkıyönetimden ayıran en temel özelliği toplumsal ve hukuksal düzenin askeri makamlarca yürütülmemesidir. OHAL, mevcut sıkıyönetim uygulamalarının yerine uygulamaya konularak 1 Mart 1984 tarihinden başlayarak uygulamadan kalktığı 30 Kasım 2002 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür.⁶¹

⁵⁹ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG (27.10.1983/18204), md. 25.

⁶⁰ 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (9.11.1982/17863), md. 148.

⁶¹ Güven Gürkan Öztan, Egemen Bezci, "Türkiye'de Olağanüstü Hal: Devlet Aklı, Askerler ve Siviller", *Mülkiye Dergisi*, 39/1 (2015): 161.

İKİNCİ BÖLÜM

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARIN HUKUKSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Sıkıyönetimin Hukuksal Çerçevesi

Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilân edebilme yetkisine sahip olmuştur. Bakanlar Kurulu bu kararı alırken Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanmıştır. Sıkıyönetim ilanı için karar alma aşamasında Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu’nun görüşünü almakla görevlendirilmiştir. Fakat Bakanlar Kurulu bu görüşü tavsiye niteliğinde almakta olup MGK’nın tavsiyesine uyma zorunluluğu bulunmamıştır.

Sıkıyönetim ilan edildikten hemen sonra bu kararın Bakanlar Kurulu tarafından Resmi Gazete ’de ilan etmesi ve sıkıyönetim ilan edilmesine dair kararını Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunmakla yetkilendirilmiştir.⁶² İlgili kanun, meclisler toplanık değilse hemen toplantıya çağırılmalarını gerekli kılmıştır.⁶³ Meclis, gerekli gördüğü zaman sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi, sıkıyönetimi tamamıyla de kaldırma yetkisine sahip olmuştur. Sıkıyönetimin uzatılması her defasında iki ayı geçmeyecek şekilde ilan edilebilmiş ve bu süre daha az olabilmıştır. Bu kararlar meclisin birleşik toplantılarında alınmıştır.⁶⁴

Sıkıyönetim ilan edilen yerlerde asayiş sağlayan alt kademelerin komuta yetkisi Sıkıyönetim Komutanlığına verilmiştir.⁶⁵ Sıkıyönetim Komutanlığı sıkıyönetim ilan edildiği bölgede yetkili olmakla birlikte yetkisi sadece sıkıyönetim ilan edildiği bölgede geçerli olmuştur. Sıkıyönetim Komutanı ihtiyaca göre yetkilerini astlarına devredebilme hakkına sahip olmakla birlikte bu yetki devri Genel Kurmay Başkanlığınca tespit

⁶² Çağlasın Yıldız, “Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnameleri”, *Kesit Akademi Dergisi*, 6/24 (2020): 353.

⁶³ 1961 Anayasası, md. 123-124.

⁶⁴ Bkz: https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html (Erişim Tarihi 21.02.2022).

⁶⁵ 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu md. 2.

edilmiştir.⁶⁶ Ayrıca Milli İstihbarat Teşkilatı da bu süreçte Sıkıyönetim Komutanlığıyla işbirliği içerisinde bulunmuştur.⁶⁷

Sıkıyönetim ilan edildikten sonra yürütme sürecine geçilmiş, Sıkıyönetim Komutanlığı karargâhı kurulmuş ve bu karargâhta görev yapacak kadro oluşturulmuştur.⁶⁸ Oluşturulacak bu kadrolar için atamalar kanunda geçen ilgili usullere göre gerçekleştirilmiştir. Atama yapıldığı takdirde ilgili görevli yirmi dört saat içinde karargâha gitmekle yükümlü olmuştur.⁶⁹ Sıkıyönetim bölgelerinde, Milli Savunma Bakanlığınca lüzum görülen yerlerde yeteri kadar askeri mahkeme kurulmasına karar verilmiştir.⁷⁰ Bu mahkemeler bulundukları yerin Sıkıyönetim askeri mahkemesi olarak adlandırılmış ve birden fazla olması halinde numaralandırılmıştır.⁷¹ Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından alınan tedbirlere aykırı hareket edenler Askeri Mahkemeler tarafından yargılanmıştır.⁷²

Savaş halinde sıkıyönetim ilân edilmemiş olsa dahi, Genelkurmay Başkanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca tespit ve ilân edilen bölgedeki komutanlardan, Genelkurmay Başkanının görevlendirdiği bir komutan, kanunda yazılı tedbirleri alma ve uygulama yetkisine sahip olmuştur.⁷³ Sıkıyönetim Komutanlığına tabii tüm personelin, sıkıyönetim boyunca istifa, emeklilik ve yer talebi isteme hakları kaldırılmıştır.⁷⁴ Sıkıyönetim Komutanına hizmet gereğince yetkilerinin bir kısmını veya tamamını yardımcılara devretme yetkisi de verilmiştir.⁷⁵

“Bu kanunla sıkıyönetim komutanlarına tanınan yetkilerin kullanılmasına ilişkin idari işlemler hakkında iptal davası açılma hakkı bulunmamıştır.”⁷⁶ Şahsi kusurları nedeniyle hukuki sorumlulukları ileri sürülemez.⁷⁷ Bu madde kişilerin kendini ve öz haklarını savunabilmesini sıkıyönetim döneminde zedeleyici nitelik barındırmıştır.

⁶⁶ 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu md. 5.

⁶⁷ 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu, md. 2.

⁶⁸ 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu md. 8.

⁶⁹ 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu md. 8.

⁷⁰ 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu md. 11.

⁷¹ 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu md. 11.

⁷² 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu, md. 16.

⁷³ 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu, md. 24.

⁷⁴ 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu md. 4.

⁷⁵ Bkz. 15.5.1973 tarih ve 1728 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmış veya değiştirilmiş olan hükümlerin metinleri: (Madde numaraları: 3, 4, 12, 13, 14, 15, 18, 20, 21, 23)

⁷⁶ 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu, Ek md. 3 (Ek: 14/11/1980 - 2342/7 md.)

⁷⁷ 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu Ek Madde 3 – (Ek: 14/11/1980 - 2342/7 md.)

“Sıkıyönetimin kaldırılması durumunda, daha önce sıkıyönetim askerî mahkemelerince tutuklanarak askerî cezaevlerine alınmış kişiler, Adalet Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasında varılacak mutabakat üzerine, sivil tutukevlerine devredilmiştir.”⁷⁸ Bu kişiler hakkında sivil tutukevlerinde uygulanan infaz rejimi tatbik olunmuştur.⁷⁹

Sıkıyönetim Komutanı, sıkıyönetimin ilan edildiği bölgelerde aşağıdaki tedbirleri alma hakkına sahip olmuştur:

- a) Konutları ve her türlü dernek, siyasî parti, sendika, kulüp gibi teşekküllere ait binaları, işyerleri ile özel ve tüzel kişilikleri haiz (özerk müesseseler dahil) müesseseler ve bunlara ait müstemilât ve her türlü kapalı ve açık yerleri, mektup, telgraf vesair mersuleleri ve kişilerin üzerlerini herhangi bir müracaat, talep ve karara lüzum olmaksızın aramak ve bunlardan sübut vasıtaları olan yahut zor alıma tabi bulunan eşyayı zapt etmek;
- b) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yayımları dâhil olmak üzere telefon, telsiz, radyo, televizyon gibi her çeşit araçlarla yapılan yayım ve haberleşmeye sansür koymak, kayıtlamak veya durdurmak ve hizmetin gerektirdiği ahvalde bunlardan öncelikle faydalanmak;
- c) Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf ve sair mersuleleri kontrol etmek; gazete, dergi, kitap ve diğer yayımların basım ve yayımını kayıtlamak ve bunlar üzerine sansür koymak veya Sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak; Sıkıyönetim Komutanlığınca basılması veya neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi bilcümle matbu evrakı basan matbaaları kapatmak;
- d) Kamu düzeni, Devlet kuvvetleri, kişi hürriyeti, kamu selâmeti aleyhine işlenen cürümlerle, adam öldürmek veya kişilere karşı müessir fülde bulunmak suçlarından hükümlülüğü bulunanlardan' veya genel emniyet gözetimi altında olanlardan yahut Sıkıyönetim Bölgesinde belirli bir ikametgâhı olmayanlardan veya diğer şüpheli olan kişilerden Sıkıyönetim Bölgesi içinde bulunmaları sakıncalı görülenleri Sıkıyönetim Bölgesi dışına çıkarmak veya bu bölge içinde belirli yerlere girmesini veya yerleşmesini yasaklamak;

⁷⁸ 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu Ek Madde 9 – (Ek: 31/3/1988 - 3423/1 md.)

⁷⁹ 3423 Sayılı ve 9.4.1988 tarihli 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa Bir Ek Madde İlave Edilmesi Hakkında Kanun.

- e) Her türlü silâhlar, cephaneler, bombalar, tahrip maddeleri, patlayıcı maddeler, radyo aktif maddeler veya gazların yahut benzeri maddelerin bulundurulmasını, hazırlanmasını, yapılmasını veya naklini yasaklamak ve bunlar ile bunların hazırlanmasına veya yapılmasına yarayan eşya, alet veya araçların teslimi için emirler vermek, arayıp toplamak;
- f) Grev, Lokavt yetkilerinin kullanılmasını süreli olarak dur durmak veya izne bağlamak; İşgal, fiilî durum, boykot ve iş yavaşlatılması gibi hareketleri yasaklamak, önlemek veya önleyici tedbirleri almak;
- g) Kapalı veya açık yerlerde her türlü toplantıları veya gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, her türlü dernek ve teşekküllerin çalışmalarını durdurmak veya bunları izne bağlamak; yeni dernek kuruluşlarını izne bağlamak;
- h) Zarurî ihtiyaç maddelerini yapan, üreten, depolayan, nakleden ve satan ticarî ve sınıai müesseseleri lüzumu halinde kontrol etmek ve ihtiyaçların gerektirdiği tedbirleri almak;
- ı) Gazino, kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar, diskotek, taverna, danslık ve emsali gibi eğlence yerleri ile kulüp ve sair oyun salonlarını kontrol etmek, kapatmak veya bunların açılma ve kapanma zamanlarını tayin etmek ve sınırlamak;
- j) Kara, deniz ve hava trafik düzenine ilişkin tedbirleri almak, güvenlik amacıyla ulaştırma araçlarının bölgeye giriş ve çıkışlarını kayıtlamak veya yasaklamak;
- k) Sıkıyönetim bölgesine girmek ve bu bölgeden çıkmak isteyenler hakkında kayıtlar koymak;
- l) Sokağa çıkmayı kayıtlamak ve yasaklamak ve gerektiğinde sivil savunma tedbirlerinin tümünü veya bir kısmını aldirmek;
- m) Lüzumu halinde Sıkıyönetim bölgesindeki Hazine, özel idare ve belediyelere ait bina, araç ve personelden yararlanmak;
- n) Bakanlar Kurulunun Sıkıyönetimle ilgili kararlarını yürütmek Bu maddede sayılan görev ve yetkilerin kullanılması sırasında milletlerarası hukukun diplomatik temsilcilikler ve mensuplarına tanıdığı ayrıcalık ve

*dokunulmazlıklar ile yasama dokunulmazlığına ilişkin Anayasa hükümleri saklıdır.*⁸⁰

2.2. OHAL'in Hukuksal Çerçevesi

“Hukuk, belli bir toplumda, belli bir dönemde yürürlükte olan ve devlet tarafından bağlanmış toplumsal davranış kurallarının bütünü”⁸¹ olarak tanımlanmıştır. Hukuk devleti anlayışı, yönetimin olağan dönemlerde de olağanüstü dönemlerde de hukuka uygun davranmasını gerektirmiştir.⁸² Hukuk devleti, devletin kendisinin de hukuk sayesinde var olduğunu ve hukuktan bağımsız varlık kazanamayacağını kabul etmiştir.⁸³

Hukuk devleti anlayışının bir diğer parçası da anayasa olmuştur. Anayasa, “belli bir devletin siyasi yapısı, iktidarın kullanılışı, yetkileri ve birey hürriyetleri ile ilgili kuralların bütünü”⁸⁴ “Anayasa, bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın devrini ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen bir belge”⁸⁵ niteliği taşımıştır. Devlet, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini iç hukuk düzeninde korumakla yükümlüdür,⁸⁶ “anayasa hükümleri de yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları”⁸⁷ olarak devletin kendi tüzel kişiliğini ve bireylerin gerçek kişiliğini korumasına hukuksal dayanak oluşturmuştur.

“Yasama meclislerinin çalışma faaliyetlerini düzenleyen ve parlamento kararlarının bir türü olan İçtüzük de, Anayasa Hukuku’nun yürürlük kaynaklarından birini oluştururken, sessiz anayasa olarak nitelendirilmiştir.”⁸⁸ Hukuk devletinin tüzel kişiliğini yansıtan, geniş anlamda tüm süreçlerin uygulama esaslarını detaylıca açıklamaya yardımcı olan bir diğer alan da kanunlar olmuştur.

Kanun, anayasanın yetkilendirdiği organın, belirtildiği şekil, usul ve biçimde yürürlüğe konulmuş olan yazılı hukuk kuralları olarak tanımlanmıştır.⁸⁹ Kanunların bir

⁸⁰ 1402 sayılı ve 15.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu, Md. 3.

⁸¹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 2017), 4.

⁸² Zafer Üskül, *Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar*, 23.

⁸³ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 163.

⁸⁴ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 171.

⁸⁵ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 10.

⁸⁶ Ebru Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu* (İstanbul: 12 Levha Yayınları, 2013), 110.

⁸⁷ 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (9.11.1982/17863), md. 11.

⁸⁸ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 71.

⁸⁹ Bkz: Gencer Karabekir, “Anayasa Yapımında İdealin Arayışı”, *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4/2.

diğer çerçevesi olan Kanun Hükmünde Kararnameler ise kanun niteliğı taşıyarak yürütmenin düzenleyici işlevini yerine getirmiştir. Türk hukukunun temelini oluşturan bu kavramlar, devletin olağanüstü hallerde mevcut tüm tehditlere karşı, anayasal süreçten destek alarak OHAL yönetim biçimini oluşturmalarını sağlamıştır.

Üskül'e göre Türkiye Cumhuriyeti'nde olağanüstü yönetim biçimini düzenleyen üç temel metin var olmuştur:

1. 27 Ekim 1983 tarihli ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu,
2. 10 Temmuz 1987 tarihli ve 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliğı İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
3. 9 Mayıs 1990 tarihli ve 424 sayılı Şiddet Olaylarının Yaygınlaşması ve Kamu Düzeninin Ciddi Şekilde Bozulması Sebebine Dayalı Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname.⁹⁰

Fakat daha derin ve kapsamlı düşünüldüğünde adı geçen kanun ve kararnameler dışında yürürlüğe giren ek KHK, Türkiye'deki OHAL yönetimini gerekli kılan haller ve ilgili tedbirler hakkında birçok değışiklik getirmiştir. Aşağıda adı geçen tüm hukuksal metinler OHAL'deki yönetim süreçlerini etkilemiştir.

Tablo 2.1: Olağanüstü Hal Yönetimini Etkileyen Hukuksal Metinler

Hukuksal Metnin Adı
1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa Bir Ek Madde İlave Edilmesi Hakkında Kanun ⁹¹
2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun Bazı Maddelerinin Değıştirilmesi ve Bazı Hükümlerinin Kaldırılması Hakkında Kanun ⁹²
Dernekler Kanunu ⁹³
1960 malı yılı Muvazene. Umumiye Kanununa bağı cetvellerde değışiklik yapılması hakkında Kanun ⁹⁴
16 Haziran 1927 Tarihli ve 1076 Sayılı İhtiyat Zabitleri ve İhtiyat Askeri Memurları Kanununun 26 inci Maddesine ve 21 Haziran 1927 Tarihli ve 1111 Sayılı Askerlik Kanununun 68 uncu Maddesine Birer Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun ⁹⁵
Olağanüstü Hal Kanunu ⁹⁶
Olağanüstü Hal Kanununda Değışiklik Yapılmasına Dair Kanun ⁹⁷

⁹⁰ Üskül, *Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar*, 23.

⁹¹ R.G. 9.4.1988 / 19780 / KHK No: 3423.

⁹² R.G. 2.6.1988 / 19830 / KHK No: 3449.

⁹³ R.G. 2.12.1972 / 14379 / Kanun No: 1630.

⁹⁴ R.G. 5.10.1960 / 10621/ Kanun No: 90.

⁹⁵ R.G. 13.1.1983 / 17927 / Kanun No: 2778.

⁹⁶ R.G. 25.10.1983 / 18204 / Kanun No: 2935.

⁹⁷ R.G. 27.10.1988 / 19797 / Kanun No: 3432.

Tablo 2.1 (devamı)

Seferberlik ve Savaş Hali Tüzüğü ⁹⁸
Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu ⁹⁹
Sendikalar Kanunu ¹⁰⁰
Siyasi Partiler Kanunu ¹⁰¹
13/5/1971 Tarihli ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ¹⁰²
17/6/1982 Tarih ve 2680 Sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kuruluş, Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi ile İlgili Yetki Kanununun 4 üncü Maddesinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun ¹⁰³
Olağanüstü Hal Kanunun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri ¹⁰⁴
2935 Sayılı Kanun İle 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ¹⁰⁵
2935 Sayılı Kanun İle 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ¹⁰⁶
2935 Sayılı Kanun ile 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ¹⁰⁷

Bu KHK'lar OHAL uygulama esaslarında düzenlemeler getirmiş olsa da temel olarak Olağanüstü Hal Kanunu'nun 1. maddesi OHAL'i ve OHAL kanununun amacını şu şekilde belirtmektedir:

- a) Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım,
- b) Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, olağanüstü hal ilan edilmesi ve usulleriyle olağanüstü hallerde uygulanacak hükümleri belirlemektir.¹⁰⁸

2.2.1. OHAL'de Temel Hak ve Özgürlükler

Temel hak ve özgürlüklerin hukuksal çerçevede öne çıkması 2. Dünya Savaşı sonrası ve sonrasında yaşanan vahşetlerden sonra olmuştur. Savaş sonrası ve sonrasında yaşanan tüm insan hakları ihlalleri savaş sonrasında güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

⁹⁸ R.G. 24.5.1990 / 20576 / Tüzük No: 90/500.

⁹⁹ R.G. 4.11.1983/ 18215 / Kanun No: 2941.

¹⁰⁰ R.G. 15.7.1963 / 11462 / Kanun No: 274.

¹⁰¹ R.G. 24.4.1983 / 18027 / Kanun No: 2820.

¹⁰² R.G. 30.12.1982 / 17914 / Kanun No: 2766.

¹⁰³ R.G. 2.12.1983 / 18240 / Kanun No: 2967.

¹⁰⁴ R.G. 25.10.1983 / 18204 / KHK No: 2935.

¹⁰⁵ R.G. 10.4.1990 / 20488 / KHK No: 413.

¹⁰⁶ R.G. 13.4.1990 / 20491 / KHK No: 421.

¹⁰⁷ R.G. 10.5.1990 / 20514 / KHK No: 425.

¹⁰⁸ 25.10.1983 tarih ve 2935sayılı Olağanüstü Hal Kanunu (RG. 27.10.1983/ 18204), md. 148.

Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler 26 Haziran 1945'te imzalanan metin üzerine 24 Ekim 1945 yılında kurulmuştur.¹⁰⁹ Uluslararası düzeyde olan bu örgüt, toplumsal barışı, kişi hak ve hürriyetlerini ve devletleri silahsızlandırmayı amaçlamıştır.

Avrupa Konseyi, Avrupa'da yaşayan kişilerin haklarını korumak amacıyla kurulan hükümetler arası bir kuruluş olarak 1949'da kurulmuştur.¹¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi¹¹¹ de Avrupa Konseyi üyelerinin imzaladığı bir metin olma özelliğini taşımıştır. “İnsan haklarının fiilen korunmasında yeni bir dönem başlatan AİHS, 1950 yılında akdedilmiş olup 1953 yılında yürürlüğe girmiştir.”¹¹² Bu sözleşme 1950 tarihinde Avrupa ve 1952 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmıştır.¹¹³

Olağanüstü hallerin hukuksal çerçevesinin önemli bir parçası olan “Temel Hak ve Özgürlükler birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de anayasa ile güvence altına” alınmıştır. Anayasa, temel hak ve özgürlüklerin korunması için gerekli tedbirleri alırken, bu hak ve özgürlüklerin hangi durumlarda ve çerçevede sınırlandırılacağı hakkında da ilgili tedbirleri almıştır.

Temel Hak ve Özgürlükler; “1961 Anayasasında Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.”¹¹⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Bu hakların kısıtlanması anayasanın ilk halinde yalnızca “anayasa ruhuna uygun olarak kanunla sınırlandırılır” ifadesi, 1971 yılında yapılan bir değişiklikle “Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir,”¹¹⁵ ifadeleriyle detaylandırılmıştır. 1961 Anayasası milletlerarası antlaşmaları kanun hükmünde kabul etmiş, tüm kuralları ülke varlığının tehdit altında olmadığı veya herhangi bir savaşta taraf olmadığı takdirde uygulanmasını zorunlu kılmıştır.

¹⁰⁹ Tacettin Çalık, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24/1 (2016): 73.

¹¹⁰ https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (Erişim Tarihi 03.03.2022)

¹¹¹ Bkz: <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> Erişim Tarihi (03.03.2022)

¹¹² Işık, *Türkiye’de Olağanüstü Hal Dönemlerinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması*, 27.

¹¹³ <https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/cmk/aihs.pdf> (Erişim Tarihi 03.03.2022)

¹¹⁴ 334 sayılı ve 09.07.1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (20.07.1961/10859) md. 10.

¹¹⁵ 334 sayılı ve 09.07.1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (20.07.1961/10859) md. 11. (Değişik: 20/9/1971 - 1488 Kanun/md. 1).

Temel haklar 1982 Anayasasında ise “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.¹¹⁶ ifadeleriyle açıklama yapmıştır.

1982 Anayasası olağanüstü hallerde bireylere bazı ödevler vermiştir. Olağanüstü hallerde ödevler, şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalışmalar olarak belirlenmiştir. Ayrıca vatandaşlardan; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları hizmetleri istenmiş ve bu hizmetler olağanüstü hallerde zorla çalıştırma sayılmamıştır.¹¹⁷

1982 Anayasası olağanüstü hallerde ödevlerin yanında bazı kısıtlamalar da getirmiştir. Bu kısıtlamalar; milletlerarası bağlayıcı sözleşmeler de dahil edilerek “Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurma veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alabilmek”¹¹⁸ olarak belirlenmiştir.

Temel hak ve özgürlükleri ihlal eden idari bir işlem veya eylemde, dayandığı kanuna ve anayasaya aykırılık oluşturduğundan,¹¹⁹ kamu gücü tarafından hakları ihlal edilen bireylerin başvurabilecekleri bir bireysel başvuru yolu sunulmuştur.¹²⁰ Bu yol olağanüstü çözüm yolu olarak nitelendirilmiştir. Bireysel başvurunun konusu olan temel haklar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki anayasal hak ve özgürlükler olarak belirlenmiştir.¹²¹

¹¹⁶ 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (9.11.1982/17863), md. 15.

¹¹⁷ 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (9.11.1982/17863), md. 18.

¹¹⁸ 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (9.11.1982/17863), md. 15.

¹¹⁹ Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, 35.

¹²⁰ Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, 34.

¹²¹ Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, 106.

Temel Hak ve Özgürlüklerin sınırlandırılması için OHAL süresince geçerli olan hükümlerin asgari şu üç şarta uygun olmaları gerekir:

1. *Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihmal etmemek,*
2. *Durumun gerektirdiği ölçüde olmak,*
3. *15.maddenin ikinci fıkrasında belirtilen sert çekirdek haklara dokunmamak.*¹²²

Çekirdek hakları koruma amacıyla OHAL süresince geçerli olan kanunların denetiminde Anayasa Mahkemesi, ilgili norma aşağıdaki testleri uygulamıştır:

- *Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlâl edilip edilmediği,*
- *Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durumun gerektirdiği ölçüde durdurulup durdurulmadığı,*
- *Kişinin yaşama hakkına dokunulup dokunulmadığı,*
- *Kişinin maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulup dokunulmadığı,*
- *Kişilerin din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanıp zorlanmadığı,*
- *Kişilerin din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini dolayı suçlanıp suçlanmadığı,*
- *Suç ve cezaların geçmişe yürütülüp yürütülmediği,*
- *Kişilerin suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya suçlu sayılıp sayılmadığı (masumiyet karinesi).*¹²³

Bir diğer hak alanı olan siyasi parti ve dernek kurma hakkı da olağanüstü dönemlerden etkilenmiştir. Sıkıyönetim ve OHAL sürecinde anayasa tarafından verilmiş olan bireysel özgürlükler, dernek kurma hakkı, siyasal yaşamı devam ettirme ve siyasal parti kurma gibi birçok alanda kısmi kısıtlama veya topyekûn kaldırma uygulanmıştır.

1983’de yürürlüğe giren Siyasal Partiler Kanunu siyasi partileri, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları¹²⁴ olarak tanımlamıştır. Bu kanunla siyasal partiler anayasa ve kanunlar çerçevesinde, izin almalarına gerek olmadan kurulabilme hakkına sahip

¹²² Taylan Barın, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması ve Sınırlanması Arasında: Kanunlaşan OHAL KHK’lerinin Yargısal Denetimi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75/2 (2020): 569.

¹²³ Barın, *Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması ve Sınırlanması Arasında: Kanunlaşan OHAL KHK’lerinin Yargısal Denetimi*, 572.

¹²⁴ 2820 sayılı ve 22.04.1983 tarihli Siyasal Partiler Kanunu. RG (24.04.1983/ 18027), md. 4.

olmuştur. Olağanüstü hallerde Anayasa Mahkemesi, Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi¹²⁵ sebepleriyle ilgili partiyi kapatma hakkına sahip olmuştur.

2.2.2. Kanun Hükmünde Kararname (KHK)

Kanun Hükmünde Kararnameler, kanunlara eşdeğer olan işlemler anlamında kullanılmıştır. Kanunlara eşdeğerdeki işlemler; Osmanlı İmparatorluğu Meşrutiyet dönemlerinden kalma yürütmenin düzenleyici işlemleri, 1924 Anayasası dönemi Meclis Yorumları ve 1982 Anayasasındaki düzenlenmiş biçimiyle Kanun Hükmünde Kararnameler olarak¹²⁶ anayasal süreçte yerini almıştır. “Kanun kuvvetinde kararnameler, yasama organının, bir kanunla, belli konularda yürütmeye verdiği geniş düzenleme yetkisi üzerine Bakanlar Kurulunca çıkarılan”¹²⁷ kararnameler olarak tanımlanmıştır.

“KHK müessesesi Türk hukukuna 1961 Anayasasına (m.64), 1971 yılında yapılan değişiklikler sırasında girmiştir.”¹²⁸ KHK’lar 1961 Anayasasında işlevsel yönden düzenleyici işlemler olarak yer almıştır. 1982 Anayasasında, KHK’lar işlevsel açıdan yasama niteliğine bürünmüştür.¹²⁹ Böylece KHK’lar sahip olduğu düzenleyici işlem yetkisi yerine kanunlara eş değer işlevi kazanmıştır.¹³⁰

1961 Anayasasında “Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindir. Bu yetki devredilemez.”¹³¹ ibaresi kullanılmıştır. Bu ifadede belirtilen kanun çıkarma yetkisi, yani yasama işlevinde yetkide değişikliğe gidilmiş, “Türkiye

¹²⁵ 2820 sayılı ve 22.04.1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu. RG (24.04.1983/ 18027), md. 101.

¹²⁶ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 30.

¹²⁷ Bekir Atalay, “Bakanlar Kurulunun Düzenleyici İşlemleri ve Karar Alma Usulu”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2016): 71.

¹²⁸ Turgut Tan, “Türk Hukukunda Kanun Hükmünde Kararname Uygulaması ve Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50/1 (1995): 335.

¹²⁹ Bayram Doğan, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28/3 (2020): 967.

¹³⁰ Mehmet Güneş, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimde Maddi İçerik Kriteri”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/1 (2020): 173.

¹³¹ 334 sayılı ve 09.07.1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (20.07.1961/10859) md. 5.

Büyük Millet Meclisi kanunla, belli konularda, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararnameler çıkarmak yetkisi verebilir.”¹³² ifadesi kullanılarak KHK’lar anayasa uygun hale getirilmiştir.

Kararnamenin amacı, kapsamı ve ilkeleriyle yürürlükte kalacağı sürenin kanun hükümlerinde belirtilerek çıkarılmıştır. Bu şartlara göre hazırlanan hükümler Resmi Gazete ’de yayımlandıkları gün yürürlüğe girmiştir. Kanunda belirtilmek şartıyla, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilmiştir. KHK’lar Resmi Gazete ’de yayımlandıkları gün TBMM onayına sunulup, ivedilikle ve öncelik verilerek diğer genel tekliflerden önce görüşölüp karara bağlanmasına karar verilmiştir.¹³³ “Ayrıca KHK’ların Meclis tarafından onaylanmasına ilişkin süre ve usul İçtüzükte belirlenmiştir.”¹³⁴

Bir KHK, Resmi Gazete ’de yayımlandığı gün TBMM onayına sunulmadığında kendiliğinden yürürlükten kalkarken, Resmi Gazete ’de yayımlandığı gün TBMM incelemesinden ret alırsa, yine RG’de yayımlandığı gün yürürlükten kalkmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra KHK hükümlerinde değişikliğe gidildiğinde, bu değişikliklerin RG’de yayımlandıkları gün yürürlüğe girmesine karar verilmiştir.

“Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez” ifadesine 1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasasının da yer verilmiştir.¹³⁵ Fakat 1488 sayılı Kanuna ek olarak “Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir, ifadesi yer almış ve Sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir, denilerek olağanüstü hal ve sıkıyönetim” sürelerinde KHK’lar aracılığıyla Bakanlar Kurulu’nun yetkileri genişletilmiştir.¹³⁶

1961 Anayasası yürütmeyi sınırlandığı için kanun hükmünde kararnamelerle bu soruna çözüm üretilmiştir. Kanun Hükmünde Kararnamelerin mantığı prosedürden kaynaklı gecikmeleri engellemek olmuştur. Aslında mevcut iktidar salt çoğunluğuna

¹³² 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun (Anayasada madde değişiklikleri).

¹³³ 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun ile md. 64 değişikliği.

¹³⁴ Üskül, *Siyaset ve Asker*, 33.

¹³⁵ 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (9.11.1982/17863), md. 7.

¹³⁶ 1982 Anayasası, md. 119/122.

yönelik olduğundan, yasamaya hükmederken dolaylı olarak yürütme yetkisini de etkilemiştir. Böylece KHK'lar yürütmedeki tıkanıklığını gidermiştir.

“Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamı veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez,”¹³⁷ ifadesiyle Anayasa Mahkemesi'nin yasama yetkisi bulundurmadığı açıkça belirtilmiştir. Böylece Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa değişikliklerini yalnızca şekil, kanun veya KHK'ların da yalnızca anayasaya aykırı olup olmadığını tespit etmekle görevlendirilmiştir. “Kanun koyma yetkisi yasama organının tekelinde kalırken, kanun hükmünde kararname uygulamasının genişletilmesiyle yürütme eskiye göre daha da güçlendirilmiştir.”¹³⁸

Anayasa Mahkemesinin yasama yetkisi bulunmamış fakat “kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetlemiştir. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava” açılma hakkı bulunmamıştır.¹³⁹

Anayasanın öngördüğü OHAL KHK'ları yürürlükteki bir kanunun konusuna giren hususlarda düzenleme yapmıyor ve yalnızca daha önce çıkarılmış olağanüstü KHK'larda değişiklik yapıyor ya da yeni kurallar içeriyorsa, bunlar Anayasaya aykırı olsalar da şekil ve esas bakımlarından iptallerine ilişkin dava hakkı bulunmamıştır.¹⁴⁰ OHAL ve sıkıyönetim sırasında çıkarılan KHK'lar Anayasaya ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanuna göre Anayasa Mahkemesinin denetimi dışında tutulmuştur.¹⁴¹

1982 Anayasasına göre KHK ile bütçede değişiklik yapma¹⁴² ve kişi özlük hakları KHK'larla değiştirme veya düzenleme yetkisi verilmemiştir. Fakat “OHAL yasasına göre ekonominin düzenlenmesi ve iyileştirilmesi amacıyla mal, sermaye, hizmet piyasalarını

¹³⁷ 1982 Anayasası, md. 153.

¹³⁸ Halıcı, *Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, 201.

¹³⁹ <https://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/21.html> (Erişim Tarihi 20.03.2022)

¹⁴⁰ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 45.

¹⁴¹ Tan, *Türk Hukukunda Kanun Hükmünde Kararname Uygulaması ve Sorunlar*, 351.

¹⁴² Tan, *Türk Hukukunda Kanun Hükmünde Kararname Uygulaması ve Sorunlar*, 335.

yönlendirici, vergi, para, kredi, kira, ücret ve fiyat politikalarını belirleyici ve çalışmaya ilişkin her türlü tedbir ve yükümlülüklerin tespit konularında Bakanlar Kurulunca kanun hükmünde kararname” çıkarma hakkı tanınmıştır.¹⁴³

KHK’ların genel özellikleri;

- “Bakanlar Kurulunca ve Cumhurbaşkanının başkanlığında ilan edilir,
- İlan edildiği gün TBMM’nin onayına sunulur,
- KHK’ların Anayasaya uygunluğunu Anayasa Mahkemesi denetler,
- OHAL’de çıkarılan KHK’ların şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz,
- Olağanüstü hal KHK’larının diğer tüm KHK’lardan farkı yetki yasasına gerek duymaz,
- KHK ile temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile siyasi haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez,
- KHK ilanı Resmi Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer,
- KHK iptal kararı, Resmi Gazetede yayımlandığı gün yürürlükten kalkar,
- Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez.
- Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.”¹⁴⁴

Yetki yasalarına dayanılarak 1971 – 1983 tarihleri arasında 17 adet yetki yasası çıkarılmıştır. 12.2.1976 – 8.9.1993 tarihleri arasında ise 426 adet KHK çıkarılmıştır.¹⁴⁵ KHK’ların yürütülme usulü 1982 Anayasasında da 1961 Anayasasında belirtildiği şekilde devam etmiştir.

2.2.3. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)

“Milli Güvenlik, devlet bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü ile millet egemenliğinin, milli veya milletlerarası alanda, gerçek ve yakın bir tehlikeye düştüğü zamanlarda, Anayasanın gösterdiği yetkili organ veya organlar tarafından, devlet tüzel kişiliğinin

¹⁴³ Tan, *Türk Hukukunda Kanun Hükmünde Kararname Uygulaması ve Sorunlar*, 350.

¹⁴⁴ Tan, *Türk Hukukunda Kanun Hükmünde Kararname Uygulaması ve Sorunlar*, 340 – 350.

¹⁴⁵ Tan, *Türk Hukukunda Kanun Hükmünde Kararname Uygulaması ve Sorunlar*, 336.

korunması ve güvenlik altına alma”¹⁴⁶ olarak tanımlanmıştır. Devletler, milli güvenliği için kurum ve kuruluşlara görevler yüklemiş ve varlığını devam ettirirken bu kurumlardan yardım almıştır. Türkiye’de milli güvenlik yapılanması,

- *Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği Dönemi (1933 - 1949)*
- *Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği Dönemi (1949 - 1962)*
- *1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Dönemi (1962 - 1982)*
- *1982 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Dönemi (1984 -....)*¹⁴⁷ olarak dört ayrı dönemden oluşmuştur.

Yüksek Müdafaa Meclisi 24 Nisan 1933’te¹⁴⁸ kurulmuş, Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Kâtipliği Başbakanın başkanlığında Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinden oluşturulur. ¹⁴⁹ “Umumi Kâtip ve Bürosu, millî seferberliğe ait konuları önceden hazırlamak, ilgili kuruluşlarla koordine etmek ve mütalaalar almak, sonucu Yüksek Müdafaa Meclisi’ne sunmak ve Meclis’ten çıkacak kararları takip etmekle görevlendirilmiştir.”¹⁵⁰ “”

Milli Savunma Yüksek Kurulu, Başbakanın başkanlığında 1949 yılında kurulmuştur.¹⁵¹ Savunma Bakanlığına göre şöyle belirtilmiştir;

Millî Savunma Yüksek Kurulu'nun görevi, hükümetçe takip edilecek millî savunma politikasının esaslarını hazırlamak; bütün devlet teşkilatında, her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek millî savunma ödev ve görevlerini tespit ile gereken kanuni ve idari tedbirleri almak üzere yetkili makamlara sunmak ve bu tedbirlerin uygulanmasını kovuşturmak; Topyekûn Millî Seferberlik Planı'nı barışta hazırlamak ve gereğinde tam olarak

¹⁴⁶ Tayfun Akgüner, *1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983), 96.

¹⁴⁷ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi 21.02.2022).

¹⁴⁸ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=21063&P5=H&page1=61&page2=61 (Erişim Tarihi 05.03.2022).

¹⁴⁹ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (01.01.2022).

¹⁵⁰ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (01.01.2022).

¹⁵¹ 30.05.1949 tarih ve 5399 sayılı Millî Savunma-Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun RG: 3.06.1949/7223.

*uygulanmasını sağlamak; yurt savunmasıyla ilgili işlerden Başbakanın lüzum gördüklerini inceleyerek mütalaasını bildirmek.*¹⁵²

1961 Anayasasına dayanılarak Milli Güvenlik Kurulu; Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve kuvvet temsilcilerinden kurulu olup, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanarak “millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir,”¹⁵³ ifadesiyle 11 Aralık 1962’de kurulmuştur.¹⁵⁴ Cumhurbaşkanı olmadığı zamanlarda kurula Başbakan başkanlık etmiştir.

MGK, Bakanlar Kurulu’na ait milli güvenliğin sağlanmasına ilişkin koordinasyon görevinde yardım etmek üzere milli plan ve programların hazırlanması, hedeflerin tespiti için ayda bir kez toplanmıştır.¹⁵⁵ Fakat olağanüstü hallerde toplanma süresi için alt veya üst sınır limiti belirtilmemiştir. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri toplantılara katılabilirken, oylamaya katılma hakkı bulunmamıştır.¹⁵⁶ MGK tarafından belirlenen teklifleri hazırlamak, çalışma raporlarını hazırlayıp MGK’ya bildirmek ve toplantı hazırlıklarını yapmakla yükümlü olmuştur.¹⁵⁷

OHAL dönemleri için Bakanlar Kurulu Kararıyla MGK Genel Sekreterlik Yönetmeliği’nde Sivil Olağanüstü Hal Planlama Dairesi kurulmuştur.¹⁵⁸ İnsan Gücü Bürosu, Ticaret ve İaşe Bürosu, Sivil Savunma Bürosu, Psikolojik Savunma Bürosu, Sağlık Bürosu, Tarım Bürosu, Ulaştırma Bürosu, Sanayi Bürosu, Maliye Bürosu ve Bayındırlık Bürosu Sivil Olağanüstü Hal Planlama Dairesini oluşturan yeni kuruluşlar olmuştur. Bu daire planlanacak hizmetleri ve sivil gücü tespit etmiştir. İşbirliği içinde olduğu makamlarla ortak bir plan ortaya koymakla yükümlü kılınmıştır.¹⁵⁹ Dairenin temel amacı kaynakları belirlemek ve en etkin şekilde aktif hale getirerek kullanıma hazır halde bulunduracak raporlamaları ilgili makamlara iletmek olmuştur.¹⁶⁰

¹⁵² 30.05.1949 tarih ve 5399 sayılı Millî Savunma-Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun md. 3.

¹⁵³ 1961 Anayasası md. 111.

¹⁵⁴ RG 19.12.1962/11286/ 129 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Kanunu.

¹⁵⁵ RG 19.12.1962/11286/ 129 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Kanunu md. 2.

¹⁵⁶ RG 19.12.1962/11286/ 129 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Kanunu md. 5.

¹⁵⁷ RG 19.12.1962/11286/ 129 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Kanunu md. 3.

¹⁵⁸ 07.06.1963/ 11422 Kararname No: 6/1645.

¹⁵⁹ 07.06.1963/ 11422 Kararname No: 6/1645 md. 9.

¹⁶⁰ 07.06.1963/ 11422 Kararname No: 6/1645 md. 26.

Bakanlar Kurulu Sivil Olağanüstü Hal Planlama Dairesi için OHAL'i şöyle ifade etmiştir:

Dışardan ve içerden yapılan veya yapılması muhtemel görülen her çeşit taarruzlar, bozguncu teşebbüsler tabii afet ve büyük yangınlar sebebiyle, millî varlık ve bütünlüğün, normal yaşayış ve gelişmenin tehlikede olduğu veya tehlikede görüldüğü haldir, ifadeleriyle tanımlarken; bu dairenin OHAL planını Millî seferberliği tahakkuk ettirmek için, bütün Devlet teşkilâtına, her türlü müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek başlıca millî güvenlik vazife ve mükellefiyetlerini tesbit eden, memleketin maddî ve manevî bütün imkân, kudret ve gayretlerini millî güvenlik amaç ve prensiplerine göre ayarlayan ve düzenliyen plândır.¹⁶¹

Bu dairenin görevleri Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmiştir;

- a. Sivil olağanüstü hal plânlama esasların ı v e faraziyelerini, planlanacak hizmet ve faaliyetleri, plânlayacak makamları tesbit eder.*
- b. Plânlama direktiflerini hazırlar ve ilgili makamlara ulaştırır.*
- c. Plânlama çalışmalarını izler ve ahenkleştirir.*
- d. Çeşitli makamları n hazırlayacakları plânları birleştirerek sivil olağanüstü hal plânını yapar.*
- e. Plânların uygulanmasını izler.*
- f. Plânları n yenilenmesini, geliştirilme, değiştirme ve düzeltilmesini sağlar.*
- g. Sivil olağanüstü hal plânlaması ile ilgili mevzuatı yakinen izler. Değiştirilme, düzeltme ve yenilerinin çıkarılmasını sağlar.¹⁶²*

1961 Anayasasının yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte MGK tanım ve görevleriyle ilgili tanımlamalarında değişiklikler meydana gelmiştir. 1982 Anayasasının 118.maddesine göre MGK, Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile İlgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmekle yükümlü¹⁶³ ifadesi

¹⁶¹ 07.06.1963/ 11422 Kararname No: 6/1645 md. 3.

¹⁶² 07.06.1963/ 11422 Kararname No: 6/1645 md. 24.

¹⁶³ 1982 Anayasası, md. 118.

kullanılmıştır. 1982 Anayasasına dayanılarak düzenlenen Milli Güvenlik Kurulu’nun görevleri şu şekilde belirtilmiştir:

- *Devletin millî güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen millî hedeflerin ve hazırlanan millî plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirlemek;*
- *Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit etmek;*
- *Olağanüstü hallerle sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit etmek;*
- *Olağan hal ile savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekûn savunma, millî seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit etmek;*
- *Tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları Kurul kararı halinde Bakanlar Kurulu'na bildirmek ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek.*¹⁶⁴

“Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır”¹⁶⁵ ifadesiyle kastedilen OHAL yönetim biçimi olmuştur.

Olağan dönemlerde veya OHAL dönemlerinde Milli Güvenlik Kurulu’nun görevi, “Milli Güvenlik politikasının esaslarının hazırlanması ve bu politikanın” değiştirilmesi ve düzeltilmesinde Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak ve bu konuda koordinasyonu sağlamaktır.¹⁶⁶ Fakat MGK’nın yaptırımsal bir işlevi bulunmamış, Bakanlar Kurulu’na verdiği raporlar tavsiye niteliği taşımıştır.

2.2.4. OHAL Bölge Valiliği

12 Eylül 1980 darbesiyle ilan sıkıyönetimin “Kırklareli, Bilecik, Muş, Kütahya, Burdur, Çanakkale, Kırşehir, Gümüşhane, Sinop, Isparta, Kastamonu, Çankırı ve Bitlis

¹⁶⁴ <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi 01.01.2022).

¹⁶⁵ 1982 Anayasası, md. 118.

¹⁶⁶ Akgüner, 1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu, 216.

illerinde 19 Mart 1984'te kaldırılırken” diğer illerde uzatılmasına karar verilmiştir.¹⁶⁷ Bakanlar Kurulu bu bölgelerde sıkıyönetimi kaldırdıktan sonra bu bölgeler kapsamında OHAL ilan etmiştir.¹⁶⁸ Kademeli olarak¹⁶⁹ uygulamasına son verilen sıkıyönetim, 19 Temmuz'da tüm yurttan kaldırılmıştır. Sıkıyönetim, tüm yurttan kaldırılmadan beş gün önce “Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 14 Temmuz 1987'de yürürlüğe girmiştir.”¹⁷⁰ Bu kararname kapsamında sıkıyönetimin kaldırıldığı bazı bölgelerde OHAL uygulamasına geçilmiştir.

Bakanlar Kurulu sıkıyönetimin kaldırıldığı bazı bölgelerde OHAL ilan ederek askeri yönetimin sivil makamlara devredilmesini sağlamış ve bir geçiş süreci yaratmaya çalışmıştır. Bu geçiş süreciyle vatandaşların siyasal yaşama hazır olması ve kamu düzenindeki tikanıklığın giderilmesi amaçlanmıştır. 1987'den itibaren sıkıyönetim yerine OHAL yönetim biçiminin tercih edilmesinin bir diğer amacı da, askeri makamların yetkilerini azaltıp sivil makamların yetkilerini artırarak sosyal ve siyasi hayatta olağan yönetim biçimine geçişte tampon dönem oluşturmak olmuştur.

Bir geçiş dönemine ihtiyaç duyan iller olan “İstanbul, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van illerini kapsamak üzere Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ihdas edilmiştir.”¹⁷¹ Bu kararla birlikte tüm yurttan sıkıyönetim uygulamasına son verilmiş fakat 9 ilde OHAL uygulamasına geçilmiştir. Temmuz 1987'den sonra Türkiye'de şehirlere göre tercih edilen yönetim biçiminin uygulandığı şehirlere haritada bakıldığında genel durum şu şekilde olmuştur:¹⁷²

¹⁶⁷ RG 2.03.1984 / 18329.

¹⁶⁸ RG (03.03.1984) / 18330.

¹⁶⁹ Hakan Bacanlı, “Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)” (Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2012), 154.

¹⁷⁰ 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname RG 14.7.1987.

¹⁷¹ 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG (14.7.1987), md. 1.

¹⁷² Bacanlı, “Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)”, 155.

Şekil 2.1: Olağanüstü Hal Uygulamasında Olan ve Olmayan İller

OHAL ilan edilen bölgelerde uygulanacak esasların tüm yükümlülükleri ilgili kanunla, koordinasyonu ise Bakanlar Kurulu tarafından yönetilmiştir. OHAL ilan edilen bölgelerde yürütmedeki görev ve yetkiler şu şekilde geçmiştir:

- a) Olağanüstü hal bir ili kapsıyorsa il valisine,
- b) Bir bölge valiliğine bağlı birden çok ilde ilan edilmesi halinde bölge valisine,
- c) Birden fazla bölge valisinin görev alanına giren illerde veya bütün yurttan ilan edilmesi halinde, koordine ve işbirliği Cumhurbaşkanlığınca sağlanmak suretiyle bölge valilerine, Aittir. Gerekli işlemler onlar tarafından yürütülür. Bölge valileri; kendilerine ait görev ve yetkilerin bir kısmını veya tamamını, illerinde olağanüstü hal ilan edilen il valilerine devredebilirler.¹⁷³

OHAL Valisi, İçişleri Bakanına bağlı olarak görev yapmıştır.¹⁷⁴ Ayrıca Bakanlar Kurulu Olağanüstü Hal Bölge Valiliğini kaldırma veya OHAL sınırlarını değiştirme hususunda yetkili kılınmıştır.¹⁷⁵ Böylece OHAL Bölge Valilikleri değişen OHAL şartlarına uygun hale getirilmiştir. OHAL Valisi, gerekli teşkilatı kurma, araç, bina, tesis, personel temini yapmaya yetkili mercii olmuştur. Kurum ve kuruluşlar, OHAL Valisinin

¹⁷³ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG(27.10.1983/18204), md. 14.

¹⁷⁴ 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG (14.7.1987), md. 2.

¹⁷⁵ 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG(14.7.1987), md. 2.

taleplerini yerine getirmekle yükümlendirilmiştir. Bu doğrultuda olağan dışı dönemlerde Sıkıyönetim komutanından sonra en etkili mercii OHAL Bölge Valileri olmuştur.

OHAL Valisi yukarıda belirtilen görev ve yetkilerinden ayrı olarak gerektiği hallerde aşağıda yazılı ilave yetkileri de kullanmıştır.

- a. *Bölgedeki İl'ler arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlar.*
- b. *Özel ve genel kolluk kuvvetleri Olağanüstü Hal Bölge Valisinin emir ve komutası altındadır. Vali bunlardan hangilerinin il valilerinin kontrolünde, hangilerinin doğrudan kendi kontrolünde olacağını tespit eder.*
- c. *Olağanüstü Hal Bölge Valisi, bölgesi içinde özel ve genel kolluk kuvvetlerinin yerlerini sürekli veya geçici olarak değiştirebilir.*
- d. *Olağanüstü Hal Bölge Valisi, Jandarma Asayiş Komutanlığına, bu Kanun Hükmünde Kararnamenin 1 inci maddesi doğrultusunda görev verir.*
(Ek: 10/7/1987 - KHK-286/1 md.) *Olağanüstü Hal Bölge Valisine karşı sorumlu Jandarma Asayiş Komutanlığı emrine giren veya hareket komutasına verilen diğer kuvvet birlikleri (Jandarma sınır birlikleri dahil) emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin sağlanmasında genel kolluk kuvvetlerinin sahip olduğu kanuni yetkileri haizdirler.*
- e. *Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin görev alanında bulunan Milli İstihbarat Teşkilatı, bu Kanun Hükmünde Kararnamenin 1 inci maddesinde belirtilen hususlarla sınırlı olmak kaydı ile, Olağanüstü Hal Bölge Valisine karşı sorumludur.*
- f. *Görev alanına giren il'lerde, askeri birliklerce Olağanüstü Hal Bölge Valilerine sağlanacak yardım ve desteğin şekli ve miktarı önceden planlanır. Valinin bu yardım ve destek talepleri mahalli komutanlarca zamanında yerine getirilir.*
- g. *(Değişik : 9/4/1990 - KHK - 413/6 md.; Mülga: 9/5/1990 - KHK 424/2 md.; Yeniden düzenleme 9/5/1990 -KHK - 425/4 md.)*

Olağanüstü Hal Bölge Valisi, görev alanı içindeki illerde genel güvenlik, asayiş ve kamu düzeni bakımından çalışmalarında sakınca görülen veya hizmetlerinden yararlanılamayan kamu personelinin yer değiştirmesini veya görev alanı dışında geçici veya sürekli görevlendirilmesini ilgili kurum veya kuruluşlardan

isteyebilir. Bu istekler derhal yerine getirilir. Bu personel hakkında kendi özel kanunlarındaki hükümler uygulanır.

h. Olağanüstü Hal Bölge Valisi güvenlik yönünden gerekli düzenlemeleri yapabilmek için geçici veya sürekli olarak görev alanı içinde bulunan köy, mezra, kom ve benzeri yerleşim birimlerini boşalttırabilir, yerlerini değiştirebilir, birleştirebilir ve bu maksatla gereken kamulaştırma ve diğer işlemleri re'sen ve ivedilikle yapabilir.

i. Olağanüstü Hal Bölge Valisinin emrinde bulunan güvenlik kuvvetleri hakkında bu görevlerinden ötürü Memurin Muhakematı Hakkında Kanuna göre işlem yapılır.

j. Olağanüstü Hal Bölge Valisi, emrindeki kuvvetleri gereğinde mücavir İl'lerde hareketin takibi maksadıyla görevlendirebilir. Gerekli tedbirlerin alınmasını mücavir İl Valilerinden isteyebilir, bu istekler ilgili Valiler tarafından derhal yerine getirilir.¹⁷⁶

10.7.1987 tarihli ve 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve olağanüstü halin devamına ek tedbirler hakkında 15.12.1990 tarihli ve 2935 sayılı kanuna dayanan KHK yürürlüğe girmiştir. Bu KHK, OHAL Bölge Valiliğinin görev ve yetkilerine ekleme yapmıştır.

Genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak ve şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla aşağıdaki ilave tedbirler de alınabilir:

a) Olağanüstü Hal Bölge Valisi veya olağanüstü hal bölgesindeki il valisi bölgedeki faaliyetleri yanlış aksettirmek veya gerçek dışı haber ve yayınlar yapmak suretiyle bölgedeki kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına veya bölge halkının heyecanlanmasına neden olacak veya güvenlik kuvvetlerinin görevlerini gereği gibi yerine getirmelerini engelleyecek şekilde yayınlanan her türlü basılmış eserin; kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzeri matbuanın basılmasını, çoğaltılmasını, yayınlanmasını ve dağıtılmasını, bunlardan olağanüstü hal bölgesi dışında basılmış veya çoğaltılmış olanların bölgeye sokulmasını ve dağıtılmasını yasaklar veya izne bağlar; basılması ve neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzeri matbuayı toplatmakla beraber bu gibi tedbirlerin yetersiz kalması halinde, Olağanüstü

¹⁷⁶ 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG (14.7.1987), md. 4.

*Hal Bölge Valisinin teklifi üzerine veya görüşünü almak suretiyle İçişleri Bakanı; bu yayınların bölge içinde veya dışında basılmış olup olmadığına bakılmaksızın, yayınlarının durdurulması veya yayından kaldırılması için sahip ve/veya yayın sorumlularına yazılı ihtarla bulunur; buna rağmen yayına ve dağıtımına devam edilmesi halinde, basılmalarını, çoğaltılmalarını, yayınlanmalarını veya dağıtılmalarını süreli veya süresiz yasaklayabilir, gerektiğinde bunları basan matbaaları on güne kadar, tekerrüründe ise bir aya kadar kapatabilir.*¹⁷⁷

- b) *Olağanüstü hal ilan edilen illerde genel güvenlik ve kamu düzeni bakımından, yer değiştirmek talebinde bulunanlar ile isteyerek veya zor ve baskı sonucu zararlı faaliyetlerde bulunanlar veyahut kamu düzenini bozan veya kamu düzenini bozacağı kanısını uyandıran kişi veya topluluklardan gerekli görülenler, Olağanüstü Hal Bölge Valisinin takdirine göre, olağanüstü hal süresini aşmamak üzere bölge dışına çıkarılır. Gerektiğinde bunlara İçişleri Bakanlığı'nca belirlenecek esaslara göre, belli bir yerde ikamet etmeleri şartıyla Geliştirme ve Destekleme Fonundan mali destek sağlanır.*
- c) *Olağanüstü Hal Bölge Valisinin, 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4 üncü maddesinin ikinci fıkrasının (h) bendinde yazılı yetkileri kullandığı yerlerde ikamet edenler veya bu gibi yerlerde ikamet etmekte olup da can ve mal güvenliği gerekçeleriyle yerlerini daha önce terk etmek zorunda kalanlar ile yaptırılan inceleme sonucu işe yerleştirilmelerinde zaruret görülenler diledikleri takdirde, olağanüstü hal bölgesi içinde veya dışında ikamete tabi tutulabilirler. Bunlara yerleşmeleri için Geliştirme ve Destekleme Fonundan mali destek sağlanabilir veya kendilerine iş temin edilebilir. Bu maksatla ekli cetvelde yaralan kadrolar ihdas edilerek İçişleri Bakanlığı'nın emrine tahsis edilmiştir. Bu kadroların sayısını % 25'ine kadar artırmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir. Gerekli hallerde İçişleri Bakanlığı'nca bu kadroların hiyerarşik yapıyı bozmamak kaydıyla sınıf, unvan ve dereceleri değiştirilmek suretiyle söz konusu kişilerin müşterek kararla bu kadrolara atanmaları sağlanır. Bu kişiler görevlendirildikleri kamu kurum ve kuruluşlarına kadroları ve/veya pozisyonları ile birlikte devredilirler. Bunların ücret ve her türlü özlük hakları bu kuruluşlarca karşılanır. Bu gibi kişilerden işçi statüsünde olanlar için ise*

¹⁷⁷ Bu bent anayasa Mahkemesinin 3/7/1991 tarih ve E. 1991/6, K. 1991/20 sayılı kararı ile "olağanüstü hal bölgesi dışı" yönünden olağanüstü hal KHK kuralı niteliğinde olmadığından ve Anayasa'ya aykırı olduğundan iptal edilmiştir.

*en çok kırk bin adet işçi pozisyonu ihdas edilmesi hususunda İçişleri Bakanı yetkili kılınmıştır. Bu kadroların ve pozisyonların kullanma şartları, personelin niteliği, sınav yapılıp yapılmayacağı, kadroların ve pozisyonların herhangi bir nedenle boşalması halinde İçişleri Bakanlığına iadesi ve diğer hususlar adı geçen Bakanlıkça tespit edilir. İkamet konusunda ve ilgililerin talepleri halinde 14/6/1934 tarihli ve 2510 sayılı İskan Kanunu hükümleri uygulanabilir.*¹⁷⁸

Bakanlar Kurulu atamasıyla göreve gelen¹⁷⁹ OHAL Bölge Valisi, ek yetkilerin verdiği bu KHK ile OHAL'in devam ettiği bölgelerde yetkilerini kullanarak grev, lokavt, sendikal faaliyetler ve referandum gibi siyasal hakların durdurulmasını sağlama,¹⁸⁰ kamu personellerinin yer ve görev değişikliği talep etme¹⁸¹ ve buna ek olarak Devlet Güvenlik Mahkemesinin görevine giren suçlarda dava açılmasını isteyebilme haklarına sahip olmuştur.¹⁸² OHAL ilan edilen bölgedeki görevli vali hakkında sorumluluk iddiasıyla cezai, idari ve hukuki işlem başlatılması engellenmiştir.¹⁸³ OHAL “ilan edilen yerlerde, devlet güvenlik mahkemeleri ile askeri mahkemelerin görevlerine giren suçlar dışındaki davalara adli yargıda” bakılmıştır.¹⁸⁴ “Bu Kanunda belirtilen suçları işleyenler hakkında yapılacak soruşturma ve kovuşturma, yer ve zaman kaydına bakılmaksızın, 3005 sayılı Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanununa göre yapılmıştır.”¹⁸⁵

OHAL bir bölgede ilan edildiğinde; “bölge valisi, olağanüstü halin gerektirdiği durumlarda mahalli idarelerin organlarıncı alınacak kararlar ile tesis edilecek tasarrufların tamamının veya belli konulara ilişkin olanlarının; il merkezinde kendisinin, görevlendirilmesi halinde il valisinin ve ilçelerde kaymakamların onayı ile yürürlük kazanmasını” sağlama yetkisi bulunmuştur.¹⁸⁶

¹⁷⁸ Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 16.12.1990, No: 430, md. 1.

¹⁷⁹ Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 16.12.1990, No: 430, md. 2.

¹⁸⁰ R.G. 16.12.1990/20727 (M2)

¹⁸¹ 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG (14.7.1987), md.4 / g.

¹⁸² R.G. 16.12.1990/20727/md. 3

¹⁸³ Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 16.12.1990, No: 430, md. 8.

¹⁸⁴ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG(27.10.1983/18204), md. 24.

¹⁸⁵ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG(27.10.1983/18204), md. 24.

¹⁸⁶ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG(27.10.1983/18204), md. 27.

“Olağanüstü halin bir ilde ilanı halinde ise bu yolda karar alma yetkisi il valisine verilmiştir.”¹⁸⁷ “Özetle bölge valiliği teşkilatı kurulup göreve başlayıncaya kadar, bu Kanunla bölge valilerine verilen görev ve yetkiler, il valilerince yerine getirilmiştir.”¹⁸⁸ Fakat yalnızca bir ilde OHAL ilan edilmişse burada il valisi görevlendirilmiş, bölge valiliği ataması yapılmamıştır.

OHAL’de koordinasyon, OHAL kanununda belirtildiği üzere “Cumhurbaşkanlığınca veya Cumhurbaşkanının görevlendireceği Cumhurbaşkanı yardımcısı ya da bakanlıkça” sağlanmıştır. OHAL ilanına sebep olan konu ile ilgili bulunan bakanlık temsilcilerinden meydana gelen Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu kurulmuştur.¹⁸⁹ Ohal Kanununa göre;

*Bölge valiliği teşkilat ve birimlerinin görevleri saklı kalmak üzere, olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde; olağanüstü hal ilanını gerektiren olayları ve tedbirlerin uygulanmasını izlemek, değerlendirmek, bunlarla ilgili önerilerde bulunmak üzere bölge valisinin başkanlığında, görevlendireceği il valileri ile diğer kamu kuruluşları yöneticilerinin, garnizon komutanı veya görevlendireceği bir temsilcinin üye olarak katılacağı bölge olağanüstü hal kurulu kurulmuştur.*¹⁹⁰

“Olağanüstü hal kurul ve bürolarının kuruluş, toplanma, karar alma, çalışma usul ve esasları yönetmelikte belirlenmiştir.”¹⁹¹ Olağanüstü Hal Kurul ve Bürolarının Kuruluş ve Görevleri ile Yükümlülüklerin Karşılığının Tespit ve Ödenmesi Hakkında Yönetmelik 2935 sayılı kanuna dayandırılarak yürürlüğe girmiştir.¹⁹² OHAL Koordinasyon Kurulu, Bakanlar Kurulu tarafından OHAL sürecinde belirlenen görevleri yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır.¹⁹³ Bu kurul gerek görülen konularda KHK çıkarılması için Başbakanlığa teklifte bulunmuş, Bakanlıklar, kuruluşlar ve bölgeler arasında koordinasyon ve işbirliğini sağlamakla görevlendirilmiştir.¹⁹⁴

¹⁸⁷ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG(27.10.1983/18204), md. 27.

¹⁸⁸ 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG(27.10.1983/18204), md. 34.

¹⁸⁹ OHAL Kanunu, md.12.

¹⁹⁰ OHAL Kanunu, md. 13.

¹⁹¹ 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG(9.11.1982/17863), md. 13.

¹⁹² R.G. 8.3.1984/18335

¹⁹³ 18335 sayılı ve 8.3.1984 tarihli Olağanüstü Hal Kurulu ve Bürolarının Kuruluş ve Görevleri ile Yükümlülüklerin

Karşılığının Tespit ve ödenmesi Hakkında Yönetmelik (R.G. 8.3.1984 / 18335 / 84/7778), md. 1.

¹⁹⁴ 18335 sayılı ve 8.3.1984 tarihli Olağanüstü Hal Kurulu ve Bürolarının Kuruluş ve Görevleri ile Yükümlülüklerin

Karşılığının Tespit ve ödenmesi Hakkında Yönetmelik (R.G. 8.3.1984 / 18335 / 84/7778), md. 3.

Bu süreçte ihtiyaç dâhilindeki malzemelerin teslim alınması için teslim alma ekipleri kurulmuştur. Bu ekipler OHAL Kurulu veya bürolarınca görevlendirilen iki kişilik ya da daha fazla ekipten oluşturularak, bu kişilerin sorunsuz görev yapabilmeleri için yetki ve kimliklerini detaylıca tanımlayan evraklar oluşturmuştur.¹⁹⁵ Teslim alma işlemleri; taşınmaz malların teslim alınması, taşıtların teslim alınması, acil durumlarda teslim alma, kullanma ve dağıtım olarak açıkça belirtilmiştir.¹⁹⁶ OHAL ilan edildiğinde, OHAL valilerinin gerek görmesiyle OHAL büroları kurulmaktadır. Bu bürolar, işbirliği içinde verilen görevleri yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır.¹⁹⁷ İlgili raporlarını ve mevcut durumların bildirilmesini Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu Başkanlığına iletmekle görevli olmuştur.¹⁹⁸

Koordinasyon esnasında Valinin bölge adına talep ettikleri mevcutta bulunmadığı takdirde ihtiyaçları Merkez Teşkilatça sağlanmıştır.¹⁹⁹ Olağanüstü Hal Bölge Valisinin ve diğer kuruluşların yapacakları her türlü harcamalar 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununu, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile 832 sayılı Sayıştay Kanununa tabi olmadığı gibi her türlü vergi, resim, harç ve katma değer vergisinden de muaf tutulmuştur.²⁰⁰

Ek Tazminat yazısı 29.7.1987 tarihinde OHAL Bölge Valiliğince İçişleri Bakanlığına gönderilmiş ve ekinde OHAL Bölge Valiliği büroları ve görevlileri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

1. Olağanüstü Hal Bölge Valisi

2. Bölge Olağanüstü Hal Kurulu Üyeleri

¹⁹⁵ 18335 sayılı ve 8.3.1984 tarihli Olağanüstü Hal Kurulu ve Bürolarının Kuruluş ve Görevleri ile Yükümlülüklerin

Karşılığının Tespit ve ödenmesi Hakkında Yönetmelik (R.G. 8.3.1984 / 18335 / 84/7778), md. 16.

¹⁹⁶ 18335 sayılı ve 8.3.1984 tarihli Olağanüstü Hal Kurulu ve Bürolarının Kuruluş ve Görevleri ile Yükümlülüklerin

Karşılığının Tespit ve ödenmesi Hakkında Yönetmelik (R.G. 8.3.1984 / 18335 / 84/7778), md. 17, 18, 19, 20.

¹⁹⁷ 18335 sayılı ve 8.3.1984 tarihli Olağanüstü Hal Kurulu ve Bürolarının Kuruluş ve Görevleri ile Yükümlülüklerin Karşılığının Tespit ve ödenmesi Hakkında Yönetmelik (R.G. 8.3.1984 / 18335 / 84/7778), md. 9.

¹⁹⁸ 18335 sayılı ve 8.3.1984 tarihli Olağanüstü Hal Kurulu ve Bürolarının Kuruluş ve Görevleri ile Yükümlülüklerin Karşılığının Tespit ve ödenmesi Hakkında Yönetmelik (R.G. 8.3.1984 / 18335 / 84/7778), md. 10.

¹⁹⁹ 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG(14.7.1987), md. 3.

²⁰⁰ 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG(14.7.1987), md. 3.

3. Jandarma Asayiş Komutanı
4. Bölge Vali Yardımcısı
5. Genel Sekreter
6. Bölge Valiliği Emniyet Müdürü
7. Bölge Valiliği Jandarma Komutanı
8. MGT Temsilcisi
9. Denetleme Kurulu Üyeleri
10. Hukuk İşleri Müdürü
11. Lojistik İkmal Müdürü
12. Emniyet Görevlileri
13. Büro Memurları
14. Şoförler
15. Yardımcı Hizmetler²⁰¹

Türkiye’de OHAL süreçlerinin yönetimini sürdürebilmek amacıyla kurulan OHAL Bölge Valiliği kurumunda görev yapan valiler ve görev süreleri aşağıda belirtilmiştir.

- Hayri Kozakçioğlu
- Mehmet Necati Çetinkaya
- Ünal Erkan
- Necati Bilican
- Aydın Arslan
- Gökhan Aydın

OHAL Valiliğine getirilen ilk bölge valisi Hayri Kozakçioğlu olmuştur.²⁰² Kozakçioğlu’nun görevi Bakanlar Kurulu’nun atama kararıyla 5 Ağustos 1991’de sona ermiş ve İstanbul Valisi olmuştur.²⁰³ Mehmet Necati Çetinkaya aynı atama kararıyla

²⁰¹ Bacanlı, “Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)”, 161.

²⁰² R.G. 15.7.1987 / 19518 / 87/11946.

²⁰³ R.G. 5.08.1991/ 20951

Konya Valiliğinden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine getirilmiştir.²⁰⁴ 1992’de Çetinkaya Bursa Valiliğine atanmış, yerine Emniyet Genel Müdürü olan Ünal Erkan atanmıştır.²⁰⁵ Olağanüstü Hal Bölge Valisi olmuştur. 1996’da Edirne Valisi olan Necati Bilican, Ünal’ın istifasıyla bölge valiliği görevine atanmıştır.²⁰⁶ 1997’de Aydın Arslan Kastamonu Valiliğinden Olağanüstü Hal Valiliğine atanmış²⁰⁷ ve son olarak Gökhan Aydın Hatay Valiliğinden Olağanüstü Hal Valiliğine atanmıştır.²⁰⁸

OHAL Bölge Valiliği’ne gerek kalmamış ve hukuki dayanağını yitirmiştir. Böylece 1987 yılında uygulanmaya başlayan OHAL Bölge Valiliği 2002 yılında tasfiye edilme sürecine girmiştir. 30 Kasım 2002’de OHAL’in tüm ülkede kaldırıldığı tarihe kadar bölge valiliği için çıkarılan kanun ve KHK’lar aşağıda verilmiştir.

Tablo 2.2: OHAL Bölge Valiliği Hakkındaki Kararlar

KHK Adı
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 5. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ²⁰⁹
7S ve 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ve 14.7.1965 Tarih ve 657 Sayılı, 27.7.1967 Tarih ve 926 Sayılı, 18.3.1986 Tarih ve 3269 Sayılı, 28.5.1988 Tarih ve 3466 Sayılı Kanunların Bazı Maddeleri ile 481 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Yürürlükten Kaldırılmasına İlişkin Kanun ²¹⁰
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ²¹¹
190 ve 355 Sayılı-Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname ²¹²
Danışta y Kanununun Baz ı Maddelerinin Değiştirilmesin e ve Bu Kanuna Baz ı Maddeler Eklenmesin e Dair Kanun ²¹³
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ²¹⁴
Kat Mülkiyeti Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ²¹⁵
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Bir Maddesinde Değişiklik Yapılmasın a Dair Kanun Hükmünde Kararname ²¹⁶
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun ²¹⁷

²⁰⁴ R.G. 5.08.1991/ 20951

²⁰⁵ RG, 21136, 08.02.1992. M/1.

²⁰⁶ R.G. 09.04.1996/22606

²⁰⁷ R.G. 3.09.1997/23099

²⁰⁸ RG. 27 09.1999/23829

²⁰⁹ R.G. 28.12.1990 / 20739 / KHK: 428

²¹⁰ R.G. 10.12.1993 / 21784 / KHK: 3920

²¹¹ R.G. 16.12.1990 / 20727 / KHK: 430

²¹² R.G. 13.4.1990 / 20491.1 / KHK: 411

²¹³ R.G. 10.4.1990 / 20488 / KHK: 3619

²¹⁴ R.G. 14.7.1987 / 19517 / KHK: 285

²¹⁵ R.G. 13.2.1991 / 20785 / KHK: 431

²¹⁶ R.G. 5.3.1993 / 21515 / KHK: 481

²¹⁷ R.G. 26.1.1990 / 20414 / KHK: 3601

Tablo 2.2 (devamı)

Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4 üncü Maddesinin İkinci Fıkrasına Bir Bent Eklenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ²¹⁸
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4 üncü Maddesinin İkinci Fıkrasına Bir Bent Eklenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ²¹⁹
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 5 inci Maddesinin Beşinci Fıkrasının Değiştirilmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ²²⁰
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname ²²¹
3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun 19 uncu Maddesinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ²²²
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4 üncü Maddesinin İkinci Fıkrasının (d) Bendine Bir Hüküm Eklenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ²²³
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında 285 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 5 inci Maddesinin Yedinci Fıkrasının Değiştirilmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ²²⁴
"Yabancı Silâhlı Kuvvetlere Bağlı Gemilerin Türk İçsularına ve Limanlarına Gelişleri ve Bu Sullardaki Hareket ve Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik'in Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Yönetmelik" in yürürlüğe konulması ²²⁵
Şiddet Olaylarının Yaygınlaşması ve Kamu Düzeninin Ciddi Şekilde Bozulması Sebebine Dayalı Olağanüstü Halin Devamı Suresince Alınacak İlave Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname ²²⁶
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname ²²⁷
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Tarafından Silah Taşıma ve Bulundurma Ruhsatı Verilmesinde Uygulanacak Esaslar Hakkında Yönetmenlik ²²⁸
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 5 inci Maddesinin Son Fıkrasının Değiştirilmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ²²⁹
Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ²³⁰

²¹⁸ R.G. 24.2.1988 / 19735 / KHK: 313

²¹⁹ R.G. 4.12.1987 / 19654 / KHK: 299

²²⁰ R.G. 27.7.1987 / 19530 / KHK: 287

²²¹ R.G. 22.5.1990 / 20525 / KHK: 426

²²² R.G. 6.11.1989 / 20334 / KHK: 374

²²³ R.G. 15.7.1987 / 19518 / KHK: 286

²²⁴ R.G. 5.5.1988 / 19805 / KHK: 321

²²⁵ R.G. 13.12.1987 / 19663 / KHK: 12335

²²⁶ R.G. 10.5.1990 / 20514 / KHK: 424

²²⁷ R.G. 6.11.1989 / 20334 / KHK: 387

²²⁸ R.G. 30.11.1989 / 20358 / KHK: 285

²²⁹ R.G. 13.02.1991 / 20785 / KHK: 432

²³⁰ R.G. 3.5.2002 / 24744 / KHK: 4753

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İLAN EDİLEN SIKIYÖNETİMLER

Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal uygulamaları yalnızca Türkiye’de değil anayasal süreçte varlığını sürdüren birçok devlet tarafından öngörülen tehditleri bertaraf etmek veya mevcuttaki tehlikelere yönelik ilan ettiği yönetim biçimleri olmuştur. Bu yönetim biçimlerinin Türkiye’de olduğu gibi birçok ülkede de uygulamaya konulduğu görülmüştür.

Fakat olağanüstü hal durumlarında devletlerin uyguladığı esaslar mevcut şartlara, anayasalarına ve durumun gerekliliklerine göre değişiklikler göstermiştir. Bu sebeple evrensel bir olağanüstü hal kavramı tanımlanmamış ve uluslararası kabul gören bir sıkıyönetim/ohal yasası tasarlanmamıştır.

Türkiye’deki olağanüstü durumlara paralel olarak birçok devlette benzer gelişmeler meydana gelmiştir. 1958 Irak’ta hükümet bunalımlarından dolayı askeri müdahale meydana gelirken,²³¹ 1963’de ABD’de de sivil hakların sağlanması yönünde yapılan yürüyüşlerde bin kişi tutuklanmıştır.²³² 1963’te Vietnam’da hükümet karşıtı eylemler darbe ile sonuçlanmış,²³³ 1963 Tahran hükümet bunalımları,²³⁴ 1964’te 20 bin kişinin ayaklanması sebebiyle Güney Kore sıkıyönetim ilan etmiştir.²³⁵ 1973’te Bangladeş’te, 1976’da Arjantin ve Tayland’da darbe yapılmış, 1977’de Mısır’da

²³¹ <https://www.tesadernegi.org/1958-irak-askeri-darbesi.html> (Erişim Tarihi 20.03.2022)

²³² Baransel Mızrak, “Amerika’da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 33 (2017): 15.

²³³ Fatma Çelik, “1960 Darbesinde Kamuoyu Oluşturma Projesi: Propaganda” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adanan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 79.

²³⁴ Ahmet Edi, “İran’da İslam Devrimi Öncesi Siyasi Olaylara Bakış Ak Devrim ve Lale Meydanı Katliamı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66 (2019): 740.

²³⁵ Çelik, “1960 Darbesinde Kamuoyu Oluşturma Projesi: Propaganda”, 75.

enflasyon sebebiyle protestolar başlamış, 1980’de Afganistan’da Sovyet karşıtlığı ayaklanmalardan dolayı sıkıyönetim ilan edilmiştir.²³⁶

Daha önce de belirtildiği üzere devletlerin sıkıyönetim/ohal kavram ve uygulama esasları farklılık göstermiştir. Türk anayasalarında ise 1921 Anayasası hariç, Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti’nin tüm anayasaları dahil edilmek üzere benimsenen olağan dışı yönetme biçimleri sıkıyönetim olarak belirlenmiştir. Sıkıyönetim kavramına ek olarak 1982 Anayasasına dayandırılarak 1983’de yürürlüğe konulan OHAL kavramı da anayasal süreçte yerini almıştır. “29 Ekim 1923 tarihinden 19 Temmuz 1987 tarihine kadar geçen süre 63 yıl 8 ay 20 gündür ve bu sürenin 25 yıl 9 ay 18 günü sıkıyönetim ile geçmiştir.”²³⁷ OHAL’in ilan ediliş süreleri de bu süreye eklendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu 29.10.1923’ten 29.10.1995 tarihine kadar 72 yıllık sürede toplam 34 yıl 3 ay 6 gün sıkıyönetim/ohal rejimleriyle yönetilmiştir.²³⁸

Tablo 3.1: Türkiye’de İlan Edilen Sıkıyönetimler²³⁹

Sıkıyönetim/OHAL Sebebiyeti	Uygulanma Aralığı
Doğu’da Şeyh Said ayaklanması üzerine	23/24.2.1925 – 23.12.1927
Kubilay Olayları Üzerine	1.1.1931 – 8.3.1931
2.Dünya Savaşı Nedeniyle	20.11.1940 – 23.12.1947
6/7 Eylül Olayları Üzerine	7.9.1955 – 7.6.1956
27 Mayıs 1960 Öncesi Öğrenci Gösterileri Üzerine	28.4.1960 – 1.12.1961
Talat Aydemir Ayaklanması Üzerine	21.5.1963 – 20.7.1964
15/16 Haziran İşçi Olayları Üzerine	16.6.1970 – 16.9.1970
12 Mart’ın Ardından	26.4.1971 – 26.9.1973
Kıbrıs Harekâtı Üzerine	20.7.1974 – 2.9.1975
Irak İç Savaşı Nedeniyle	27.3.1975 – 27.3.1975
Yaygın Şiddet Hareketleri Üzerine	26.12.1978-12.9.1980
12 Eylül Müdahalesi ile	12.9.1980 – 19.7.1987

²³⁶ Boray, *Öncesi ve Sonrastıyla Cumhuriyet Tarihi* – 6, 27.

²³⁷ Üskül, *Siyaset ve Asker*, 71.

²³⁸ Üskül, *Siyaset ve Asker* s.72.

²³⁹ Üskül, *Siyaset ve Asker*, 70.

3.1. 6/7 Eylül Olayları 1955

Kıbrıs, “Doğu Akdeniz’in merkezinde bulunup ve Doğu Akdeniz ile Orta Doğu’nun kontrolünü elinde tutmuştur.”²⁴⁰ 9.251 km²’lik yüz ölçümü²⁴¹ ile Akdeniz’in üçüncü büyük Adası²⁴² olma özelliğini taşımıştır. “Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan bir bölge”²⁴³ olması özelliğiyle stratejik öneme sahip olan Kıbrıs, birçok devlet tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ada halkının çoğunluğunu Türk ve Rum nüfusu oluşturmuştur. Tarih boyunca farklı uygarlıklara ev sahipliği yapan,²⁴⁴ Türkiye’ye yaklaşık 70 km. uzaklıktaki, jeolojik olarak da Anadolu’nun doğal bir uzantısı olan Kıbrıs Adası, 1570 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’na dâhil edilmiştir.²⁴⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusya’nın Doğu Akdeniz bölgesinde yayılmacı bir politika izlemesiyle İngiltere, bölgede çıkabilecek sorunlara karşı tedbir alma adına Osmanlı İmparatorluğuyla Kıbrıs Konvansiyonu’nu imzalayarak adayı kiralamıştır.²⁴⁶ Böylece Kıbrıs’ın mülkiyet hakkı Osmanlı İmparatorluğunda kalırken yönetim hakları İngiltere’de kalmıştır. Kıbrıs, bu anlaşmanın imzalandığı 1878’da İngiltere yönetiminde çözülemeyen “Kıbrıs Meselesi” olarak kalmıştır.

Kıbrıs’taki Rumlar 1.Dünya Savaşının ardından Enosis fikriyle hareket etmeye başlamış ve bu fikirle Kıbrıs Adasının Yunanistan’a ilhak edilmesi amaçlanmıştır.²⁴⁷ Bu amaçla Rumların ve Yunanistan’ın talebiyle, 1.Dünya Savaşını bitiren Paris Barış Konferansı sırasında Enosis fikri dile getirilmiş fakat sonuç alınamamıştır.²⁴⁸ 2.Dünya

²⁴⁰ Gizem Kocakılıç, “Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri”, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1 (2020): 58.

²⁴¹ Celal Şenol, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Hidrografik Yapısı, Su Sorunu ve Çözüm Önerileri”, *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 21/45 (2020): 79.

²⁴² Güneş Şahin, “Kıbrıs Barış Harekatı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Sürecinde Türk Kamuoyu” (Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 1.

²⁴³ Dinora ZhuMmatayeva, “Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıs Barış Harekatı’nın SSCB Kamuoyuna Yankıları” (Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 1.

²⁴⁴ Hasan Yılmaz, “Kıbrıs Barış Harekatı ve Sonuçları”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1 (2017): 87.

²⁴⁵ Dilek Yiğit Yüksel, “Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8/18 (2009): 162.

²⁴⁶ Erhan Ayaz, “6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları”, *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 2/2 (2014): 83.

²⁴⁷ Ömer Çetinbeş, “Kıbrıs Barış Harekatı Sonrası Uygulanan Amerikan Ambargosunun Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 6.

²⁴⁸ Yüksel, “Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)”, 165.

Savaşından sonra yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı, İngiltere sömürgesinde bulunan milletlerin bağımsızlığını elde etme sürecini başlatmıştır. Bu akım neticesinde İngiltere Kıbrıs'tan çekileceğini ilan etmiş, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Yunanlılar da Megali İdea fikriyle hareket etmeye başlamış ve Kıbrıs'taki Türk – Rum anlaşmazlıkları başlamıştır.

Megali İdea fikri, 1954 yılında Grivas'ın lideri olduğu EOKA adlı silahlı (Etniki Organosi Kipriaku Agonos-Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü) örgütün kurulmasıyla²⁴⁹ Türk – Rum anlaşmazlıklarını silahlı çatışmalar boyutuna taşımıştır. Bu örgütün temel amacı Helen²⁵⁰ İmparatorluğu'nu Yunanistan'da tek çatı altında toplamak olmuştur.

Bu fikir doğrultusunda Yunanistan, 1954'ten itibaren Kıbrıs'ı sınırları içerisine dâhil etmek için çalışmalara başlamıştır. Kıbrıs'ı bir sorun haline getirerek, uluslararası gündeme taşımıştır. Bu süreçte Türkiye, Kıbrıs için mevcut statünün aynı şekilde kalması adına barışçıl bir çözüm arayışına girmiştir. Kıbrıs'ta yaşanan Türk-Kıbrıs Rumları olayları nedeniyle iki ülke arasındaki tansiyon artmaya başlamıştır. Rumların ve Yunanistan'ın bu taleplerinin Türkiye'deki yansımaları Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönemde gerçekleşmiştir.²⁵¹ 29 Ağustos'ta Kıbrıs meselesini tartışmak ve Kıbrıs'ın geleceği hakkında bir karara varmak üzere Londra Konferansı düzenlenmiştir.²⁵² Kıbrıs sorununu çözme amaçlı İngiltere'de düzenlenen 29 Ağustos tarihli Londra Konferansına Türkiye'yi temsilen F.R.Zorlu katılmıştır.²⁵³

DP'nin ikinci dört yıllık iktidarlığı dönemine rastlayan bu konferansta, “Yunanistan BM temsilcisi Başpiskopos Makarios, BM Genel Meclisi'nin gelecek toplantısında Kıbrıs halkının özgürlüğü meselesinin gündeme alınmasını istemiş ve bunun üzerine İngiltere Kıbrıs'a self determinasyon verilmesi talebinde bulunmuş fakat bu talebi reddedilmiştir.”²⁵⁴ Londra'da düzenlenen bu konferansta özellikle

²⁴⁹ Ayşe Tuğba Kar ve Uğur Gündüz, “6-7 Eylül 1955 Olayları Işığında Türkiye’de Basın, Toplum ve Siyaset İlişkisi”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 6/2 (2020): 453.

²⁵⁰ Bu kavram Oxford sözlüğünde eski Yunanlı olarak adlandırılmaktadır. Helen İmparatorluğu kaynaklarda Bizans İmparatorluğu olarak da geçmektedir. Bu kavram aynı zamanda Rumları yani Yunan soyundan gelen kimseleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

²⁵¹ https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1954 (Erişim Tarihi 11.02.2022).

²⁵² Cumhuriyet, 29.09.1955. (Erişim Tarihi 28 Şubat 2022).

²⁵³ Milliyet, 29.09.1955. (Erişim Tarihi 01.02.2022).

²⁵⁴ Seda Kulu, “6/7 Eylül Olaylarının Türkiye’de Yazılı Basına Yansıması”, *Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2 (2018): 14.

Yunanistan'ın Kıbrıs hakkındaki self determinasyon talebi, Türkiye'deki kitle iletişim araçlarının hemen hemen hepsinde yer almıştır.²⁵⁵ “Fatin Rüştü Zorlu önderliğinde Türkiye’de bir Kıbrıs Komisyonu kurulmuştur.”²⁵⁶ Londra Konferansı 8 Eylül’de sona ermiş, İngiltere’nin Yunanistan ve Kıbrıs hakkındaki talepleri reddedilmiştir.²⁵⁷

1955 yılında Kıbrıs’ta Rum – Türk çatışmaları baş göstermiş ve EOKA örgütü Kıbrıslı Türklere karşı imha etme politikasıyla ilerlemiştir.²⁵⁸ EOKA saldırıları ve Yunanistan’ın Kıbrıs sorununu Birleşmiş Milletlere taşımasının²⁵⁹ ardından Rum – Türk (Kıbrıs) sorunu uluslararası bir boyut kazanmıştır.²⁶⁰ 1955 yılına kadar Türkiye Kıbrıs meselesini Türk vatandaşlarının haklarını korumaya yönelik bir tutum izlerken, 6 Eylül 1955’de Mustafa Kemal’in doğduğu evin ve Türkiye’deki Selanik Konsolosluğunun bombalanmasıyla²⁶¹ birlikte Kıbrıs Türkiye’nin iç meselesi haline gelmiştir.

Atatürk’ün Selanik’teki evinin bombalandığı haberinin gazete²⁶² ve radyo²⁶³ aracılığıyla halka duyurulmasıyla birçok vatandaş Türkiye’de bulunan Rumlara ilişkin tavır ve tutumlarını değiştirmeye başlamıştır. Bombalı saldırıların ardından “6 Eylül’ü 7 Eylül’e bağlayan gece, İstanbul ve İzmir’de, Rumların evleri, işyerleri ve kiliseleri” saldırıya uğramıştır. Türk halkı İstanbul – Taksim mevkii boyunca protestolara başlamış, eş zamanlı olarak İzmir ve Ankara’da da Rumlara karşı yürüyüşler düzenlenmiştir.²⁶⁴ 6-7 Eylül olaylarının yaşandığı dönemde yürürlükte olan 1924 Anayasasına göre; *harp, harp tehdidi, ayaklanma ve rejime karşı eylemlerde, Bakanlar Kurulu bir aylık süreyi aşmamak suretiyle sıkıyönetim ilan edebilir*,²⁶⁵ ifadesine dayanılarak örfi idare(sıkıyönetim) ilan edilmesi için harekete geçilmiştir. Fakat 6/7 Eylül olayları sırasında Ankara’ya doğru yolculukta olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan

²⁵⁵ Burada kastedilen kitle iletişim araçları gazete, dergi ve radyo yayınlarıdır. Havadis 06.09.1955 / Yeni Sabah 06.09.1955 / Vatan 12.09.1955 / <https://radyo.trt.net.tr/kurumsal/tarihce> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

²⁵⁶ Seda Kulu, “6/7 Eylül Olaylarının Türkiye’de Yazılı Basına Yansıması”, 14.

²⁵⁷ Cumhuriyet, 8.9.1955.

²⁵⁸ Ulvi Keser, “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/25 (2012): 200.

²⁵⁹ Nermin Sanlı, “Kıbrıs Olayları (1950-1974)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 58.

²⁶⁰ Keser, “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”, 199.

²⁶¹ İstanbul Ekspres 6.9.1955.

²⁶² Milliyet, 7.9.1955. / Yeni Sabah, 7.9.1955.

²⁶³ Kar ve Gündüz, “6-7 Eylül 1955 Olayları Işığında Türkiye’de Basın, Toplum ve Siyaset İlişkisi”, 453.

²⁶⁴ Ayaz, “6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları”, 86, 87.

²⁶⁵ 1924 Anayasası md. 86.

Adnan Menderes, olayları bu tren yolculuğu esnasında öğrenmiştir.²⁶⁶ Haberler üzerine Bayar ve Menderes İstanbul'a geri dönmüştür.²⁶⁷

Bayar ve Menderes'in de girişimleriyle İstanbul ve İzmir'deki Rum iş yerleri, evleri ve ibadethanelerine yapılan saldırıların şiddet boyutunun artması ve sosyal yaşam düzeninin kontrolden çıkması sebebiyle İcra Vekilliği örfi idare etmiştir.²⁶⁸ Örfi İdare ilan sebebi şu şekilde açıklanmıştır;

*Kıbrıs meselesini ve Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve ye Konsoloshanemize karşı vuku bulan tecavüzü vesile ittihaz ederek vatandaşları tahrik ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak Hükümet Kuvvetlerine karşı koymak suretiyle girilen toplu hareketlerin amme huzur ve asayişini ihlâl edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 86. maddesi hükmüne tevfiakan İstanbul, İzmir ve Ankara Vilâyetlerinde örfi idare ilânı; İcra Vekilleri Heyetinin 7/9/1955 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.*²⁶⁹

Örfi İdare Komutanlığına Orgeneral Nureddin Aknoz getirilmiştir.²⁷⁰ Örfi idare İstanbul, Ankara ve İzmir illerini²⁷¹ kapsamıştır. Sıkıyönetim ilanının ardından saldırıların kontrol altına alınması için şehir merkezlerine askeri birlikler ve tanklar sevk edilmiştir.²⁷² Bu sırada tatilde bulunan Meclise olağanüstü toplanma çağrısı 7 Eylül'de yapılmış olmasına rağmen meclis toplantısı 12 Eylül'de gerçekleşmiştir. 12 Eylül'de TBMM olağanüstü toplanmış ve İsmet İnönü CHP adına söz alarak Ankara'da bir sıkıyönetime gerek olmadığını vurgulamıştır.²⁷³ CHP tarafından getirilen tüm itirazlara rağmen "İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir."²⁷⁴ İzmir, İstanbul ve Ankara'da ilan edilen sıkıyönetim ilanı için süre belirtilmemiştir.

Aynı zamanda CHP tarafından Türkiye'nin bu olaylar sonrasında hem Yunanistan hem de uluslararası kamuoyunda itibaren kaybettiği dile getirilmiştir. Bu nedenle Türkiye 6/7 Eylül Olaylarının ardından Yunanistan'ın olayları yanlış aksettirmesine istinaden

²⁶⁶ Havva Karayuluk, "6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi", *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1/1 (2018): 42.

²⁶⁷ Ayaz, "6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları", 89.

²⁶⁸ R.G. 12.09.1955/9101/ 5843.

²⁶⁹ R.G. 12.10.1955/9101.

²⁷⁰ Cumhuriyet, 8.9.1955.

²⁷¹ R.G. 12.09.1955 / 9101 / 5843.

²⁷² Yeni İstanbul, 7.9.1955

²⁷³ TBMMZC. 12.09.1955, Y. 2, B. 80, D. 10, İ. 1.

²⁷⁴ Ulus, 7 Eylül 1955.

uluslararası alanda açıklama yapma ve yaşananların doğrusunu anlatarak Türk milletinin suçsuz olduğunu ifade etmek için harekete geçmiştir.²⁷⁵

Londra Konferansının ardından Türkiye’de ev ve iş yerlerini yağmalama suçuna karıştığı düşünülen 2032 kişi sorguya alınmıştır.²⁷⁶ Türkiye’de yaşanan olaylarda birçok Rum iş yeri, evi ve mahallesi talan edilmiş, olaylarda birçok Türk esnafı da zarar görmüştür. Bu zararların karşılanması için Ticaret Odası Meclis’i 21 Eylül’de yardım gruplarının katıldığı bir komite toplamış;

1. *İstanbul genel meclisi* 50.000
2. *İstanbul Ticaret Odası* 100.000
3. *Mihael Tikvaşvilli ve Ortakları* 150.000
4. *Türk Filips Lim. Şir.* 75.000
5. *Antalya U.Nk. Taş* 50.000
6. *Hulki Rıfat Edim* 25.000
7. *Jak Dekolo ve Ort.* 25.000
8. *Demir Malzeme Taş* 25.000
9. *Tevfik Yılmaz* 20.000 TL tutarında bağışta bulunmuştur.²⁷⁷

Bu yardımların ardından ertesi gün yeni katılımcılarla bir komite daha toplanmış, birçok devlet veya özel kurum ve kuruluşun katılımıyla 1 Milyon 63 bin tl toplanmıştır.²⁷⁸ Komite toplantısının ertesi gününde Kıbrıs meselesi için Yunanistan tekrar BM’ye başvurmuş, fakat Yunanistan’ın Kıbrıs’ı sınırları içine dahil etme teklifi 4’e karşı 7 oy ile reddedilmiştir.²⁷⁹ “12 Eylül 1955’te ilan edilen örfi idare 19 Aralık 1955’te kaldırılmıştır.”²⁸⁰

Örfi İdare’nin kaldırılmasından sonra Eylül 1955’te 6/7 Eylül Olaylarında zarara uğrayanlar hakkında iyileştirmeler için çalışma başlatılmasına ilişkin kanun teklifi hazırlanmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 28 Şubat 1956’da vatandaşların

²⁷⁵ Kamuoyu bilgilendirmesi için dünya parlamentolarına gönderilecek telgraflar hakkında 1968 sayılı karar.

²⁷⁶ Cumhuriyet, 8.9.1955.

²⁷⁷ Akşam, 21 Eylül 1955.

²⁷⁸ Akşam, 22 Eylül 1955.

²⁷⁹ Akşam, 22 Eylül 1955.

²⁸⁰ TBMMZC, D.10, İ.2, C. 8, B. 16, 337.

mallarının zarar görmesinin ardından zararların karşılanması için telafi ve tanzim için karar alınmış ve bu kararlar daha önce komitelerde toplanan yardımların dağıtım esasları karara bağlanmıştır.²⁸¹ Kıbrıs meselesinden çıkan hadiseler, 28 Nisan sıkıyönetiminin ve 1960 Darbesinin de sebeplerini oluşturan etkenlerden olmuştur.

3.2. 28 Nisan 1960 Sıkıyönetimi (Öğrenci Gösterileri Üzerine)

1955 - 1957 yıllarında DP'nin iki kez seçimleri kazanıp iktidarda kalması,²⁸² Kıbrıs'taki Türk - Rum olaylarının devam etmesi, basın üzerindeki baskıların yoğunlaşması,²⁸³ dış borçların artması²⁸⁴ gibi birçok gelişme iktidar ve muhalefet arasındaki gerilimin tırmanmasına sebep olmuştur.²⁸⁵ İktidar ile muhalefet arasındaki bu gerilim 1960 yılında erken seçimi gündeme getirmiş ve CHP'li bazı üyeler halka sesleniş için mitingler planlamaya başlamıştır.

Erken seçimin gündeme gelmesiyle birlikte İsmet İnönü de yurt gezileri planlamaya başlamış, yurt gezilerinin ilk güzergâhlarından olan Kayseri kongresi için 2 Nisan'da yola çıkacağını duyurmuştur.²⁸⁶ Kayseri il kongresi planlamış fakat bu süreçte Yeşilhisar Olayları meydana gelmiştir. Yeşilhisar olayları, "Kayseri'deki CHP ilçe başkanı Mustafa Ünal ve DP İlçe Belediye Başkan Vekili Salih Kürkçü arasındaki tartışmanın silahlı çatışmaya dönmesiyle başlamıştır."²⁸⁷ Bu çatışmanın ardından siyasal kanattaki anlaşmazlıklar Kayseri'de sosyal hayata da yansımış, halk ve polis arasında çatışmalar yaşanmıştır.²⁸⁸

Yeşilhisar olaylarına karışanlara ilişkin yargılamaların henüz başlamasının ardından Vali Ahmet Kınık, İnönü'ye il ve ilçelerdeki kargaşadan dolayı kongre toplantısının iptal edildiğini bildiren bir telgraf iletmıştır.²⁸⁹ Buna rağmen İnönü Kayseri'ye planladığı gezisini iptal etmemiş, Kayseri'de mevcut bir hadise olup

²⁸¹ R.G. 01.03.1956 / 6684 / 6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de vukû bulan hâdiselerde zarar görenlerin zararlarının ödenmesi hakkında Kanun.

²⁸² Bkz: 2 Mayıs 1954 ve 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri.

²⁸³ Cumhuriyet, 8 Şubat 1956.

²⁸⁴ Ekrem Dönk, "Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50/1 (1995): 174.

²⁸⁵ Mehmet Korkud Aydın, "Basın Kaynaklarına Göre 27 Mayıs 1960'a Giden Süreçte Turan Emeksiz Olayı", *International Journal of Social Science Research*, 9/2 (2020): 185. 180 – 197.

²⁸⁶ Cumhuriyet, 1 Nisan 1960.

²⁸⁷ Mehmet Metin, "Demokrat Parti Döneminde Kayseri Olayları" (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 24.

²⁸⁸ Cumhuriyet, 25 Mart 1960.

²⁸⁹ Cumhuriyet, 3 Nisan 1960.

olmadığını görmek için birçok milletvekili ve basın mensubuylar birlikte 2 Nisan’da trenle yola çıkmıştır.²⁹⁰ Himmetdede istasyonuna gelindiğinde tren durdurulmuş ve vali muavini İnönü’ye Ankara’ya dönmesi gerektiğini bildirmiştir. Fakat İnönü’nün ısrarlarıyla üç saatin ardından trenin Kayseri’ye girişine müsaade edilmiş ve herhangi bir silahlı çatışma ya da taşkınlık yaşanmamıştır.²⁹¹ İnönü’nün bulunduğu trenin Himmetdede istasyonunda durdurulması ve Kayseri’ye girişinin engellenmesine dair haber radyoda yayınlanmış, ardından bu haberler basında sıkça eleştirel bir biçimde yer almaya başlamıştır. Bu eleştirilere yönelik CHP’li milletvekilleri ve basının iktidar aleyhindeki iddialarını soruşturmak amacıyla 18 Nisan 1960’da 15 kişilik DP’li Tahkikat Komisyonu kurulmuştur.²⁹² Tahkikat sürecinin başlamasıyla tüm kongre ve siyasal parti toplantıları iptal edilmiştir.²⁹³

Tahkikat Komisyonunun kuruluş amacına yönelik en sert tepki üniversite öğrencilerinden gelmiştir. DP döneminde yeni üniversiteler açılmış, bu üniversitelerin sayısının artmasıyla birlikte “öğrenci örgütlenmelerini temsil eden çok sayıda yeni teşkilatlanma da ortaya çıkmıştır.”²⁹⁴ Teşkilatlanmış öğrenciler komisyonunun kurulmasından hemen ardından öğrenciler ilk protestoyu Kızılay’da 19 Nisan’da gerçekleştirmiştir.²⁹⁵ Ankara’daki öğrenci protestoları İstanbul’a da sıçramış, “27 Nisan’da İstanbul, Üniversitesi Tıp Fakültesi Derneği’nin Marmara Öğrenci Lokali’nin olağan” toplantısında²⁹⁶ DP’nin talebiyle kurulan Tahkikat Komisyonuna karşı bir bildiri taslağı okunmuştur. Bu bildirinin yayılmasını engellemek ve ortaya çıkacak kargaşaları engellemek için polis toplantı akışına ve öğrencilere müdahale etmiştir.²⁹⁷

“Tıp Fakültesi Öğrenci Derneği’nde polisin sert müdahalesi üzerine öğrenciler, hükümetin tutumunu protesto etmek amacıyla toplanmıştır.”²⁹⁸ Başlayan bu protestolar sebebiyle İstanbul Üniversitesi üç gün süreyle tatil edilmiştir.²⁹⁹ 28 – 29 Nisan’da

²⁹⁰ Cumhuriyet, 2 Nisan 1960.

²⁹¹ Cumhuriyet, 3 Nisan 1960.

²⁹² Akşam, 19 Nisan 1960.

²⁹³ Milliyet, 19 Nisan 1960.

²⁹⁴ Firdes Temizgüney, “1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14/27 (2018): 184.

²⁹⁵ Cumhuriyet, 20 Nisan 1960.

²⁹⁶ Sefa Salih Aydemir, “27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi”, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 1/1 (2016): 14.

²⁹⁷ Cumhuriyet, 28 Nisan 1960.

²⁹⁸ Temizgüney, “1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları”, 188.

²⁹⁹ Cumhuriyet, 29 Nisan 1960.

meydana gelen “bu olaylar esnasında 7 polis, 3 itfaiye mensubu ve 1 asker ile göstericilerden 11 kişi yaralanmıştır.”³⁰⁰

Olayların şiddet boyutunun artması ve şiddet halinin devam etmesiyle İstanbul’daki üniversiteler bir aylığına tatil edilmiştir. Okulların tatil edilmesinin hemen ardından birçok öğrenci yurtlarından çıkarılmıştır. İstanbul’da yurttan çıkarılan 48 öğrencinin sabaha kadar yurdun önünde sabahlayarak ilgili kararı protesto etmiştir.³⁰¹ Okulların tatil edilmesiyle yurtlarından edilen öğrencilere ilişkin protestolarla karşılaşmak istemeyen hükümet sıkıyönetim ilan edilmesi için çalışmalara başlamıştır. Hükümetin sıkıyönetim ilan kararı önce onaylanmış ve ardından DP’li üyelerince verilen ve sıkıyönetimin üç ay sürmesini isteyen önerge kabul edilmiştir.³⁰² Örfi İdare İlanı İcra Vekilleri Heyetince, “Bugün İstanbul’da tahrikler Ve önceden yapılmış tertipler neticesinde vukubulmuş olan müessif hâdiselerin yatıştırılması sırasında, Devlet Kuvvetlerine karşı vâki mukavemet hareketinin âmmе huzur ve asayişini ihlâl edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 86 nci maddesi hükmüne tevfiikan, İstanbul ve Ankara Vilâyetlerinde..”³⁰³ 28 Nisan 1960’da ilan edilmiştir. Namık Argüç Ankara, Fahri Özdilek ise İstanbul’da Sıkıyönetim Komutanlığına atanmıştır.³⁰⁴ Üniversiteler 1 ay süreyle tatil edilmiş, eğlence yerleri kapatılmış ve spor müsabakaları iptal edilmiştir.³⁰⁵

1 Mayıs gösterilerinin iptal edilmesiyle³⁰⁶ çıkabilecek olaylar ve 2 Mayıs’ta İstanbul’da yapılacak olan NATO toplantısı nedeniyle Türkiye’de güvenlik önlemleri artırılmaya başlanmıştır.³⁰⁷ Bu gelişmeler yürüyüşle ve olaysız protesto edilmiş fakat devamında DP’nin miting için Kızılay Meydanı’na gelecek olması haberi üzerine 555K Olayı yaşanmıştır.³⁰⁸ 5. ayın 5. gününde saat 5’te Kızılay’da toplanan halk, Menderes’i protesto etmiş ve hükümet hakkında olumsuz söylemler dile getirmiştir. Ayrıca

³⁰⁰ Sema Akılmak Topçu, Selçuk Ural, “27 Mayıs Darbesi Sürecinde Basında İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/4 (2021): 1677.

³⁰¹ Vatan, 29.12.1957.

³⁰² Üskül, *Siyaset ve Asker*, 146.

³⁰³ R.G. 28.04.1960 / 10492 / 12979.

³⁰⁴ Hürriyet, 29 Nisan 1960.

³⁰⁵ Cumhuriyet, 30 Nisan 1960.

³⁰⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=wg7pos627VY>. (Erişim Tarihi 26.02.2022).

³⁰⁷ Ferit Erden Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi – 5* (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2010), 92.

³⁰⁸ Elif Aktaş, “27 Mayıs Darbesi Sürecinde Ankara Olaylarından İki Kesit: 29 Nisan ve 555K”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/2 (2020): 234.

İstanbul’da 23:00 – 04:00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı getirilmiş, bu yasaklar 6 Mayıs’tan itibaren 22:00 – 04:00 saatleri arasına çekilmiştir.³⁰⁹ 19 Mayıs gösterilerinin de yasaklanmasının ardından 21 Mayıs’ta Harp Okulu öğrencilerinin de içinde bulunduğu bir grup genç hükümete karşı yürüyüşe geçmiştir.³¹⁰ 28 Nisan 1960’ta ilan edilmiş ve üç ay süreyle yürütülmesine karar verilmiş olan bu sıkıyönetim 27 Mayıs’ta ordunun yönetime el koymasıyla kesintiye uğramıştır.³¹¹

3.3. 27 Mayıs Sıkıyönetimi 1960

1955 yılından 1960 yılına kadar geçen sürede; siyasi cinayetlerin artması, sosyal hayatta başlayan huzursuzluklar, siyasi partilerin kendi içlerinde ve karşılıklı olarak yaşadığı derin anlaşmazlıklar, dış borçların artmasıyla vatandaşların vergi mükellefiyetlerinin artması gibi sorunlar demokratik yollarla çözülememiş ve hükümet talebiyle sıkça ordudan yardım istenmiştir. Daha önce ilan edilen tüm sıkıyönetimlere rağmen anayasal süreçlerle sorunların giderilememesinin ardından TSK, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlıklar, dinin siyasete alet edilmesi, ekonomik bunalımlar ve kamu düzeninin bozulması gerekçeleriyle “27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymuştur.”³¹² Milli Birlik Komitesi³¹³ 28 Nisan 1960 sıkıyönetimini sürdürme kararı almıştır.³¹⁴

TSK’nın yönetim el koymasının hemen ardından 12 Haziran 1960’da TBMM feshedilmiş ve Milli Birlik Komitesi TBMM’nin tüm yetkilerini devralmıştır.³¹⁵ 13 Aralık 1960’da ise Kurucu Meclis’in³¹⁶ teşkilatlanması tamamlanmış ve Kurucu Meclis 1961’de yeni bir anayasa hazırlığına başlamıştır.³¹⁷ Hazırlanan yeni anayasa taslağı 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuş ve kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.³¹⁸ Anayasal sürece

³⁰⁹ Tercüman, 6 Mayıs 1960.

³¹⁰ Cüneyt Akalın, *Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi* (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 1999), 26.

³¹¹ Zafer Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), 50.

³¹² Hürriyet, 27 Mayıs 1960.

³¹³ MBK olarak da ifade edilmiştir. MBK, 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren, Orgeneral Cemal Gürsel’in başında ve dahili olduğu toplam 38 kişiden oluşan askeri cuntayı tanımlamak için kullanılmıştır.

³¹⁴ Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*, 50.

³¹⁵ Nermin Zahide Aydın, “27 Mayıs 1960 Döneminde Maraş’ta Propaganda Faaliyetleri: Halk Postası Gazetesi Örneği(1960)”, *Belgi Dergisi*, 21 (2021): 304.

³¹⁶ 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teşkilatı Hakkında Kanun.

³¹⁷ Yıldız Atmaca ve Eray Göç, “Türkiye’de 1960 ve 1980 Kurucu Meclisleri: Demokratik Nitelikleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, 1530.

³¹⁸ Hüsem, “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983”, 26.

tekrar dönülmesiyle birlikte Cemal Gürsel resmi anlamda Türkiye'nin dördüncü Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır.³¹⁹

Anayasal sürecin bir diğer parçası olan genel seçimler 15 Ekim 1961'de yapılmıştır.³²⁰ Seçimlerin oy oranı “CHP 36.74, AP 34.79, CKMP 13.96, YTP 13.73 ve Bağımsız 0.81”³²¹ şeklinde dağılmış ve hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek oy oranına sahip olamamıştır. Bu sebeple bazı ordu mensupları bu seçim sonuçlarından memnun olmamış, yönetime tekrar el koymayı düşünmüş ve bu düşüncenin ardından 21 Ekim 1961 protokolü imzalanmıştır.³²² Bu protokole göre Türkiye henüz anayasal sürece hazır olmadığından ordunun tekrar yönetime el koyması gerektiği belirten şartları ortaya koymuştur.³²³ Bazı ordu mensuplarının bu protokol ile yeni bir cunta yapılması içine girdiğini gören siyasi partiler durum değerlendirmesi için görüşmelere başlamıştır.³²⁴ “Dört siyasi partinin liderleri, protokol görüşmek için 23 Ekim gecesi toplanmıştır.”³²⁵ Bu toplantıda siyasi parti liderleri askeri kanadın taleplerini görüşürken bazı generaller 21 Ekim protokolünden imzalarını geri çekmiştir.³²⁶ SKB'nin³²⁷ hazırladığı protokolü görüşmek üzere Cemal Gürsel başkanlığında parti liderleri ve bazı ordu mensuplarının katılımıyla Çankaya Protokolü imzalanmış³²⁸ ve parti liderleri silahlı kuvvetlerin taleplerini kabul etmiştir.³²⁹ Bu görüşmeler ve imzalanan protokollerin ardından TBMM açılmıştır.³³⁰ Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti siyasi hayatında ilk kez koalisyon hükümetiyle tanışmış ve CHP – AP koalisyonu hükümeti kurulmuştur.³³¹ 27 Mayıs

³¹⁹ <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/>. (Erişim Tarihi 26.02.2022).

³²⁰ Halit Kaya, “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961–1965)” (Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014). 4.

³²¹ https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1961 (Erişim Tarihi 15.02.2022).

³²² Çakmak, “Türkiye’de”, 36.

³²³ Hüsem, “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983”, 28.

³²⁴ Cumhuriyet, 23 Ekim 1961.

³²⁵ Yeşim Demir, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 12 (2006), 158.

³²⁶ Hüsem, “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983”, 28.

³²⁷ Silahlı Kuvvetler Birliği.

³²⁸ Demir, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, 158.

³²⁹ Levent Börklüoğlu, “27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği”, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2017): 24.

³³⁰ Cumhuriyet, 25 Ekim 1961. (Erişim Tarihi 20 Ocak 2022).

³³¹ Hüseyin Çavuşoğlu, “Türkiye’nin İlk Koalisyon Tecrübesi: Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyet Halk Partisi (Chp)-Adalet Partisi (Ap) Koalisyonu (1961-1962)”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)* (2019): 132.

1960'ta ilan edilen sıkıyönetim 1 Aralık 1961 tarihine kadar yürürlükte kalmış, toplamda 1 yıl 7 ay 3 gün sürmüştür.³³²

3.4. 21 Mayıs 1963 Sıkıyönetimi (Talat Aydemir Ayaklanması Üzerine)

27 Mayıs darbesinin ardından bazı subayların askeriyeden tasfiye edilmesi, yönetimin zamansızca sivil makamlara devredilmiş olması, Yassıada yargılamalarından bazı kişilerin beraatlarının ardından koalisyon hükümetinin iktidara gelmesi orduda fikir ayrılıklarına neden olmuş ve “Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir’in başında olduğu cunta yapılanması başlamıştır.”³³³ Ordudaki hareketliliği fark eden Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay Aydemir’in de içinde yer aldığı tayin kararını bildirmiş ve bu yapılanmanın hemen dağılmasına yönelik hareket etmiştir.³³⁴ Bu yapılanma haberinin ordu içerisinde yayılması ve bazı birliklerin alarına geçmesiyle birlikte ordu içerisinde ihtilal havası yayılmış fakat Aydemir bu girişimden haberi olmadığını, bu sebeple de tayin kararının iptalini istediği dilekçesini Sunay’a iletmıştır.³³⁵ Sunay, Aydemir’in bu talebini reddederek tayinleri onaylamıştır.

Aydemir, tayinlerin ardından 22 Şubat’ta Ankara’da silahlı müdahale için birliğiyle birlikte harekete geçmiş ve taleplerini Cumhurbaşkanına bildirmiştir.³³⁶ Fakat İnönü, İstanbul’daki birliklerden destek alamayacağını öğrenen Aydemir’e ithafen³³⁷ bu girişimi durdukları takdirde affedilerek emekliye ayrılacaklarını dile getirmiştir.³³⁸ Bu girişimine destek göremeyen Aydemir ve düşük rütbeli subaylardan oluşan cuntası İnönü’nün teklifini kabul ederek geri çekilmiştir. Aydemir ve bu girişime destek veren subaylar tutuklanmış ve yargılamaların ardından serbest bırakılmıştır.

Bu gelişmelerin ardından Anayasa nizamını koruma amaçlı yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir.³³⁹ Bu kanunun amacı 27 Mayıs darbesiyle getirilen düzenin

³³² Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*, 50.

³³³ Kaya, “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961–1965)”, 104.

³³⁴ Ayşe Eryaman, “Darbe Girişimleri Esnasında Kitle İletişim Araçlarının Rolüne Bir Örnek: Talat Aydemir Olayı ve Radyo”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 67 (2020): 225.

³³⁵ Demir, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, 162.

³³⁶ Yusuf Ziya Keskin, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası’nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri” (Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 32.

³³⁷ Hüsem, “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983”, 29.

³³⁸ Kaya, “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961–1965)”, 105.

³³⁹ R.G. 7.03.1962/11053 Anayasa Nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun.

korunması, 27 Mayıs 1960 Devrimini zedeleme çalışmalarının engellenmesi,³⁴⁰ devrimi gayrı meşrulaştırma çabalarının bertaraf edilmesi³⁴¹ ve DP lehine olan her türlü faaliyetin önüne geçmek³⁴² olmuştur. Anayasal güvenceyle siyasette ve toplumda huzurun sağlandığı düşünülmüş ve meclis bu kararından sonra tatile girmiştir.

Fakat Aydemir, Mayıs 1962’de Türkiye’deki gidişatın askeri müdahaleye ihtiyaç duyduğu fikrinden vazgeçmeyerek, emekli edilmiş olmasına rağmen yeni bir darbe girişimi için ordu içinden destek bulma çalışmalarına başlamıştır.³⁴³ Ordu içinde başlayan bu cunta yapılanmasından haberdar olan Alparslan Türkeş, bu bilgiyi İnönü’ye iletmiştir.³⁴⁴ Aydemir’in girişimiyle Ankara’da radyoevini ele geçirip askeri yönetimin başladığı ve siyasi partilerin feshedildiği şeklinde yayın yaptırılmış olmasına rağmen birkaç saat içinde hükümet bu girişimi engellemiştir.³⁴⁵

20/21 Mayıs gecesi darbe girişimi üzerine İsmet İnönü başkanlığındaki “CHP-YTP-CKMP ve bazı bağımsızlardan oluşan hükümet, 21 Mayıs 1963 günü saat 15.00’den itibaren, Ankara, İstanbul ve İzmir’de bir ay süreyle sıkıyönetim ilan etmiştir.”³⁴⁶ 22 Mayıs 1963 Sıkıyönetim ilanında İstanbul Korg. Refik Yılmaz, Ankara Korg. Cemal Tural ve İzmir Tümamiral Ferit Denizmen tarafından komuta edilmiştir.³⁴⁷ Her bir Sıkıyönetim Komutanı kendi komutasında olan il için ayrı ayrı bildiri yayınlayarak vazife başına geldiklerini bildirmiş, ardından uyulması gereken temel kurallar hakkında kısa açıklamalar yapmıştır.³⁴⁸ “Örfi İdare ilan edilen yerlerde geceleri saat 24.00-05.00 arası uygulanan sokağa çıkma yasağı, devriyelerin kontrolleri ve olaylara karışanların tutuklanmaları ile kargaşalıklara son verilmiştir.”³⁴⁹ Sokağa çıkma yasağının uygulandığı bu sıkıyönetimde yalnızca güvenlik ve sağlık hizmetinde bulunanların vazife başında her

³⁴⁰ R.G. 7.03.1962/11053 Anayasa Nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun, Md. 1/B.

³⁴¹ R.G. 7.03.1962/11053 Anayasa Nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun, Md. 1/D.

³⁴² R.G. 7.03.1962/11053 Anayasa Nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun, 1/E.

³⁴³ Demir, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, 167.

³⁴⁴ Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* – 5, 177.

³⁴⁵ Hüsem, “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983”, 29.

³⁴⁶ Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*, 107.

³⁴⁷ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963.

³⁴⁸ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963.

³⁴⁹ Mat, “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sıkıyönetimler”, 225.

saat ve koşulda olabileceği belirtilmiş, fakat bunun için de yanlarında görevini belirtir vesika taşımaları gerektiği bildirilmiştir.³⁵⁰

21 Mayıs darbe girişimine katılan askerlerin örfi idare mahkemelerinde yargılanmasına karar verilmiştir.³⁵¹ İkinci kez darbe girişiminde bulunan Talat Aydemir için bu kez idam cezası verilmiş³⁵² ve Aydemir 5 Temmuz 1964'te Ankara'da idam edilmiştir. Bu kararın ardından 12 Ağustos 1963'te Ankara sıkıyönetim komutanlığı, siyasi partilerin faaliyetlerini yasaklayarak çıkabilecek olayların önüne geçmeye çalışmıştır.³⁵³ Aydemir'in girişimi üzerine "21 Mayıs 1963'te ilan edilen sıkıyönetim, 20 Temmuz 1964'e kadar uzatılarak devam etmiştir."³⁵⁴

3.5. 15/16 Haziran 1970 Sıkıyönetimi (15/16 Haziran İşçi Olayları Üzerine)

1965 – 1969 yılları pek çok kez işçi ayaklanmaları ve grevlerle geçmiştir. Çalışma şartlarının iyileştirilmemesinin yanında maaşların da enflasyona oranla yükselmiyor olması, işçilerin zaman zaman iş bırakma eylemlerine de sebep olmuştur. Özellikle Haziran 1970'de CHP ve AP'li vekillerin 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Grev ve Lokavt Kanunu hakkında değişiklik yapılması adına toplanması³⁵⁵ işçi kesiminin ve sendikaların ilgisini çekmiştir. Toplantıda oluşturulan taslak Meclise iletilmiş ve kanunda yapılması tasarlanan değişiklikler 14 Haziran'da kabul edilmiştir.³⁵⁶ Taslakta sendikaların işçilere tanıdığı grev, tazminat, çalışma saatleri gibi birçok konuda kısıtlamalar getirilmesi işçi kesiminde ortak hareketi tetiklemiş ve işçiler bu kanunun yasalaşmasını protesto etmek için toplanmıştır.³⁵⁷

15 - 16 Haziran 1970'de, İstanbul'da ve İzmit'te ve İzmit-İstanbul arasında yer alan iş yerlerinde çalışan DİSK üyesi işçiler, TBMM'de görüşülmekte olan Sendikalar ve Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunları değişikliklerini protesto etmek üzere gösteriler yapmıştır.³⁵⁸ Binlerce işçinin İstanbul'dan başlayarak İstanbul'un birçok

³⁵⁰ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963.

³⁵¹ Tercüman, 4 Haziran 1963.

³⁵² Cumhuriyet, 29 Ocak 1964.

³⁵³ Cumhuriyet, 13 Ağustos 1963.

³⁵⁴ Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*, 51.

³⁵⁵ Suphi Okay, "Sendikalar Kanununda Yapılan Değişik ve Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 24 (2011): 239.

³⁵⁶ http://birlesikmetal.org/maden_is/kitap/Dosya_15-16haziran.pdf. (Erişim Tarihi 27.02.2022).

³⁵⁷ Hande Çelik Şahin, "Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2010): 21 – 30.

³⁵⁸ Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*, 161.

bölgesinden destek alarak devam edilen yürüyüşlere polis müdahale etmiştir. Polisin silahlı müdahalesiyle birçok işçi yaralanmış ve öldürülmüş,³⁵⁹ bu çatışmalara işçilerin yanında öğrenciler de destek vermiştir.³⁶⁰ Olayların şiddet boyutunun Kocaeli'ne kadar ilerlemesinin ardından Sıkıyönetim ilan edilmesi kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu, “İstanbul ili ile Kocaeli merkez ve Gebze ilçelerinde, 16 Haziran günü saat 21:00den geçerli olmak üzere, bir ay süreyle sıkıyönetim ilan etmiştir.”³⁶¹

15-16 Haziran olayları sonucunda Anayasa Mahkemesi, Sendikalar Kanunu'nun işçileri harekete geçiren maddelerini iptal ederken,³⁶² Bakanlar Kurulu İstanbul ve Kocaeli'ni kapsayan bir aylık sıkıyönetim ilanını 15 Temmuz'da iki ay süreyle uzatmış³⁶³ ve Orgeneral Kemal Atalay, sıkıyönetim komutanlığına atanmıştır.³⁶⁴ Sıkıyönetim ilanının ardından işçi ayaklanmalarına destek veren DİSK üyeleri ve öğrenciler sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmıştır.³⁶⁵ Kanuna göre sıkıyönetimin tekrar uzatılmaması ile birlikte 16 Ağustos 1970'te örfi idare sona ermiştir.³⁶⁶ Türk hukukunda ilk defa 15/16 Haziran 1970 olaylarından sonra sıkıyönetim ilanı hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı ile TBMM Birleşik Toplantısı Kararlarının iptali için Danıştay'da ve Anayasa Mahkemesinde iptal davaları açılmış ve her iki davada da görevsizlik nedeni ile reddedilmiştir.³⁶⁷

3.6. 12 Mart 1971 Sıkıyönetimi (12 Mart Muhtırasının Ardından)

12 Mart Muhtırası birçok sebebe dayanmış, özellikle 1969'un sonlarına doğru banka soygunları, işçi ayaklanmaları, öğrenci – polis çatışmaları, Türkiye Kurtuluş Ordusunun faaliyetleri ve siyasi yaşamdaki kargaşa bu muhtıranın zeminini oluşturmuştur. Üniversitelerde çatışmaların, banka soymaların gündelik olaylardan olduğu, adam kaçırmaların süreklilik kazandığı, ülkü ocakları üyelerinin örgütlenerek sol görüşlü örgütlerle çatışmaya girmesi toplum huzurunu sarsacak niteliğe varmış,³⁶⁸

³⁵⁹ Cumhuriyet, 17 Haziran 1970.

³⁶⁰ Keskin, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri”, 98.

³⁶¹ Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*, 161.

³⁶² Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 193.

³⁶³ Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* – 5, 335.

³⁶⁴ Hüsem, “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983”, 30.

³⁶⁵ Cumhuriyet, 30 Ağustos 1970.

³⁶⁶ Üskül, *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*, 163.

³⁶⁷ Bilgen, *1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim*, 22.

³⁶⁸ Üskül, *Siyaset ve Asker*, 191.

olaylar devam ederken Türkiye Ekim 1969'da genel seçimlere gitmiş, Adalet Partisi seçimi kazanmış³⁶⁹ ve Başbakan Süleyman Demirel'in başında bulunduğu AP Hükümeti kurulmuştur.³⁷⁰

Seçimi kazanan AP Hükümetinin, DP fikirlerini benimseyerek hareket ettiği görüşü birçok ordu mensubu tarafından da kabul gördüğünden³⁷¹ seçim sonuçları memnuniyetle karşılanmamıştır. Demirel başkanlığındaki hükümetin iki dönem boyunca görev yaptığı bu süreçte birçok örgütün silahlandığı, cinayetlerin faili meçhul kalması, Kıbrıs meselesi,³⁷² haşhaş sorunu sebebiyle ABD ile gerginliklerin yaşanması,³⁷³ bombalı saldırıların süreklilik kazanması gibi olaylar basında sıkça yer almıştır. Öyle ki bu gelişmeler Yön ve Devrim dergilerinde ordu müdahalesinin gerekli olduğuna dair ifadeleri kullanılmaya başlanmış,³⁷⁴ bir süredir ordu içindeki cunta yapılanması planlanan darbe öncesinde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.³⁷⁵ Tüm bu faktörlerin yanında gelecek Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kimin lider olarak seçileceği konusu gündeme gelmeye başlamıştır.³⁷⁶ Siyasal iktidarda kurulacak hükümet hakkındaki görüşler ordu içerisinde fikir ayrılıklarına sebep olmuş ve darbe yapma hazırlığında olan bir kısım asker cunta yapılanmasına girmiştir.³⁷⁷ Yapılanan bu cunta 9 Mart'ta bir darbe girişimi gerçekleştirmiş fakat denen bu darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³⁷⁸ Bu başarısız girişimin ardından Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanları³⁷⁹ üç maddeden oluşan bir muhtıra hazırlamıştır. Tağmaç'ın da onayıyla 12

³⁶⁹ https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1969MilletvekiliSecimi/1969_Secim_Sonuclari.pdf. (Erişim Tarihi 27.02.2022).

³⁷⁰ Barış Ertem, "12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8/14 (2018): 657.

³⁷¹ Emre Ezgin ve Cengiz Sunay, "27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Gidiş ve Sebepleri", *İnsan & İnsan Dergisi*, 8/29 (2021): 66.

³⁷² Murat Karataş, "Türkiye'de Asker Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2/3 (2019): 73.

³⁷³ Doğançan Başaran, "12 Mart Askerî Muhtırası ve Türk Demokrasisi", ed. Betül Karagöz Yerdelen (Giresun: Divan Kitap, 2016), 127.

³⁷⁴ Karataş, "Türkiye'de Asker Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", 79.

³⁷⁵ Yunus Şahbaz, "12 Mart'a Giden Süreçte Sol Cuntacılığın Teorik ve Tarihsel Arka Planı", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4/1-2 (2018): 9.

³⁷⁶ Ertem, "12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)", 666.

³⁷⁷ Şahbaz, "12 Mart'a Giden Süreçte Sol Cuntacılığın Teorik ve Tarihsel Arka Planı", 4.

³⁷⁸ Doğançan Başaran, "12 Mart Askerî Muhtırası ve Türk Demokrasisi", 120.

³⁷⁹ İsrail Karataş, "12 Mart Muhtırası ve Nihat Erim Hükümeti'nin Balyoz Harekâtı'nın Medyaya Yansıması", *Tarih & Gelecek Dergisi*, 6/4 (2020): 1575.

Mart muhtırası radyo aracılığıyla okunmuş ve Demirel Hükümeti istifaya çağırılmıştır.³⁸⁰ Radyoda okunan muhtıra metni şu şekildedir:

1. *Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*
2. *Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çevrelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilecek, mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.*
3. *Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.*³⁸¹
4. *26 Nisan 1971'de olaylar birbirini takip ederken Milli Güvenlik Kurulu, Bakanlar Kuruluna sıkıyönetim tavsiyesinde bulunmuş ve ardından 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Akşam ve Cumhuriyet gibi uzun süredir yayın yapan gazeteler bir süreliğine kapatılmıştır.*³⁸²

12 Mart 1971 Muhtırası ülkenin içinde bulunduğu durumu eleştirmiş, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın acilen çözülmesi gerektiği hakkında uyarıda bulunmuştur. Aynı zamanda bu muhtıra, Türk siyasi hayatında bulunan partilerin Atatürk'ün ilke ve inkılaplarına karşı tehdit oluşturduğunu bu sebeple de anti-demokratik söylemlerin önüne geçilmesi gerektiğini dile getirmiştir.³⁸³ Muhtıra üzerine Başbakan Demirel, bu uyarının

³⁸⁰ Ertem, "12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)", 658.

³⁸¹ Milliyet, 13 Mart 1971.

³⁸² Köseadağ, "Sıkıyönetim", 498.

³⁸³ Karataş, "12 Mart Muhtırası ve Nihat Erim Hükümeti'nin Balyoz Harekâtı'nın Medyaya Yansıması", 1585.

anayasal sürece aykırı olduğunu söyleyerek istifa etmiştir.³⁸⁴ 12 Mart muhtırası ve Demirel'in istifasının ardından dört partiler üstü³⁸⁵ hükümet görev yapmıştır³⁸⁶:

1. Erim Hükümeti (26.03.1971 – 11.12.1971)

2. Erim Hükümeti (11.12.1971 – 22.05.1972)

Melen Hükümeti (22.05.1972 – 15.04.1973)

Talu Hükümeti (15.04.1973 – 26 Ocak 1974)

Muhtıranın ilanı ve hükümet değişiminin ardından Türkiye'deki sorunların çözüme kavuşmamasıyla Milli Güvenlik Kurulu ve TSK görüşmelere başlamış ve hemen ardından 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir.³⁸⁷ Bu Sıkıyönetim; “İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerini kapsamış ve bir ay süre ile ilan edilmiştir.”³⁸⁸ “Faik Türlün: İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Zonguldak, Cemal Süer: İzmir, Semih Sancar Ankara, İrfan Özaydın: Eskişehir, Vehbi Elgin: Adana ve Hatay illerini kapsayan Sıkıyönetim Komutanlığına atanmıştır.”³⁸⁹

Sıkıyönetim sürecinde polis ve jandarmanın silah kullanma yetkisi genişletilmiş,³⁹⁰ 24:00 – 15:00 arasında sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş³⁹¹ ve İstanbul'da apartman görevlilerinin binalarından ayrılmamalarına karar verilmiştir. Farklı illerdeki radyoların sıkıyönetim dönemi boyunca Ankara'ya bağlı olarak yayın yapması³⁹² ve gazete kâğıdına zam getirilmesi³⁹³ basın tepkisine neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde MNP kapatılmış,³⁹⁴ İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsüne öğrenci alımı durdurulmuştur.³⁹⁵

26 Nisan 1971'de “İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde bir ay süreyle ilan edilen

³⁸⁴ Süleyman Çağrı Güzel, “Süleyman Demirel'in Askeri ve Sivil Bürokrasi İle İlişkileri”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9/2 (2017): 552.

³⁸⁵ Uzlaşmacı, doğrudan herhangi bir siyasi partiye dayanmayan uzlaş hükümet anlamına gelmektedir.

³⁸⁶ Üskül, *Siyaset ve Asker*, 195.

³⁸⁷ Cumhuriyet, 27 Nisan 1971.

³⁸⁸ RG. (27.04.1971/13820) Bakanlar Kurulu Karar No: 7/2302.

³⁸⁹ Cumhuriyet, 27 Nisan 1971.

³⁹⁰ Cumhuriyet, 4 Mart 1971.

³⁹¹ Akşam, 27 Nisan 1971.

³⁹² Cumhuriyet, 27 Nisan 1971.

³⁹³ Günaydın, 17 Temmuz 1971.

³⁹⁴ Akşam, 22 Mayıs 1971.

³⁹⁵ Cumhuriyet, 23 Mayıs 1971.

sıkıyönetim,” TBMM’nin adlıği kararlarla³⁹⁶ her defasında ikişer ay uzatılarak 26 Eylül 1973 yılına kadar devam ettirilmişir. Sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde kademeli olarak kaldırılmış, son olarak Ankara ve İstanbul’da da tekrar uzatılmayınca tüm yurttta uygulamadan kalkmışir.

3.7. Reddedilen Sıkıyönetim (Irak İç Savaşı Nedeniyle)

Ekim 1974’te Iraktaki iç savaşın ardından bini aşkın Iraklı,³⁹⁷ Türkiye’ye sığınma talebinde bulunmuş ve Bağdat Hükümetine teslim edilmek istemediklerini Türk hükümetine bildirmiştir. Fakat Irak, bu kişiler için genel af çıktığı bilgisini Türkiye’ye verince Türkiye, sığınan Iraklıların sığınma taleplerini reddetmiştir. 26 Mart 1975 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu, hükümete Mardin, Hakkâri, Siirt ve Diyarbakır illerinde sıkıyönetim ilanı önermiştir.³⁹⁸ MGK, bu sıkıyönetimin ilan edilmesine sebep olarak Irak’taki iç savaşın Türkiye’nin Güneydoğu sınırlarını tehdit ettiğini savunmuştur. Sıkıyönetim ilanı tavsiyesinde bulunan MGK, bu sürenin bir ay olması gerektiğini dile getirmiştir. Dönemin Sadi Irmak Hükümeti de bu tavsiyeyi dikkate alarak 27 Martta Sıkıyönetim ilan etmiştir.³⁹⁹

Bu sıkıyönetim ilanı için, ordunun görevinin zaten sınırları koruması olduğundan sıkıyönetim ilanı gereksizdir eleştirileri yapılmıştır.⁴⁰⁰ Yine de TBMM’nin Birleşik Toplantısının 8.birleşiminde Irmak Hükümeti’nin desteklediği ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Hakkâri, Mardin, Siirt ve Diyarbakır illeri için 27.03.1975 tarihli sıkıyönetim kararı oylamaya sunulmuştur. 634 üyeden 406 kişi oy vermiş 56 kabul almış ve 348 ret ile sıkıyönetim ilan edilme talebi reddedilmiştir.⁴⁰¹ Böylece 27.03.1975 tarihli sıkıyönetim ilanı Türkiye Cumhuriyeti tarihinde reddedilen tek sıkıyönetim olmuştur.

Aynı birleşimde 20.07.1974 tarihinde Türkiye’nin 14 ilinde ilan edilen sıkıyönetimin Ankara, İstanbul, Adana ve İçel illerinde uygulanmasında devam kararı verilmiş ve 5 Mayıs 1975 tarihine uzatılması hakkındaki karar yürürlüğe girmiştir. Bu

³⁹⁶ 251, 254, 255, 258, 266 ve 270 Numaralı Bakanlar Kurulu Kararları.

³⁹⁷ Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, “1923 -2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MiReKoç Proje Raporları 1/2014”, TÜBİTAK 1001_106K291, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, (2009), 58.

³⁹⁸ Hüsem, “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983”, 49.

³⁹⁹ R.G. 27.03.1975 / 7/9707.

⁴⁰⁰ TBMMZC, D. 14, C. 14, B. 8. 28.03.1975.

⁴⁰¹ TBMMZC, D. 14, C. 14, B. 8. 28.03.1975.

kararın alınma sebebi Kıbrıs meselesinin hala sıcak olması ve ortaya çıkabilecek her türlü şiddet olayına karşı tedbirli alma isteği olmuştur.

3.8. 20 Temmuz 1974 Sıkıyönetimi (Kıbrıs Harekâtı Üzerine)

Kıbrıs, daha önce değinildiği gibi barındırdığı avantajlar sebebiyle yüzyıllardır Türkler ve Yunanlılar arasında çekişmeli bir mesele haline gelmiş bu meselede İngilizler Yunanistan'ın tarafında yer almıştır. Yunanistan İngiltere'nin de desteğiyle 1954'te Birleşmiş Milletlere başvurarak Kıbrıs'ta bir self-determinasyon yapılması gerektiğini dile getirerek Kıbrıs'ı sınırları içerisine dâhil etmeye çalışmıştır.⁴⁰² Yunanistan'ın bu talebinin reddedilmesiyle, Kıbrıs'ta Enosis fikriyle kurulan EOKA adlı silahlı örgütün eylemleri Kıbrıslı Türkleri hedef almıştır. Bu örgütün eylemleri, Türk ve Rumlar arasında silahlı çatışmaları beraberinde getirmiş, 6/7 Eylül 1955 olaylarına sebep olmuş ve Kıbrıs, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir iç meselesi haline gelmiştir.

6/7 Eylül olaylarının ardından Rum saldırılarının devam etmesi üzerine Kıbrıs'ta Türk Mukavemet adlı bir direniş örgütü kurulmuştur.⁴⁰³ Bu örgüt, Kıbrıs'taki Türkler' in can ve mal güvenliğini sağlama amacıyla Rum tehditlerine karşı birlik olma düşüncesi taşımıştır.⁴⁰⁴ Yunanistan 1959 yılına kadar Kıbrıs self-determinasyonu için BM'ye birçok başvuruda bulunmuş fakat sonuç alamamıştır.⁴⁰⁵ BM'den sonuç alamayan Yunanistan, Kıbrıs içinde silahlı eylemlerini arttırmış, bu sebeple Türkiye Kıbrıs politikasını gözlemci olmaktan, müdahaleci olma yolunda değiştirmiştir. Bu durum dış politikada Yunanistan ve İngiltere yakınlaşmasını getirirken, SSCB ve Türkiye'nin ortak bir paydada buluşmasını da sağlamış böylece Kıbrıs meselesi dört devlet arasında çıkmaza girmeye başlamıştır.⁴⁰⁶

Kıbrıs'ın Türkiye için bir iç mesele haline gelmesinin ardından 1959'da atılan adımlarla birlikte bağımsız bir devlet kurma amacıyla “Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalanmıştır.”⁴⁰⁷ Böylece Kıbrıs'ın geleceği bu

⁴⁰² Kocakılıç, “Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri”, 59.

⁴⁰³ Yılmaz, “Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları”, 91.

⁴⁰⁴ Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorunun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (2012): 1498.

⁴⁰⁵ https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa (Erişim Tarihi 19.03.2022).

⁴⁰⁶ SSCB'nin Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin yanında yer almasının sebebi, Doğu Akdeniz bölgesinin stratejik öneminden dolayı İngiltere ile çıkar çatışması yaşanmasından kaynaklanmıştır.

⁴⁰⁷ https://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa (Erişim Tarihi 19.03.2022).

üç devlet tarafından garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Bu antlaşmalardan sonra Kıbrıs'ın sosyal ve kamu düzeninin sağlanması için enosis ve taksim⁴⁰⁸ yasaklanmış ve 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.⁴⁰⁹ Kurulan Cumhuriyet sonrasında yönetim makamlarında hem Türklere hem de Rumlara eşit sayıda yer verilmiş⁴¹⁰ ve Rumlar bu yetkilerini enosisi gerçekleştirmek adına kullanmaya başlamış ve Kıbrıs'taki Rum-Türk çatışmaları yeniden başlamıştır.⁴¹¹

Kıbrıs'ta Cumhuriyetin kurulmasının ardından Rumlar ve Türkler arasındaki anlaşmazlıklar, devletin yönetim kadrolarında da kendini göstermeye başlamıştır. Rumlar tarafından yönetimdeki Türk asıllı kişileri uzaklaştırmak için Akritas Planı benimsenmiş bu plan doğrultusunda hem silahlı çatışmalar başlatılmış hem de hükümet bunalımları yaşanmaya başlamıştır.⁴¹² Hükümet bunalımlarının yaşanması, Kıbrıs Anayasasında Rum yetkililerce tek taraflı değişikliklerin yapılmak istenmesi adada çatışmaları körüklemeye başlamıştır. Başpiskopos Makarios ve Fazıl Küçük yönetimindeki adada anayasaya aykırı kararlar alındığı gerekçesiyle her iki taraf da Anayasa Mahkemesine başvurularda bulunmuş, istenilen sonuçlar alınamamış ve Makarios anayasanın bazı maddelerinde değişikliğe gidildiğini ilan etmiştir.⁴¹³

Bu değişiklikler Türklerin yönetimdeki yetkilerini kısıtlayıcı nitelikte olmuş ve Akritas Planı doğrultusunda Rumlar birçok Türk köyüne saldırıda bulunmaya başlamıştır. 21 Aralık 1963'te başlayan ve Kanlı Noel⁴¹⁴ olarak adlandırılan bu saldırılardan hemen sonra Rumlar, Erenköy Savaşını başlatmıştır.⁴¹⁵ Bu gelişmelerde Türkiye garantörlük hakkını kullanarak adada gözdağı verme amacıyla jetlerini Lefkoşa sahasına sevk etmiş ve adadaki mevcut Türk askerleri sokağa inmiştir.⁴¹⁶

⁴⁰⁸ Kıbrıs'ın Türkiye'ye ilhak edilmesi gerektiğine dair Türkler tarafından ileri sürülen tez anlamına gelmektedir.

⁴⁰⁹ Emrah Balıkcıoğlu, "Taksim Tezi Bağlamında Kıbrıs (1954 – 1960)" (Yayımlanmış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 293.

⁴¹⁰ Vatansever, "Kıbrıs Sorunun Tarihi Gelişimi", 1502.

⁴¹¹ Yasin Coşkun, "Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (1975) Kuruluş İlanına İngiliz Parlamentosunun Tepkisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 37 (2020): 5.

⁴¹² Amrah Bayramov ve Ahmet Edi, "Kıbrıs Barış Harekâtının Azerbaycan Basınına Yansıması", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/1 (2020): 122.

⁴¹³ Umut Arık, "Kıbrıs Krizi", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1 (2011): 5.

⁴¹⁴ Ulvi Keser, "21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11/23 (2011): 96.

⁴¹⁵ Hilal Erdoğan, "Kıbrıs Meselesinin Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri", *Akademik Hassasiyetler*, 3/5 (2016): 139.

⁴¹⁶ Hamza Eroğlu, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18/54 (2002): 748.

Bu gelişmelerin ardından “Makarios Zürih ve Londra Antlaşmalarını feshettiğini açıklamış ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin” varlığı hukuken sona ermiştir.⁴¹⁷ Adanın garantörü olan Yunanistan, İngiltere ve Türkiye Kıbrıs’taki şiddet olaylarının son bulması ve adadaki rejimin devam ettirilebilmesi adına 21 Ocak 1964’te Londra’da bir konferans düzenlemiş fakat bu konferanstan da bir sonuç elde edilememiştir.⁴¹⁸ Bu konferansta bir sonuca ulaşılamadığından İngiltere Birleşmiş Milletlere başvuruda bulunmuş, bu merciden de bir netice alınamamıştır. Bunun ardından Türkiye, BM’den arabuluculuk yaparak çözüm getirilmesi talebinde bulunmuş fakat BM’nin adım atmamasıyla Türkiye Kıbrıs’a müdahale kararı almıştır.⁴¹⁹ Türkiye’nin bu kararıyla BM Güvenlik Konseyi adaya barış gücü adına asker göndermeye başlamış,⁴²⁰ her ihtimale karşı Türkiye Yunanistan’ı bazı yaptırımlarla oyalama politikasını benimsemiş ve İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması’nı da feshederek binlerce Yunan asıllı Türk vatandaşını sınır dışı etmiştir.⁴²¹ BM Güvenlik Konseyi’nin de tam çözüm getiremediği Kıbrıs’taki Rum saldırıları Türkiye ve ABD girişimleriyle durdurulabilmiştir.⁴²²

Kıbrıs adasında 1965 – 1967 yılları biraz daha sakin geçerken, Kasım 1967’de Rumların Geçit Kale ve Boğaziçi köylerine saldırmasıyla Yunanistan ve Türkiye tekrar karşı karşıya gelmiştir.⁴²³ Bu saldırılar Rumların Nisan 21’de askeri darbesi ile sonuçlanmıştır.⁴²⁴ Askeri müdahale sonrasında da ortak noktada buluşulamamış, Türk ve Rum toplulukları birbirlerine karşı saldırıya geçmiş, köyler talan edilmeye başlanmıştır. Rum toplumu ve liderleri bu sürece ılımlı yaklaşp, ortak hareket etmek yerine halkı kışkırtmayı tercih etmiş ve Rumlar, Türk köylerini işgal etmeye başlamıştır. TBMM, Türk Silahlı Kuvvetlerinin harekete geçmesine karar vermiştir.⁴²⁵ Fakat bu karara rağmen Türkiye diplomasi kanadını kapatmamış, yine de uzlaşmacı politikası tek taraflı yürümüş,

⁴¹⁷ Soyalp Tamçelik, “Avrupa Topluluğu – Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 6.

⁴¹⁸ Arık, “Kıbrıs Krizi”, 6.

⁴¹⁹ Serkan Açıkgöz, “Kıbrıs Barış Harekatı (20 Temmuz 1974)” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 40.

⁴²⁰ Çetinbeş, “Kıbrıs Barış Harekatı Sonrası Uygulanan Amerikan Ambargosunun Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, 18.

⁴²¹ Halil Şimşek, “İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesinin Feshi ve Yunan Uyruklu Rumların Sınır Dışı Edilmeleri (1964)” *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5/1 (2007): 248.

⁴²² Coşkun, “Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin (1975) Kuruluş İlanına İngiliz Parlamentosunun Tepkisi”, 5.

⁴²³ Vasfiye Çelik ve İlker Çelebi, “1960’da Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan 2004 Annan Planı’na Kadar Olan Süreçte Kıbrıs Meselesi”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6/2 (2020): 177.

⁴²⁴ Erdoğan, “Kıbrıs Meselesinin Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri”, 140.

⁴²⁵ TBMMZC, B. 12, O. 2, 17.11.1967.

Kıbrıslı Rumlar sorunu masada çözmeye yanaşmamıştır. Birçok kez başka devletlerin (ABD, İngiltere, Kanada) arabuluculuk girişimi olmuştur. Bu girişimlerin kısa vadede fayda etmemesi BM'yi ve NATO'yu harekete geçirmiş, taraflara saldırıya mahal verecek her türlü hareketten uzak durmaları gerektiğini söylemiştir. Tüm girişimlerin ardından ABD'nin tekrar bir temsilci göndererek arabuluculuk girişimi etkisi göstermiş, Türk heyetinin talepleri kabul edilmiş ve kriz savaşa dönüşmeden engellenmiştir.

“15 Temmuz 1974'te Yunan cuntası Makarios'a karşı hükümet darbesi” gerçekleştirmiş, Kıbrıs Hellen Cumhuriyeti ilan edilmiştir.⁴²⁶ 1963 Kanlı Noel olayları, 1967 Rum askeri darbesiyle ordunun Kıbrıs yönetimine el koyması,⁴²⁷ Rauf Denktaş'ın Rumlar tarafından tutuklanmasının⁴²⁸ ardından TBMM olağanüstü toplantıya çağırılmıştır. Bu toplantıda Türkiye, garantörlük hakkını kullanarak⁴²⁹ Kıbrıs'a müdahale etme kararı almıştır.⁴³⁰ Kıbrıs'taki Türk haklarının ihlal edilmemesi adına çalışmalara başlanmıştır. Türk ordusu stratejik bölgelere göre asker sevkياتına başlamıştır. Böylece darbe girişimi için ilk fiili hazırlıklar başlamıştır. Birlikler hızlı bir şekilde sınır bölgelerine ve sivililerin içinde yayılım göstermeye başlamıştır.

Türkiye, 20 Temmuz'da Kıbrıs'ta ilk Barış Harekâtı düzenlemiş, ardından Kıbrıs'ın kuzeyine 14 Ağustos'ta Kıbrıs'a ikinci müdahaleyi gerçekleştirmiştir.⁴³¹ BM ilk Türk harekâtından sonra ateşkes çağrısında bulunmuş fakat Türkiye Zürih ve Londra Antlaşmalarına dayanarak harekâtları gerçekleştirdiğini savunmuştur.⁴³² Kuzey Kıbrıs'a düzenlenen ikinci müdahalenin ardından Türkiye, BM'nin ateşkes talebini kabul etmiştir.⁴³³ Türkiye, Kıbrıs Türklerine yaptığı yardımların bedeli olarak Amerika'dan mali ve askeri ambargolara maruz kalmış,⁴³⁴ ekonomik durumu zaten çalkantılı bir

⁴²⁶ Ergenekon Savrun, “Kıbrıs'ta Yunan Cunta Darbesine Karşı Türk Barış Harekâtının Belgelerle Kısa Tarihi”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4/9 (2018): 265.

⁴²⁷ Uğur Bayıllıoğlu, “Bazı Yunan Mahkeme Kararları Işığında Kıbrıs İlişkin Düşünceler”, *Çankaya University Journal of Law*, 9/1 (2012): 45.

⁴²⁸ Kocakılıç, “Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri”, 66.

⁴²⁹ Bayramov ve Edi, “Kıbrıs Barış Harekâtının Azerbaycan Basınına Yansıması”, 123.

⁴³⁰ TBMMZC, C. 13, B. 3, 20.07.1974.

⁴³¹ Çetinbeş, “Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası Uygulanan Amerikan Ambargosunun Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, 23 – 24.

⁴³² BM ve Avrupa Konseyi (Konsey yalnızca ikinci harekâtı bölgesel olduğu için işgal olarak nitelendirmiştir.), Kıbrıs Barış Harekâtını işgal olarak nitelendirmiştir. Bkz: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararı.

⁴³³ Ali Rıza İzgi, “Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 19.

⁴³⁴ Selin Muzaffer Bölme, “ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü” (Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 317.

süreçten geçen Türkiye, harekâtlar için öngörülemeyen ciddi ekonomik sorumluluk altına girmiştir.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde Türkiye, 1961 Anayasasında belirtilen savaş riski, bu savaşın Türkiye Cumhuriyeti topraklarına da sıçrayabilecek olması Bakanlar Kurulu'nun sıkıyönetim ilan edilmesi için yeterli sebepleri oluşturmuştur. Bu sebele 1974'te ilk sıkıyönetim, 20 Temmuz'da "Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Hatay, Çanakkale, İçel, Manisa, Adana, Muğla, İzmir, Balıkesir ve Aydın'da" ilan edilmiştir.⁴³⁵ İlan edilen 20 Temmuz sıkıyönetiminin bir ay sürmesi öngörülmüştür. 15 Ağustos'ta ise iki ay sürecek şekilde Antalya, Aydın, Manisa, Muğla ve Tekirdağ'da sıkıyönetim ilan edilmiş, bu iller için ilan edilen sıkıyönetim gerekli görülmediği için 20 Ağustos'ta kaldırılmıştır. Aynı tarihte Aydın, Manisa, Muğla ve Tekirdağ'da 20 Temmuz 1974'te ilan edilen sıkıyönetim kaldırılmıştır. 20.08.1974'te geri kalan 10 ilde Sıkıyönetimin bir ay daha uzatılmasına karar verilmiştir.⁴³⁶ Kıbrıs meselelerin devam etmesi sebebiyle 20 Temmuz 1974'te ilan edilen sıkıyönetim, belirli aralıklarla Bakanlar Kurulu tarafından uzatılarak devam ettirilmiş ve 9 Eylül 1975'te tüm yurttan yürürlükten kaldırılmıştır.

3.9. 12 Eylül 1980 Sıkıyönetimi (Askeri Müdahale Sebebiyle)

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1950'lere dayanan sağ-sol kavgası, devletin dış ödemelerindeki gecikmeleri, 1955 yılından itibaren Türkiye'nin Yunanistan'la Kıbrıs sorununun Türkiye'nin ve birçok devletin gündeminde sıkça yer alması, öğrenci olaylarının silahlı çatışmalarla sonuçlanması, işsizliğin yükselmesi, cari açıkların artması ve siyasette yaşanan çalkantılı süreç 1960'ta ordunun yönetime el koymasının temel sebeplerini oluşturmuştur.

1960 askeri müdahalesinin ardından siyasal partilerin tek başına iktidar olamaması, kurulan koalisyon hükümetleri arasındaki anlaşmazlıkların artması, ordu içinde rejime karşı yapılanmaların sık sık tekrarlanması, 1970'te Necmettin Erbakan ve 16 arkadaşının kurduğu Milli Nizam Partisi'nin⁴³⁷ dinsel içerikli parti politikası barındırması, işçi ayaklanmalarının ölümlerle sonuçlanması ve enflasyonun %100'ü

⁴³⁵ RG. 21.07.1974/14952/305.

⁴³⁶ R.G. 20.08.1974/14982.

⁴³⁷ Ensar Kıvrak, "Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6/12 (2020): 133-153.

aşması sebepleriyle ordu 1971’de hükümete bir muhtıra vermiş ve kamu düzenin tekrar sağlanması adına uyarıda bulunmuş, böylece askeri kanat anayasal yönetime ikinci kez müdahale etmiştir.⁴³⁸

Ordunun ikinci müdahalesi olan ve bir uyarı niteliği taşıyan 12 Mart Muhtırasının ardından Süleyman Demirel istifa etmiş, 1973 seçimlerine gidilmiş ve Nihat Erim hükümeti kurulmuştur. Erim, Melen ve Talu hükümetleri daha önce de belirttiği üzere partiler üstü görev yapmış ve uzlaşıcı bir politika izlemiştir. 1974 seçimleriyle birlikte Bülent Ecevit başkanlığında CHP ve MSP koalisyonu kurulmuştur.⁴³⁹

Yeni koalisyon hükümetinin başa geldiği 1974’te; Yunanistan’ın talepleri ve sebep olduklarıyla düzenlenen Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye’nin haşhaş üretimini durdurumama kararından⁴⁴⁰ sonra Amerika’nın Türkiye’ye ambargo uygulaması,⁴⁴¹ Irak iç savaşından sonra birçok Iraklı Kürt’ün Türkiye’ye sığınma talebinde bulunması⁴⁴² gibi gelişmelerin ardından Ecevit hükümeti çekilmiş ve partiler üstü bir hükümet olan Irmak hükümeti yeniden kurulmuştur.⁴⁴³ Bu hükümet görev sürecinde Kıbrıs meselesine istinaden gerginliğin devam etmesinden dolayı sıkıyönetimin uzatılması gerektiğini dile getirmiş, fakat birçok ilde sıkıyönetim ilan edilmiş olmasına rağmen istenilen kamu ve sosyal düzeninin sağlanamamış olduğunu dile getirmiştir.⁴⁴⁴ Irmak hükümeti yapılan güven oylamasında 17 kabul, 358 ret, 3 muteber sayılmayan oy alarak istifa etmiştir.⁴⁴⁵

Irmak hükümetinin 1975’te istifasının ardından yeni hükümeti Demirel kurmuş ve 1977’ye kadar görevini sürdürmüştür.⁴⁴⁶ 1975 ve 1977 yılları arasında Türkiye’deki Amerikan üslerine Türk askerlerinin el koyması,⁴⁴⁷ “1 Mayıs katliamı, Kahramanmaraş, Çorum, Malatya, Sivas, Bingöl olayları”⁴⁴⁸ ile toplumsal gerginlik artmış, dış ödemelerin

⁴³⁸ Pınar Kaya Özçelik, “12 Eylül’ü Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1/66 (2011): 4.

⁴³⁹ Emrah Utku Gökçe, “1974 Kıbrıs Krizinde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci”, *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 2/1 (2018): 45.

⁴⁴⁰ RG. 02.07.1974/ 14933/ 13609.

⁴⁴¹ Macide Başlamışlı, “ABD’nin Türkiye’ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi”, *Asia Minor Studies*, 9/1 (2021): 702.

⁴⁴² Ali Ayata ve Murat Ercan, “Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2007): 23.

⁴⁴³ TBMMZC. D: 4 C. 7, O: 1, T: 2 B: 9, 24.11.1974.

⁴⁴⁴ TBMMZC. T: 14, C: 14, B:2, 4.12.1974.

⁴⁴⁵ TBMMZC. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D: 4 Cilt 7 B: 11, S: 246-247, 29.11.1974.

⁴⁴⁶ https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html (Erişim Tarihi 09.03.2022).

⁴⁴⁷ Sinan Kıyanç, “Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’deki ABD Üs ve Tesisleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 36/101 (2020): 207.

⁴⁴⁸ Güzel, “Süleyman Demirel’in Askeri ve Sivil Bürokrasi İle İlişkileri”, 553.

aksamasıyla⁴⁴⁹ ülke içindeki ürünlere sıkça zam yapılması ve öğrenci olaylarının ölümlerle sonuçlanmaya devam etmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır.

Bu gelişmelerin ardından hükümete verilen gensoruyla⁴⁵⁰ 1977’de Demirel, güvenoyu alamamış ve hükümet düşürülmüştür. Böylece “dönemin Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümeti kurma görevini önce Ecevit’e vermiş” fakat 40. Hükümet olan Ecevit hükümeti yerini bir yıl dolmadan Demirel hükümetine bırakmıştır.⁴⁵¹

Ancak bu kadar sık hükümet değişikliği siyasal platformda istikrarsızlığa neden olmuştur. Siyasi istikrarsızlığın son boyutu Güneş Motel’de yapılan toplantıyla anılan 11’lerin 1978-1979 yılları arasında Ecevit Hükümeti’nde bulunacak olan bakanlara koltuk verilmesi hakkında konuşulması olmuştur. Güneş Motel’de Ecevit’in girişimleriyle yaşanan bu toplantı, sonraları ‘bir oya bir koltuk’ olarak anılmıştır. Bu toplantının temel hedefi ise Demirel Hükümeti üzerine aleyhte bir gensoru vermek olmuştur. Böylece Demirel Hükümeti devrilecek, yerine Ecevit Hükümeti kurulacaktır ve nitekim 42. Hükümet olan Ecevit Hükümeti Güneş Motel toplantısından sonra kurulmuştur. 3. Ecevit hükümetinin kuruluşundan sonra sıkıyönetim 13 ilde 3 ay süreyle uzatılmış⁴⁵² fakat siyasilere yönelik yapılan suikastlar,⁴⁵³ sivil – polis çatışmaları,⁴⁵⁴ 1 Mayıs toplantı, yürüyüş ve gösterilerinin yasaklanması⁴⁵⁵ olmasına rağmen çıkan istenilen sosyal düzen sağlanamamıştır. Bu gelişmelerin ardından Kasım 1979’da Ecevit istifa etmiş ve hükümeti kurma yetkisi Süleyman Demirel’e verilmiştir. 1979’da başa gelen hükümet,⁴⁵⁶ 12 Eylül Darbesinden önce halk eliyle başa gelen son hükümet olma özelliğini taşımıştır.

1979 yılında halka bakıldığında THKP-C militanlarının eylemleri, ülkücülerin İstanbul Üniversitesi’nde solculara bomba atmasıyla üniversitesinin süresiz kapatılması, cezaevlerinin dolmasıyla birlikte isyanların başlaması, Türk parasının değer kaybetmesi,

⁴⁴⁹ Bahar Şanlı, “Türkiye’de Uygulanan Kur Politikaları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49 (1998): 191.

⁴⁵⁰ Abdulvahap Akıncı, “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra”, *Trakya Üniversitesi SBF Dergisi*, 15/2 (2013): 46.

⁴⁵¹ https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 09.03.2022).

⁴⁵² Cumhuriyet, 26 Şubat 1979.

⁴⁵³ Tercüman, 16 Mayıs 1979.

⁴⁵⁴ Milliyet, 14 Temmuz 1979.

⁴⁵⁵ Ferit Erden Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* - 6 (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2010), 96.

⁴⁵⁶ Milliyet, 26 Kasım 1979.

petrol ve elektrik sıkıntısının had safhaya ulaşması görülmektedir. Sol kesimlerin siyasi parti merkezlerini ve liderlerini hedef alması buna yönelik sağ kesimin sivillere yönelik eylemlere girişmesi her an her yerde bir çatışma olasılığı yaratmıştır. Camii avlularına ateş açılması, kahvehanelerin taranması rutin olaylar haline gelmiştir.⁴⁵⁷

1979’da hükümeti yeniden kuran Demirel’in ilk meclis toplantısında Adana, “Adıyaman, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Hakkâri, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Sivas, Tunceli ve Urfa illerinde daha önce ilan edilmiş olan sıkıyönetimi 2 ay” süreyle uzatma kararı almıştır.⁴⁵⁸ Hükümeti kurduğu andan itibaren 100 Günlük Planı devreye sokmuştur. Bu planın iddiasına göre; ülkede yaşanan enflasyon, terör, huzursuzluk, sosyal kargaşa 100 gün içerisinde çözüme kavuşturulacak, olmuştur. Bu plana yönelik olarak devlet harcamaları azaltılmış, IMF ile anlaşma imzalanmış ve Turgut Özal başbakanlık müsteşarlığına atanmıştır. Döviz kurunda serbestlik başlatılmış ve üretim teşvik edilmiştir. Tüm bunlara rağmen belirsizlik ortamı son bulmamış ve silahlı kuvvetler tarafından dönemin Cumhurbaşkanı olan Fahri Korutürk’e uyarı mektubu gönderilmiştir. 100 Günlük Plan devresi için çalışmalar başlatılmış olmasına rağmen hala hükümet tam anlamıyla kurulamamış ve Fahri Korutürk’ün görev süresi bu süreçte dolmuştur.⁴⁵⁹

Yeni Cumhurbaşkanı seçimleri için siyasi kargaşaların artması sebepleriyle aday gösterilememiş, gösterilen adaylar yeterli oyu alamamış⁴⁶⁰ ve TSK bu devrede ülkenin yönetimine el koymak için hazırlıklara başlamıştır. Darbe girişimi ve sürecin son tetikleyicisi ise Konya Mitingi⁴⁶¹ olmuştur. Konya Mitingde yapılan şeriat çağrısı, anti laik söylemler⁴⁶² TSK’nın 5 Eylül’den itibaren orduyu hazırlama girişimine sebep olmuştur. Bu girişimi planlamak adına Kenan Evren tarafından görevlendirilen komutanlar Özel Çalışma Grubu’nu oluşturmuş ve yaptıkları çalışmaları Evren’e sunmuş ve bu olay Bayrak Harekâtı olarak adlandırılmıştır.⁴⁶³

⁴⁵⁷ Milliyet, 16 Aralık 1979.

⁴⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, T:19, C. 1, B.1, 19.12.1979.

⁴⁵⁹ <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/> (Erişim Tarihi 10.03.2022).

⁴⁶⁰ Akıncı, “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler Ve E-Muhtıra”, 41.

⁴⁶¹ Akıncı, “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler Ve E-Muhtıra”, 43.

⁴⁶² Berkay Ali Öner, “12 Eylül 1980 Darbesi ve Ulusu Hükümeti’nin Türkiye’de Dış Politikası” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 64.

⁴⁶³ Öner, “12 Eylül 1980 Darbesi ve Ulusu Hükümeti’nin Türkiye’de Dış Politikası”, 58.

Bayrak Harekatı'nda ve ordu içerisinde yapılan bu cunta kendisine Milli Güvenlik Konseyi adını vermiştir. "Milli Güvenlik Konseyi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'un katılımıyla kurulmuştur."⁴⁶⁴

Milli Güvenlik Konseyi tüm çalışmalarını ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, ilan edilmeden hemen önce gazetelerin yayınevleri basılmış,⁴⁶⁵ askerler tüm iletişim araçlarına el koymuş ve sabaha karşı 04:00'da radyoda önce İstiklal Marşı'nın okunması ve ardından müdahale yapıldığını açıklayan bildirinin okunmasıyla vatandaşlara ilan edilmiştir.⁴⁶⁶

Orgeneral Kenan Evren 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin gerekçelerini radyoda şu şekilde açıklamıştır:

*Yüce Türk Milleti; Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikrî ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, İlkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.*⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ MGK Bildiri No: 4, RG 12.09.1980 S: 17103.

⁴⁶⁵ Öner, "12 Eylül 1980 Darbesi ve Ulusu Hükümeti'nin Türkiye'de Dış Politikası", 67.

⁴⁶⁶ Bilal Nergiz, "12 Eylül Döneminde Milli Güvenlik Konseyi'nin Yasama Faaliyetleri (12 Eylül 1980-18 Ekim 1982) " (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 74.

⁴⁶⁷ MGK Bildiri No: 1, RG 12.09.1980 S: 17103.

Darbenin ilan edilmesiyle birlikte:

- *Hükümet ve parlamentonun feshine,*
- *Siyasal partilerin faaliyetlerinin durdurulmasına,*
- *Parlamenteerlerin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına,*
- *Saat 05:00'dan itibaren sokağa çıkma yasağı başlatılmasına,*
- *DİSK ve MİSK'e bağlı tüm sendika faaliyetlerinin men edilmesine,*
- *Mevcuttaki tüm dernekler kapatılmasına,*
- *Spor faaliyetlerinin durdurulmasına*
- *Yurt dışına çıkışların yasaklanmasına karar verilmiştir.*⁴⁶⁸

Bu kararların yanı sıra Kenan Evren başkanlığında yapılan darbenin ardından sıkıyönetim ilan edilmiş⁴⁶⁹ ve tüm illere sıkıyönetim komutanları atanmıştır.⁴⁷⁰ “Vatandaşlara getirilen sokağa çıkma yasağının yanında sıkıyönetim komutanlığının saha çalışmalarında destek olacak kişiler için de sıkıyönetim veya garnizon komutanlıklarından izin belgesi alarak çalışmaya devam edebilme”⁴⁷¹ şartı getirilmiştir. Ayrıca Emniyet Genel Müdürlüğü teşkilatının tamamıyla birlikte Jandarma Genel Komutanlığının emrine verilmiştir.⁴⁷²

İsrail ile ilişkiler tamamen durdurulmuş ve Fransa Türk vatandaşlar için vize uygulaması başlatmıştır.⁴⁷³ Cumhuriyet Gazetesi kapatılırken⁴⁷⁴ Irak, Türkiye'nin tüm petrol ihtiyacını karşılayacağını güvencesini vermiştir. Buna rağmen yıllık enflasyon oranı %100'ü geçmiştir.⁴⁷⁵ Dış ittifaklarda sorun yaşanmaması ve güvence verilmesi anlamında NATO dâhil tüm ittifak ve anlaşmalara bağlı kalınma⁴⁷⁶ kararı alınmıştır.

⁴⁶⁸ Hürriyet, 12 Eylül 1980.

⁴⁶⁹ Cumhuriyet, 12 Eylül 1980.

⁴⁷⁰ MGK Bildiri No: 2, RG 12.09.1980 S: 17103.

⁴⁷¹ MGK Bildiri No: 3, RG 12.09.1980 S: 17103.

⁴⁷² MGK Bildiri No: 8, RG 12.09.1980 S: 17103.

⁴⁷³ Işıl Özkan, “Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (2007): 412.

⁴⁷⁴ <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423905513.pdf> (Erişim Tarihi 11.03.2022).

⁴⁷⁵ Esenay Aydoğan, “1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11/1 (2004): 92.

⁴⁷⁶ RG 12.09.1980 S: 17103 M1/ Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Türk Milletine Açıklaması.

Askeri müdahalenin gerçekleştirilmesi ve ilk adımları tamamlandıktan kısa süre sonra Milli Güvenlik Konseyi, Türkiye'nin kamu düzeninin nasıl devam edeceğini belirtmek amacıyla yeni bir kanun çıkarmıştır. 28 Ekim'de çıkarılan bu kanunla yeni anayasa kabulüne kadar 1961 Anayasasının tüm değişiklikleriyle birlikte yürürlükte olduğu belirtilmiş fakat bazı istisnalar olduğu da ifade edilmiştir. Bu istisnaların en temel örneği TBMM, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nin tüm yetkilerinin Cumhurbaşkanı ve Milli Güvenlik Konseyi'ne devredilmesi olmuştur.⁴⁷⁷

Milli Güvenlik Konseyi, 1981'de TBMM tekrar ve fiilen göreve başlayana kadar devletin varlığını, bağımsızlığını, hukuki düzende siyasal partilerin tekrar faaliyet göstereceği döneme kadar varlığını sürdürecektir ve TBMM fiilen göreve başladığında resmen varlığı sona erecek bir Kurucu Meclis kurulmasını kararlaştırmıştır.⁴⁷⁸ Kurulmasına karar verilen Kurucu Meclis'in görevleri şu şekilde belirtilmiştir;

- a) *Yeni Anayasa'yı ve Anayasa'nın Halkoyuna Sunuluş Kanununu hazırlamak;*
- b) *Halkoyuna sunulan ve Milletçe kabul edilince kesinleşerek, geçici hükümlerine göre yürürlüğe girecek olan Anayasa'nın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanununu hazırlamak;*
- c) *Yeni Anayasa'nın ve Siyasi Partiler Kanununun hükümlerini göz önünde tutarak Seçim Kanununu hazırlamak,*
- d) *Milli Güvenlik Konseyince kararlaştırılacak tarihte yapılacak genel seçimlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulup fiilen göreve başlayıncaya kadar, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektir.*⁴⁷⁹

Kurucu Meclis'in yapısı ve görevlerini belirten bu yasa, yeni bir anayasa hazırlığında önemli rol oynayan Danışma Meclisi'ni kurmuştur. "Danışma Meclisi üyeleri her ilin tespit ve teklif ettiği adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyince seçilen 120 üye ile Milli Güvenlik Konseyince doğrudan doğruya seçilen 40 üye olmak üzere 160 üyeden oluşmuştur."⁴⁸⁰ Danışma Meclisi'ne üye olacak kişiler için ise aşağıdaki şartlar aranmıştır:

⁴⁷⁷ 2324 Sayılı ve 28.10.1980 tarihli Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, Md. 2 / RG. 28.10.1980/17145.

⁴⁷⁸ 2485 sayılı ve 29.06.1981 tarihli Kurucu Meclis Hakkında Kanun RG. 30.06.1981/ 17386.

⁴⁷⁹ 2485 sayılı ve 29.06.1981 tarihli Kurucu Meclis Hakkında Kanun RG. 30.06.1981/ 17386/M. Md.2.

⁴⁸⁰ 2485 sayılı ve 29.06.1981 tarihli Kurucu Meclis Hakkında Kanun RG. 30.06.1981/ 17386/M. Md.3.

- a) Türk vatandaşı olmak,
- b) Otuz yaşım bitirmiş bulunmak,
- c) Yükseköğrenim yapmış olmak,
- d) Kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak,
- e) Muvazzaf askerlik hizmetini yapmış olmak veya yapmış sayılmak veya yükümlü bulunmamak,
- f) Ağır hapis cezası veya taksirli suçlar hariç olmak üzere bir yıldan fazla hapis cezası almamış yahut zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan herhangi birinden hüküm giymemiş olmak,
- g) 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamak.⁴⁸¹

Danışma Meclisi'nin de kurulmuş ve 160 üyesinin de seçilmiş olmasının ardından Kurucu Meclis ve Milli Güvenlik Konseyi birlikte hareket ederek yeni anayasanın taslak hazırlıklarına başlamıştır. Danışma Meclisi'nin direktifleri sonrasında Orhan Aldıkaçtı başkanlığını yaptığı yeni bir anayasa için hazırlık komisyonu kurulmuştur.⁴⁸² Komisyon çalışmalarını tamamlayıp anayasa taslağını Danışma Meclisi'ne sunmuş, hazırlanan taslak için halkoyuna gidilmeden önce anayasa metninin halka ulaşması için radyo,⁴⁸³ gazete,⁴⁸⁴ broşür gibi tanıtım yolları kullanılmış, Evren bazı illerde konuşmalar yapmıştır.⁴⁸⁵ Anayasanın halka tanıtımının ardından 7 Kasım 1982'de yeni anayasa için halk oylaması yapılmış,⁴⁸⁶ anayasa %91 oyla evet almış, 18 Ekim'de yürürlüğe girmiş ve Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuştur.⁴⁸⁷

Yeni anayasanın kabulünün ardından siyasi partilerin tekrar kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmaların sonucunda Siyasi Partiler Kanunu⁴⁸⁸ yürürlüğe

⁴⁸¹ 2485 sayılı ve 29.06.1981 tarihli Kurucu Meclis Hakkında Kanun RG. 30.06.1981/ 17386/M. md. 4.

⁴⁸² Öner, "12 Eylül 1980 Darbesi ve Ulusu Hükümeti'nin Türkiye'de Dış Politikası", 78.

⁴⁸³ Nergiz, "12 Eylül Döneminde Milli Güvenlik Konseyi'nin Yasama Faaliyetleri (12 Eylül 1980-18 Ekim 1982)", 77.

⁴⁸⁴ Tercüman, 10 Eylül 1982.

⁴⁸⁵ Öner, "12 Eylül 1980 Darbesi ve Ulusu Hükümeti'nin Türkiye'de Dış Politikası", 79.

⁴⁸⁶ Nergiz, "12 Eylül Döneminde Milli Güvenlik Konseyi'nin Yasama Faaliyetleri (12 Eylül 1980-18 Ekim 1982)", 77.

⁴⁸⁷ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ (Erişim Tarihi 08.03.2022)

⁴⁸⁸ 2820 sayılı ve 22.04.1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu, RG. 24.04.1983/18027.

girmiştir. Bu kanun siyasi parti kurmayı önceden izne bağlamamıştır. Bunun yanı sıra aşağıdaki şartları getirmiştir:

*Siyasî parti kurma hakkı, Anayasanın başlangıç kısmında belirtilen temel ilkelere aykırı olarak ve Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Devletin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürvetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, dm, mezhep ayırımı veya bölge farklılığı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere veya herhangi bir diktatörlük türüne dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamaz*⁴⁸⁹

Bu ifadelerle devlet varlığını tehdit edecek unsurları öngörmüş ve siyasi partilerin kuruluş amaçlarını belirten içtüzük ve programlarını Cumhuriyet Başsavcılığı'nın denetlemesi zorunluluğunu getirmiştir.⁴⁹⁰ Siyasi partiler hakkında çıkarılan bu kanun sonrasında kurulan ilk siyasi parti Milliyetçi Demokrasi Partisi olmuş⁴⁹¹ ardından Büyük Türkiye Partisi, Anavatan Partisi, Halkçı Parti,⁴⁹² Sosyal Demokrasi Partisi⁴⁹³ ve Refah Partisi⁴⁹⁴ siyasal yaşama katılmıştır.

6 Kasım 1983'te yapılan genel seçimlere katılabilme şartlarını yalnızca üç parti sağlamıştır.⁴⁹⁵ Seçim sonrasında ANAP iktidar olurken, HP ana muhalefet partisi olmuştur.⁴⁹⁶ ANAP'ın iktidar olmasıyla partiler üstü geçici hükümet olan Ulusu Hükümeti'nin görevi sona ermiştir.⁴⁹⁷ Seçimlerin ardından 24 Kasım'da TBMM tekrar faaliyete geçmiştir.⁴⁹⁸ TBMM'nin tekrar açılmasıyla Milli Güvenlik Konseyi'nin varlığı da sona ermiştir.

Yeni anayasa kabulü ve siyasi partilerin faaliyetlerinin başlamasından sonra da gazeteler kapatılmaya devam edilmiş, sokağa çıkma yasağı sıkı bir şekilde

⁴⁸⁹ 2820 sayılı ve 22.04.1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu, RG. 24.04.1983/18027 Md.5.

⁴⁹⁰ 2820 sayılı ve 22.04.1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu, RG. 24.04.1983/18027 Md. 9.

⁴⁹¹ Güneş, 17 Mayıs 1983.

⁴⁹² Cumhuriyet, 21 Mayıs 1983.

⁴⁹³ Güneş, 7 Haziran 1983.

⁴⁹⁴ Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* – 6, 234.

⁴⁹⁵ Cemal Altan, “Genel Seçimler – Yerel Seçimler İlişkisi (1983 – 2004)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/12 (2015): 177.

⁴⁹⁶ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1983 (Erişim Tarihi 12.03.2022).

⁴⁹⁷ Öner, “12 Eylül 1980 Darbesi ve Ulusu Hükümeti'nin Türkiye'de Dış Politikası”, 77.

⁴⁹⁸ TBMMZC. C.1, B. 1 O. 1, 24.11.1983.

uygulanmıştır.⁴⁹⁹ Bazı özel bankaların yönetimine el konulmuş,⁵⁰⁰ terör olayları engellenememiş⁵⁰¹ ve Kıbrıs Meselesi Türkiye kamuoyunu meşgul etmeye devam etmiş⁵⁰² ancak 1983’de Kıbrıs bağımsızlığını ilan edince⁵⁰³ dış siyasette sular durulmaya başlamıştır.

Tüm bu gelişmelerin ardından 1980 darbesinden sonra ülkenin tümünde ilan edilen sıkıyönetimler, kamu düzenin ve toplumsal huzurun sağlandığı illerde 1984’ten itibaren dereceli olarak kaldırılmaya başlanmıştır. Artık askeri kontrol gerektirmeyen fakat kamunun kontrolünü gerektiren bazı illerde OHAL uygulamasına geçilmiştir.

OHAL uygulamasına geçilene dek ülkenin tamamında ilan edilen sıkıyönetim,⁵⁰⁴ 1984’e kadar her ilan süresi dolduğunda dört aylık sürelerle tekrar uzatılmıştır. Sıkıyönetim, 1 Mart 1984’de “Kırklareli, Bilecik, Muş, Kütahya, Burdur, Çanakkale, Kırşehir, Gümüşhane, Sinop, Isparta, Kastamonu, Çankırı ve Bitlis illerinde, 19/3/1984 günü saat 17.000’den geçerli olmak üzere kaldırılmış, diğer 54 ilde, 19/3/1984 günü saat 17.00’den geçerli olmak üzere” uzatılmasına dair karar Bakanlar Kurulu istemiyle TBMM’nin 40. Birleşiminde onaylanmıştır.⁵⁰⁵

Sıkıyönetimlerin kaldırıldığı “Çanakkale, Kırşehir, Gümüşhane, Sinop, Isparta, Kastamonu, Çankırı ve Bitlis illerinde 19 Marttan itibaren” dört ay süre ile OHAL ilan edilmiştir.⁵⁰⁶ OHAL ilan edilen bu bölgeye Hayri Kozakçıoğlu OHAL Bölge Valisi olarak atanmıştır. 1987’de tüm ülkede sıkıyönetim uygulaması tamamen kaldırılmış ve OHAL uygulamasına geçilmiştir.

⁴⁹⁹ Selçuk Ural, Yasin Ercilsin, “1980 – 1983 Yılları Arasında Türkiye’de Basın ve Sanat Hayatı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 62 (2018): 574.

⁵⁰⁰ Hürriyet, 16 Mart 1983.

⁵⁰¹ Cumhuriyet, 15 Temmuz 1983.

⁵⁰² Cumhuriyet, 21 Mayıs 1983.

⁵⁰³ Tercüman, 16 Kasım 1983.

⁵⁰⁴ Milliyet, 12 Eylül 1980.

⁵⁰⁵ R.G. 1.3.1984 / 18329/ 1. Mükerrer, BCA. Yer: 30-18-1-2 / 503 - 188 – 1.

⁵⁰⁶ TBMMZC, D: 17,C. 3, B. 41.

Şekil 3.1: Türkiye Cumhuriyeti Devletindeki Sıkıyönetim Uygulamasının Kaldırıldığı 19.07.1987 Yılında OHAL Bölgeleri⁵⁰⁷

OHAL uygulaması 1988’de İstanbul’da kaldırılmış ve diğer sekiz ilde dört aylık süreyle uzatılmıştır.⁵⁰⁸ OHAL Hakkari ve Tunceli illerinde 30.7.2002’de kaldırılmış,⁵⁰⁹ Diyarbakır ve Şırnak illerinde ise “30.7.2002 günü saat 17.00’den geçerli olmak üzere dört ay süre ile uzatılmıştır.”⁵¹⁰ 30 Kasım 2002’de OHAL tekrar ilan edilmediğinden tüm yurttaki uygulamalar yürürlükten kalkmıştır. OHAL uygulamasının da sonuna gelen Türkiye Cumhuriyeti Devleti yedi yıl aradan sonra tüm illerde olağan yönetim sürecine geçmiştir.

⁵⁰⁷ Bacanlı, “Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)”, 155.

⁵⁰⁸ RG. 10.11.1988/1998.

⁵⁰⁹ R.G. 21.06.2002 / 24792 / 744.

⁵¹⁰ R.G. 21.06.2002 / 24792 / 744.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ HAL VE SIKIYÖNETİM SÜREÇLERİNDE BASIN VE BU SÜREÇLERİN HALKTAKİ YANSIMALARINA İLİŞKİN RÖPORTAJLAR

4.1. Türkiye’de Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Süreçlerinde Basın

Basın, “toplum içinde düzenli olarak yayınlanan, haber ya da bilgi öğelerinin, düşünce veya kanıların, biçim ya da koşulların tümü” olma özelliğini kendisinde barındırmıştır.⁵¹¹ “Halkı bilgilendirme başta olmak üzere, bireylerin siyasal konular, sorunlar ve problemler hakkında edineceği bilgileri ve alacağı haberleri doğrudan ve dolaylı olarak kendisine” sunma görevi taşımıştır.⁵¹² Geniş kitlelere hitap edebilmesi bakımından basın, kamuoyunun oluşumunda en etkili araçlardan biri olmuştur.⁵¹³ Türkiye Cumhuriyetinin Örfi İdare, Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal dönemlerinde de basın etkin kullanılan iletişim araçları arasında yerini almıştır. Fakat olağanüstü haller ilan edildiği il veya illerin tüm faaliyetlerini etkilerken basın da bu yönetim şekillerinden sıkça etkilenmiştir. Özellikle Demokrat Parti’nin iktidara geldiği 1950 yılından 1982 Anayasasının kabul ediliş tarihine kadar basın ve basın mensuplarının hakları birçok kez değişen yönetim biçimleri⁵¹⁴ sebebiyle değişikliğe uğramıştır.

⁵¹¹ Sezer Akarcalı, “Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44/1 (1989): 266.

⁵¹² Ali Özcan, “Serdengeçti Dergisi ve Siyasal İktidarla İlişkisi”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2/3 (2014): 301.

⁵¹³ Erdem Taşdemir, “1980 Sonrası Türk Basını, Türk Siyasi Hayatı ve Basın – Siyaset İlişkisi”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3/4 (2005): 177.

⁵¹⁴ Burada kastedilen siyasal partilerle devam ettirilen anayasal süreçlerin olağandışı durumlarda ilan edilen Örfi İdare, Sıkıyönetim veya Olağanüstü Hal yönetim biçimleridir. Daha önce belirtildiği üzere bu yönetimler birer hukuk rejimleri olduğundan yönetim biçimi olarak adlandırılmıştır.

Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmeden hemen önce verdiği seçim vaatlerinden biri de basın üzerindeki baskıların azaltılacağı olmuştur.⁵¹⁵ DP'nin bu söylemi basın kanadının da yanında yer almasını sağlamıştır. Mayıs 1950'de iktidara gelen DP, Temmuz 1950'de yeni bir basın kanunu yayınlamıştır. Bu kanuna göre basın serbest kılınmıştır.⁵¹⁶ Basılan eserler suç niteliği taşımadıkça yayma, dağıtma işlemi serbest bırakılmıştır.

Yayınların idari mesuliyetini taşıyan kişi için aşağıdaki şartlar geçerli olmuştur;

1. *Türk vatandaşı ve Türkçe okuryazar olmak;*
2. *21 yaşını bitirmiş bulunmak;*
3. *Türkiye'de ikametgâh sahibi olmak ve oturmak;*
4. *Devlet memuru, asker veya ordu mensubu olmamak;*
5. *Mahcur veya âmme hizmetlerinden memnu olmamak;*
6. *Ağır hapis, beş seneden fazla hapis cezalarından biri ile hükümlü olmamak;*
7. *Neşir tehdidi ile para ve menfaat temini, hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık emniyeti suiistimal ve hileli iflâs suçlarından biri ile hükümlü olmamak;*
8. *Muvakkaten âmme hizmetlerinden memnuiyet, umumi emniyet nezareti altında bulundurulma veya sürgün cezasına mahkûmiyet hallerinde bü ceza ve tedbirler infaz edilmiş olmak.*⁵¹⁷

Sürelî yayın çıkarmak herhangi bir izne bağlı olmamakla birlikte bu yayınların sorumluluğunu taşıyan kişilerin şu şartları taşıması yeterli kılınmıştır;

1. *Adını, neşir mevzuunu, ne vakitlerde çıkarılacağını ve idare yerini;*
2. *Sahibinin ve ayrı mesul müdür veya müdürleri veya kanuni temsilci varsa ad ve soyadlarını tâbiyet ve ikametgâhlarını gösterir bir beyanname verilmesi mecburidir. Bu beyannameye sahip tüzelkişi ise şirket mukavelesinin veya cemiyet tüzüğüne tasdikli bir örneği eklenir.*⁵¹⁸

⁵¹⁵ Olcay Uçak, "Abdi Erkal, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel Basının Gelişim Süreci", *Selçuk İletişim*, 12/1 (2019), 98.

⁵¹⁶ R.G. 24.7.1950 / 5680 / 7564, Md. 1.

⁵¹⁷ R.G. 24.7.1950 / 5680 / 7564, Md. 5.

⁵¹⁸ R.G. 24.7.1950 / 5680 / 7564, Md. 8.

Yayın yapacak olacak kişi eğer Türk vatandaşı değil ise bulunduğu yerin en yetkili mahalli amirinden alınan izin, yazı işlerinden sorumlu olacak kişinin Türk vatandaşı olması ve yayıncının yayın yaptığı dili bilmesi şartları aranmıştır.⁵¹⁹ Yayıncılar, eserlerine yönelik herhangi bir suçlamada cevap verme ve itiraz hakkına sahip olmakla birlikte, bir kişi nezdindeki gerçeğe aykırı bilgi vermişse kişinin kendilerine ilettiği düzeltme yazısını aynı şekilde yayınlamakla yükümlü olmuştur.⁵²⁰ 1952 yılına gelindiğinde yeni bir kanunda basın çalışan ve işverenler arasındaki ilişkilerin düzenlendiği kanun yürürlüğe girmiştir.⁵²¹ İşveren ve çalışan arasında iş akdinin yazılı olarak yapılması mecburi kılınmıştır.⁵²² İşveren, kanunda geçen ve iş akdinde yazılı olan hakları çalışanına vermediği takdirde cezai işleme tabii tutulmuştur. Basın çalışanlarına yıllık izin, ücret hakkının tahsisi, doğum izni, hastalık izni gibi birçok temel hak kanunla garanti altına almıştır. İlgili kanunla aynı zamanda gazetecilere sendika kurma hakkı da tanınmıştır.⁵²³

1954 yılında DP yeni bir kanunla basın çalışanlarının işlenen suça karşılık kendini savunma konusunda yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Basın kanunun değiştirilen 36. maddesiyle birlikte⁵²⁴ gazetecilerin suça ilişkin ispat hakları kaldırılmıştır.⁵²⁵ “1954 yılı seçimine gidilen süreçte, DP iktidarının CHP’nin mallarına el konulmuş, Millet Partisi’nin kapatılmasına karar verilmiştir.”⁵²⁶ Tüm bu uygulamaların ardından 2 Mayıs 1954 genel seçimlerine gidilmiştir. DP, ilk iktidar dönemi olan 1950 yılı seçimleriyle karşılaştırıldığında 1954 genel seçimlerinde milletvekili sayısını arttırdığı görülmüştür. Her iki seçim karşılaştırıldığında DP’nin 1950 yılında 416 1954 yılında ise 503 sandalye kazandığı görülmüştür.⁵²⁷

“DP’nin 1950-1954 yılları arasında basınla olan iyi ilişkileri, 1954’ten sonra ekonomideki bunalımların basında yer alması ile bozulmuştur.”⁵²⁸ Bozulan ilişkiler sonrası birçok iletişim aracı yoluyla DP’yi eleştiren yazılar yayınlanmaya başlamıştır.

⁵¹⁹ R.G. 24.7.1950 / 5680 / 7564, md. 7.

⁵²⁰ R.G. 24.7.1950 / 5680 / 7564, md. 19.

⁵²¹ R.G. 20.6.1952 / 8140 / 5953.

⁵²² R.G. 20.6.1952 / 8140 / 5953, md. 4.

⁵²³ R.G. 20.6.1952 / 8140 / 5953, md. 22.

⁵²⁴ R.G. 17.3.1954 / 8660 / 6337, Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun.

⁵²⁵ Asya Kalkan, “Tahkikat Komisyonun Kuruluş Amacı, Çalışmaları ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 8.

⁵²⁶ Aslı Solak Şener ve Fevzi Çakmak, “Türk Basın Tarihi İçinde Muhalif Bir Gazete: Demokrat İzmir”, *Belgi Dergisi*, 2/20 (2020): 2486.

⁵²⁷ Samet Ertem, “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin Basına Yansımaları” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 13,14.

⁵²⁸ Uçak, “Abdi Erkal, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yerel Basının Gelişim Süreci”, 99.

“Demokrat Parti Hükümeti’ni eleştirdiği bir yazısının ardından, Ulus gazetesi başyazarı, 79 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın 24 Eylül 1954 tarihinde 26 ay hapse mahkûm olmuştur ve 1 Aralık 1954 tarihinde de cezaevine gönderilmiştir.”⁵²⁹ “Cemal Sağlam’a 65 ay 10 gün hapis ve 10886 lira para cezası, İbrahim Cüceoğlu’na 16 ay hapis ve 2666 lira 30 kuruş para cezası verilmiştir.”⁵³⁰ Basın Mahkemesinde yargılanan Akisin Dergisinin sahibi Metin Toker’e açılan davada tutuklanmasına karar verilmiştir fakat hakkında verilen hüküm Yargıtay tarafından bozulmuştur.⁵³¹ Osman Zeki Yüksel, Serdengeçti Dergisinde kaleme aldığı eleştirilerin ardından tutuklanmıştır.⁵³²

Basın, özellikle olağandışı durumlarda ve seçim süreçlerinde halkı etkileyen bir iletişim aracı olduğundan iktidarla olan ilişkisi önem taşımıştır. Basın – iktidar ilişkisi DP’nin iktidar olduğu dönemde de etkili olmuştur. 1954 yılından itibaren DP ve basın arasındaki ilişkilerin bozulmasıyla DP basın hakkında yeni kararlar benimsemiş; basın platformları, basın çalışanları ve karşıt görüşlü fikirlerin beyan edildiği birçok yayın organı ve yayıncı mercek altına alınmıştır. Dönemin yayıncılarına ilişkin tutuklamalara eleştirel yaklaşan basın, siyasi alandaki gelişmeleri de sınırlandırıcı olarak nitelemiş ve DP’nin eleştiriye açık olmadığı görüşünü taşımıştır.

1955 yılında basında en çok gündemde olan konulardan biri de Türkiye Cumhuriyeti’nin gündemini meşgul eden Kıbrıs meselesi olmuştur. Kıbrıs Rumlarının Yunanistan ile birleşme⁵³³ talebi ve bu talebin Kıbrıs’ta bulunan Türkleri de yakından ilgilendirmiştir. Yunanistan’ın Kıbrıs meselesini BM’e taşıması ve self-determinasyon talebinde bulunması Kıbrıs’ta Rum – Türk çatışmalarını körüklemiş, Türkler can ve mal varlıklarının korunmasına ilişkin tedbir alınmasını istemiştir.⁵³⁴ Atina radyosu, Türklerin Kıbrıs meselesine karışmakta bir hak iddia edemeyeceğine dair⁵³⁵ yayın yaparak Türk kamuoyunda tepki toplamıştır. Türk basını Atina radyosunun bu yayınından sonra Kıbrıs’ta Yunanlıların ormanları yaktığı,⁵³⁶ Atatürk’ün evinin bombalandığı⁵³⁷ ve terör

⁵²⁹ Barış Bulunmaz, “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, *Öneri Dergisi*, 10/37 (2012): 209.

⁵³⁰ Hamza Çakır ve Deniz Elif Yavalar, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/6 (2017): 264.

⁵³¹ Çakır, Yavalar, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın”, 264.

⁵³² Ertem, “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin Basına Yansımaları”, 24.

⁵³³ Yılmaz, “Kıbrıs Barış Harekatı ve Sonuçları”, 91.

⁵³⁴ Akşam, 2 Nisan 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵³⁵ Cumhuriyet, 7 Temmuz 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵³⁶ Cumhuriyet, 3 Ağustos 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵³⁷ Yeni İstanbul 7 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

örgütü üyeleri tarafından Türklerin zarar görmesi⁵³⁸ sebepleriyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs meselesinde söz hakkı olduğunu savunmuştur. Türk basını, Kıbrıs meselesinde Yunanistan'ın terör örgütlerini desteklerken Türkleri Kıbrıs'tan atmak düşüncesiyle hareket ettiğini ortak görüş olarak yansıtmıştır.⁵³⁹ Ayrıca basında Kıbrıs'taki olayların seyrinin hiç olumlu gitmediği ve ada halkıyla yapılacak görüşmelerde Türk ve Yunan menfaatlerinin çatışmasından dolayı faydasız olacağı ve Türkiye tarafından Kıbrıs'a müdahale edilmesi gerektiği görüşleri bildirilmiştir.⁵⁴⁰ Londra müzakereleri⁵⁴¹ sırasında Türk basını, Yunanistan ve İngiltere'nin farklı yollardan aynı sonuca varmak⁵⁴² adına Türk milletine karşı cephe alındığını dile getirmiştir.

Olağandışı dönemlerin basındaki yansımalarından biri de 27 Haziran 1956'da kabul edilen "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanunu" olmuştur.⁵⁴³ Gerçek ve tüzel kişilerin yapacağı açık veya kapalı hükümleri dairesinde⁵⁴⁴ serbest bırakılmıştır. Bu "kanun ile birlikte ise siyasi partilerin seçim propagandası dönemi dışında açık hava toplantısı yapması yasaklanmış, kapalı toplantılar mülki amirin iznine bağlanmış, suç sayılan toplantıların dağıtılması için hedef göstermeksizin ateş açılabilmesi de kabul edilmiştir."⁵⁴⁵ Basın Mahkemesinde Şubat 1957'de tekrar yargılanan Metin Toker 11 Şubat 1957'de 7 ay 23 gün süreyle hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵⁴⁶

1958'de yapılması gereken genel seçimler 27 Ekim 1957 yılında yapılmıştır. 1957'de yapılan milletvekili seçimlerinde⁵⁴⁷ %76,6'lık katılım oranı⁵⁴⁸ olmuştur. Milletvekili sayısı 610'a yükselmiştir.⁵⁴⁹ DP, %47,88'lik oy oranıyla⁵⁵⁰ seçimi kazanmış olmasına rağmen geçmiş iktidar dönemlerine oranla oy kaybetmiştir.⁵⁵¹ 1958 ve 1959

⁵³⁸ Cumhuriyet, 4 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵³⁹ Cumhuriyet, 3 Nisan 1955. Yeni İstanbul, 7 Eylül 1955. Hürriyet, 9 Eylül 1954. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁴⁰ Akşam, 30 Mart 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁴¹ Milliyet, 3 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁴² Cumhuriyet, 1 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁴³ R.G. 30.06.1956 / 9346 / 6761 md. 1.

⁵⁴⁴ R.G. 30.06.1956 / 9346 / 6761 md. 1.

⁵⁴⁵ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış Dergisi*, 2/4 (2009): 128.

⁵⁴⁶ Çakır, Yavalar, "Demokrat Parti İktidarı ve Basın", 264.

⁵⁴⁷ Cumhuriyet, 27 Ekim 1957. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁴⁸ TÜİK, Yayın No 3685, Milletvekili Genel Seçimleri 1923 – 2011, S.5.

⁵⁴⁹ TÜİK, Yayın No 3685, Milletvekili Genel Seçimleri 1923 – 2011, S.11.

⁵⁵⁰ https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957 (Erişim Tarihi 14.02.2022).

⁵⁵¹ https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950 (Erişim Tarihi 14.02.2022).

yılları ise iktidar – muhalefet ilişkilerinin gergin olduğu,⁵⁵² ekonomik bunalımın yaygınlaştığı ve dış borçların ödemesinde aksaklıkların yaşandığı yıllar olmuştur. Bu gelişmelere istinaden basın iktidara yönelik eleştirel bir çizgide yayın yapmaya devam etmiştir. Özellikle Kuvvet, Tasvir, Demokrasi, Yeni Asır ve Demokrat İzmir gibi gazeteler muhalefet yanlısı bir çizgi izlemiştir.⁵⁵³ Basın hakkında çıkarılan yeni kanunla birçok basın organı ve mensubu yargılanma sürecine girmiştir. 4 Ocak'ta Demokrat İzmir gazetesinin yaptığı bir yayın mahkeme kararıyla yasalaşan bir konuda yayın yaptığı için yazıları toplatılmış,⁵⁵⁴ 21 Ocak 1959'da Ulus gazetesinde yayınlanan yazının⁵⁵⁵ ardından yazı işleri “müdürü Ülkü Arman ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu birer yıl hapis cezası almış ve Ulus Gazetesi bir ay süreyle kapatılmıştır.”⁵⁵⁶ 8 Mayıs'ta “Yeni Gün gazetesi yazı işleri müdürü Erdoğan Tokatlı 34 gün sürelik cezasını tamamlamak üzere hapse girmiştir.”⁵⁵⁷

Tahkikat Komisyonu 18 Nisan 1960'ta⁵⁵⁸ 15 kişilik DP'li üyeden kurulmuş ve tahkikat sonuna kadar kongrelerle her türlü parti toplantıları iptal edilmiştir. Komisyonun kurulmasının ardından mecliste geçen konuşmalarda Turhan Feyzioğlu (Sivas Mebusu) ve Vahap Dizdaroğlu (Mardin) basının yeterince özgür olmadığını söyleyerek basın özgürlüğünün, yapılması planlanan seçimleri de hür kılacağını ifade etmiştir.⁵⁵⁹ Siyasi faaliyetlerin durdurulmasının yanı sıra tahkikat komisyonu, tahkikata konu olan maddelerle ilgili her türlü yayına da yasak getirmiştir.⁵⁶⁰ Getirilen kısıtlamaların ardından üniversite öğrencileri DP'yi hedef alan protestolara başlamış. Üniversitelerin tatil edilmesi ve öğrencilerin yurtlarından çıkarılmasıyla yaşanabilecek şiddet olaylarının önüne geçme amacıyla 28 Nisan 1960'ta Örfi İdare (Sıkıyönetim) ilan edilmiştir. Fakat bu sıkıyönetim yalnızca İstanbul ve Ankara illerini kapsamıştır. Sıkıyönetimin ardından “29 Nisan 1960' da Akis ve basımevi Tahkikat Encümeni'nin ilk icraatlarından olarak kapatılmıştır.”⁵⁶¹ Ardından “basının öğrenci olaylarına destek vermesi ve bu olayları

⁵⁵² Akıncı, “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler Ve E-Muhtıra”, 60.

⁵⁵³ Ertem, “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin Basına Yansımaları”, 19.

⁵⁵⁴ Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* – 5, 53.

⁵⁵⁵ Bkz: Ulus Gazetesi, 21.01.1959, Nalinci Keseri.

⁵⁵⁶ Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* – 5, 66.

⁵⁵⁷ Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* – 5, 54.

⁵⁵⁸ Selin Esen, “18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonu”, *Mülkiye Dergisi*, 34/267 (2014): 182.

⁵⁵⁹ TBMMZC, D: 11, Y: 3, C: 13, B:69.

⁵⁶⁰ Akşam, 19 Nisan 1960.

⁵⁶¹ Beral Alacı, “İktidarının İkinci Döneminde (1954-1957) Demokrat Parti Politikalarının Muhalif Basına Yansıması: Akis Dergisi Örneği”, *Belgi Dergisi*, 22 (2021): 463.

okuyucularına yansıtmaları gerekçesiyle gazetelerin bütün sayılarına el konmuş, ardından da Cumhuriyet 10 gün, Yeni Sabah, 10 gün, Milliyet 15 gün, Zafer 27 gün kapatılmıştır.”⁵⁶²

Tüm bu gelişmelerin ardından;

*Demokrat Parti'nin esas amacından uzaklaştığı, dini politikaya alet ettiği, zümre diktası kurduğu, seçmenlerin iradesini kötüye kullandığı, parti programını suiistimal ettiği, parti tüzüğüne dışına çıktığı ve en önemlisi politik parti olma özelliğini kaybedip, ülkeyi gitgide bir baskı rejimine ve kardeş kavgasına götürdüğü gerekçelerini ileri süren Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde bir grup subay, 27 Mayıs 1960 sabahı ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.*⁵⁶³

27 Mayıs 1960 darbesinin gerçekleştiği dönemin gazetelerinden olan Hürriyet,⁵⁶⁴ Tercüman,⁵⁶⁵ Vatan⁵⁶⁶ ve Milliyet⁵⁶⁷ gazeteleri ordunun yönetime geçtiğini ilk sayfada duyurmuştur. 14 Ekim 1960'ta birçok DP'li üye ve devletin varlığını tehdit ettiği düşünülen kişiler yargılanmaya başlamıştır. Basına en çok yansıyan yargılamalar Yassıda Mahkemelerindeki yargılamalar olmuştur. Cumhuriyet,⁵⁶⁸ Akşam⁵⁶⁹ ve Yeni Asır⁵⁷⁰ gibi gazeteler mahkeme süreçlerini manşette vermiştir. 9 Temmuz 1961'de yapılan halkoylaması, 15 Ekim'de genel seçimlerin yapılmasıyla anayasal sürece geri dönmüştür.

Demokrat Parti iktidarı döneminde yayın yapan gazetelerin sayılarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 1960 darbesinden önce yıl içerisinde çıkarılan gazete sayısı 942 adet iken, askeri darbe sonrasında MBK'nın yönetime gelmesiyle bu sayı 472 adete düşmüştür.⁵⁷¹ Bu kısa süreli bir durum olarak kalmış, ardından “Milli Birlik Komitesi'nin 14 numaralı tebliği ile DP döneminde kapatılan bütün gazetelerin kapatılma kararları iptal edilerek, yeniden yayına başlamalarına müsaade etmiştir.”⁵⁷² Dönemin gazeteleri bu

⁵⁶² Köseadağ, “Sıkıyönetim”, 486.

⁵⁶³ Keskin, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri”, 43.

⁵⁶⁴ Hürriyet, 27 Mayıs 1960.

⁵⁶⁵ Tercüman, 28 Mayıs 1960.

⁵⁶⁶ Vatan, 27 Mayıs 1960.

⁵⁶⁷ Milliyet, 28 Mayıs 1960.

⁵⁶⁸ Cumhuriyet, 14 Ekim 1960.

⁵⁶⁹ Cumhuriyet, 15 Ekim 1960.

⁵⁷⁰ Yeni Asır, 30 Eylül 1960.

⁵⁷¹ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Basın Sansürü* (İstanbul: Literatür Yayınları, 2000), 235.

⁵⁷² Köseadağ, “Sıkıyönetim”, 486.

haberleri olumlu gelişmeler olarak aktarmış ve anayasal sürece dönüş hakkında memnuniyetlerini belirten bir tutum sergilemiştir. Yeni anayasayla “gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanmamış olması, millî güvenliği veya genel ahlâka aykırı durumlar, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzünü barındıran ve suç işlemeye” kısıktırmak dışında gazetelerin kanunla sınırlandırılmayacak⁵⁷³ olması basının bu anayasal gelişmeler karşısındaki olumlu tutum takınmasının temel sebeplerini oluşturmuştur.

1962 yılında Atatürk’ün evinin yakılmasına karşılık Ankara’da protestoların başlaması, işsizliğin artmasıyla mitingler, devletin ödemelerindeki güçlükler, sağ ve sol görüşlü kişilerin sözlü - şiddetli çatışmaların devam ettiği ve siyasi partilerde ihraçların ya da istifaların başladığı⁵⁷⁴ ortamda Talat Aydemir ve bazı ordu üyelerinin girişiyle darbeye teşebbüs⁵⁷⁵ edilmiştir. Basında Talat Aydemir’in Ankara Radyosunu ele geçirdiği ve silahlı kuvvetlerin bu duruma müdahalede bulunduğu belirtilmiştir.⁵⁷⁶ “Aydemir’in 21 Mayıs 1963’te tekrar darbe girişiminde bulunmasından⁵⁷⁷ sonra Ankara, İzmir ve İstanbul’da bir aylık süreyle Örfi idare ilan edilmiştir.”⁵⁷⁸ Örfi idare, süresi tamamlanınca 19 Haziran 1963’te İzmir ve İstanbul’da 2 ay süreyle daha uzatılmıştır.⁵⁷⁹ Sıkıyönetim süreci devam ederken 15 Temmuz 1963’te grev hakkının anayasal güvence altına alınması, toplu iş sözleşmesinin yürürlüğe girerek işçi ve işveren arasındaki ilişkilerin yasal boyuta taşımıştır.⁵⁸⁰

Sıkıyönetim sürecinde basının baskılanmasını gerekçe göstererek Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek, 17.08.1963’te Başbakan İsmet İnönü’ye sıkıyönetim kararıyla gazete kapatılmasını eleştiren bir telgraf göndermiştir.⁵⁸¹ Aynı zamanda yayın yapan Cumhuriyet, Hürriyet ve Milliyet gibi bazı gazeteler hem yeni işçi hakları, maaşları ve sendikal haklarını hem de basının özgürlüğünü yetersiz bularak eleştirilerini dile

⁵⁷³ R.G. 20.07.1961 / 10859 / 334.

⁵⁷⁴ Cumhuriyet, 20 Şubat, 1962. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁷⁵ Cumhuriyet, 22 Şubat 1962. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁷⁶ Cumhuriyet, 21 Mayıs 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁷⁷ Hürriyet, 22 Mayıs, 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁷⁸ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁷⁹ Cumhuriyet, 20 Haziran 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁸⁰ Samet Yaşar, “274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu’nun Hazırlanması Süreci ve Sendikalar”, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6/2 (2018): 97.

⁵⁸¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 30-10-0-0221278.

getirmiştir.⁵⁸² Türkiye için koalisyon hükümetinin kurulduğu 25 Aralık 1963 seçimlerini yaşamış ve tarihinde 3. Koalisyon hükümeti göreve başlamıştır.⁵⁸³

1964 yılının ilk aylarında Kıbrıs olayları tekrar gündeme gelmiştir. Kıbrıslı Rumların Türklere olan saldırıları,⁵⁸⁴ Türk vatandaşların Rumlar tarafından kaçırılması⁵⁸⁵ ve İngilizlerin tarafsız bir tutum takınmamaları⁵⁸⁶ sebebiyle İnönü Kıbrıs'taki meselelerin çıkmaza girdiğini söyleyerek anlaşmazlıkları dile getirmiştir.⁵⁸⁷ Basın 1964 yılında Kıbrıs meseleleri ve siyasi partilerin gelişmelerini sıkça yansıtmıştır. Bu dönemde “gazetelere yönelik kapatma kararına rastlanmadığı gibi gazetecilere yönelik cezalar da kaydedilmemiştir.”⁵⁸⁸

1965 yılının ilk basın haberleri, Türkiye İşçi Partisinin genel kurul toplantısının 150 kişilik bir grup tarafından basılmasıyla yankılanmıştır.⁵⁸⁹ Ardından savcılığın “İsviçre’de Fransızca olarak yayımlanan 27 Mayıs Askeri İhtilali adlı kitabı dolayısıyla Ord. Prof. Ali Fuat Başgil’in 5 yıl” süreyle hapsini istemesi,⁵⁹⁰ dolandırıcılık amacı taşıdığı iddia edilen 9 film şirketi polis ve savcılık işbirliğiyle basılması, mecliste yapılan yeni bütçe tasarısını oylamasında ret alması, İnönü’nün istifası,⁵⁹¹ Zonguldak’ta yaşanan işçi ayaklanması,⁵⁹² öğrencilerin okul harçlarına yapılan zamlar karşısında ayaklanması⁵⁹³ basının yansıttığı temel konular olmuştur. Basın 1965 yılında yaşanan bu gelişmeleri eleştirel bir çizgide yansıtmıştır. CHP ve AP arasında geçen konuşmaların karikatürlerle mizah çerçevesinde aktarılması,⁵⁹⁴ savcılığın tutuklamalar ve yargılamalar hakkında detaylı bilgi vermemesi ve Kıbrıs olaylarının çözüme kavuşturulamaması bu yılın basınında en çok işlenen ve eleştirilen konuları arasında yer almıştır.

⁵⁸² Cumhuriyet, 24 Ağustos 1963 / Milliyet, 24 Ağustos 1963 / Hürriyet, 24 Ağustos 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁸³ Bu koalisyon CHP ve Bağımsızlardan kurulmuştur. Bkz: Cumhuriyet, 26 Aralık 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁸⁴ Tercüman, 1 Ocak 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁸⁵ Vatan, 1 Ocak 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁸⁶ Akşam, 1 Ocak 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁸⁷ Yeni Sabah, 28 Ocak 1964.

⁵⁸⁸ Köseadağ, “Sıkıyönetim”, 488.

⁵⁸⁹ Cumhuriyet, 10 Ocak 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁹⁰ Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* – 5, 240.

⁵⁹¹ Cumhuriyet, 13 Şubat 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁹² Akşam, 13 Mart 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁹³ Yeni İstanbul, 1 Ekim 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁹⁴ Cumhuriyet, 28 Ocak 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

1966 – 1970 yılları arasında basında temel olarak işlenen önemli gelişmeler; Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılması,⁵⁹⁵ üniversite öğrencilerinin ayaklanmaları,⁵⁹⁶ Kıbrıs'taki olayların şiddetinin artması,⁵⁹⁷ ülke içindeki protestoların askerler tarafından bastırılması,⁵⁹⁸ vali ve yargıçların görev yerlerinin değiştirilmesi,⁵⁹⁹ üreticilerin piyasa fiyatlarından şikâyet etmesi,⁶⁰⁰ öğrenci – polis çatışmalarında ODTÜ süresiz olarak kapatılması⁶⁰¹ ve banka soygunlarının artması⁶⁰² olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerin ardından 7 Mart 1971'de MGK toplantısına katılan Süleyman Demirel, Ankara başta olmak üzere bazı illerde Sıkıyönetim ilan edilmesi gerektiğini dile getirmiş⁶⁰³ fakat dönemin Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç bu teklifi olumsuz karşılamıştır.⁶⁰⁴ Sıkıyönetim kararını olumsuz karşılayan Tağmaç, ordu mensuplarının tüm izinlerini iptal ederek 12 Mart 1971'de hükümete karşı bir muhtıra vermiştir.⁶⁰⁵ Ordunun bu adımı basında tarafsız olarak yansıtılmıştır. Siyasal parti ve ordu mensubu kişilerin muhtıra hakkındaki görüşleri, gazeteciler tarafından olduğu gibi yansıtılmış dönemin gazeteleri görüş bildirmemiştir. Bu süreçte basın ilan edilen sıkıyönetimi,⁶⁰⁶ sıkıyönetimin dayanağını⁶⁰⁷ ve bu süreçteki uygulanacak esasların⁶⁰⁸ detaylarını vermiştir.

Nisan 1971 sıkıyönetim ilanı altı kez uzatılarak Mayıs 1972'ye kadar devam ettirilmiştir. Bu süreçte, “TRT Kurumunun kurulmasını öngören Yasa, daha sonra yayınlardan ötürü Kurum ile Hükümetler arasındaki sürtüşmeler nedeni ile yeniden gözden geçirilmiş ve kimi maddeleri 1972 yılı Şubat ayında çıkarılan 1568 Sayılı Yasa ile değiştirilip, tarafsız bir kuruluş durumuna getirilmiştir.”⁶⁰⁹ Muhtıra sonrası yapılan anayasa düzenlemelerinin ardından Anayasa'da yapılan değişikliklerle basın özgürlüğünün sınırlandırılmış, dönemin çok sayıda gazetecisi tutuklanmış, gazete ve

⁵⁹⁵ Yeni İstanbul, 29 Mart 1966. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁹⁶ Cumhuriyet, 8 Kasım 1966. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁹⁷ Hürriyet, 17 Kasım 1966. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁹⁸ Akşam, 17 Şubat 1969. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁵⁹⁹ Milliyet, 19 Ağustos 1969. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰⁰ Cumhuriyet, 27 Ocak 1970. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰¹ Tercüman, 21 Ocak 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰² Hürriyet, 13 Şubat 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰³ Cumhuriyet, 7 Mart 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰⁴ Milliyet, 11 Mart 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰⁵ Hürriyet, 12 Mart 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰⁶ Akşam, 27 Nisan 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰⁷ Cumhuriyet, 27 Nisan 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰⁸ Hürriyet, 28 Nisan 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶⁰⁹ Sinan Baran, “Türk Basın Kanunlarının Genel Görünümü ve 5651 Sayılı Kanunun İnternet Gazeteciliğine Etkileri Üzerine Bir Tartışma”, *Erciyes İletişim Dergisi*, 5/4 (2018): 396.

dergilerin toplatılması hususunun gecikmesi durumunun sakıncalı olması halinde savcılar da yetkili hale getirilmiştir.⁶¹⁰ 1973 yılında Kıbrıs'taki Türk – Rum meselelerinin yeniden alevlenmesiyle birlikte Türk basını Kıbrıslı Türkler lehine bir yayın politikası izlemiş⁶¹¹ ve Kıbrıs'ta Türk milletine karşı haksızlık yapıldığını dile getirmiştir.

1974'te Kıbrıs'ta EOKA – B adlı terör örgütü tarafından hükümete yapılan darbenin⁶¹² Türk basınındaki yansımaları eleştirel olmuş ve diğer ülkelerdeki tepkiler de değerlendirilmiştir. Türkiye'de bu darbenin bir Yunan müdahalesi olduğu ifade edilirken,⁶¹³ özellikle İngiltere soğukkanlılıkla durum değerlendirilmesi yapılması gerektiğini ifade etmiştir.⁶¹⁴ Bu dönemde basın – iktidar ilişkileri Kıbrıs meselesi konusunda aynı görüşü benimsemiş fakat iktidar, basında Türk – Rum çatışmalarını körükleyecek, halkı isyana teşvik edecek yayınların önüne geçmeye çalışır. Bu dönemde genel af ilan edilmiş ve birçok gazeteci serbest bırakılmıştır.⁶¹⁵

Temmuz 1974'te Türkiye tarafından gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'nın üzerine Amerika'nın ambargolarına maruz kalmış, ambargoların kalkmamasıyla Türkiye'de bulunan Amerikan üslerine el konulmuştur.⁶¹⁶ 1975'te yurt dışındaki Türk elçilerinin suikaste uğramaları dış politikadaki ilişkileri de gerginleştirmiştir.⁶¹⁷

1976 yılı üniversite öğrencilerinin çatışmaları, siyasi sebeplerle işlenen cinayetlerin önüne geçilememiş ve 1977'deki 1 Mayıs da olaylı şekilde geçmiş, birçok Türk vatandaşı yaşamını yitirmiştir.⁶¹⁸

1977 – 1980 yılları cinayetler, siyasi arenadaki anlaşmazlıklar, Kıbrıs meselesinin durulmaması, ekonomideki aşılamayan sorunlar ve rejime karşı ayaklanmalar sebepleriyle 1980 darbesi gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu askeri müdahale sonrasında

⁶¹⁰ Ferhat Yıldız, “Türk Anayasal Tarihi Çerçevesinde Basın Özgürlüğü Üzerine Bir İnceleme”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 4 (2014): 446.

⁶¹¹ Davud Kapucu, “1974 Kıbrıs Hava Harekâtı, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*”, 4/2 (2020): 87.

⁶¹² Milliyet, 16 Temmuz, 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹³ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹⁴ Milliyet, 16 Temmuz, 1975(Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹⁵ Köseadağ, “Sıkıyönetim”, 49.

⁶¹⁶ Hürriyet, 26 Temmuz 1975. Milliyet, 16 Temmuz, 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹⁶ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹⁶ Milliyet, 16 Temmuz, 1975(Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹⁷ Cumhuriyet, 23 Ekim 1975, Cumhuriyet 25 Ekim, 1975. Milliyet, 16 Temmuz, 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹⁷ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹⁷ Milliyet, 16 Temmuz, 1975(Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶¹⁸ Cumhuriyet, 2 Mayıs 1977. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

basın kontrol altına alınmış, birçok gazete uzunca süre kapalı tutulmuş, tüm yayınlar askeri yönetimin denetiminden geçmiştir. “1982’de alınan kararla Sıkıyönetim Komutanlığı’na gazeteleri ve diğer yayınları sansürleme, basımını, yayını, dağıtımını, birden fazla bulundurulması ve taşınmasını yasaklama, toplatma, matbaaları kapatma, yeni yayınları izne bağlama gibi yetkiler de verilmiştir.”⁶¹⁹

1982 ve 1984 yılları Ermeni sorunları, ASALA örgütünün cinayetleri⁶²⁰ basında yankılanırken Türkiye siyasal yaşama geri dönmüştür.⁶²¹ 1984 ve 1988 arası dönem Doğu bölgesindeki terör olaylarının had safhaya ulaştığı,⁶²² sıkıyönetim uygulamasının kaldırıldığı ve OHAL uygulamasına geçildiği yıllar olmuştur. Bu yıllardan itibaren basın üzerindeki baskılar kalkmaya başlamış,⁶²³ birçok gazete renkli yayına geçmiştir.

4.2. Röportajlar

Türkiye’de ilan edilen sıkıyönetim ve olağanüstü hallerin toplumsal boyutlarına kısaca değinebilmek adına 1960 ve 1980 darbelerine ilişkin beş adet soru belirlenmiş ve bu sorulara ilişkin 15 kişi ile röportaj yapılmıştır. Bu röportajlar kişilerin görüşlerini yansıtmış, görüşmelerde herhangi bir yönlendirme yapılmamış ve yazım aşamasında ilgili hiçbir röportajda müdahaleye başvurulmamıştır. Bu röportajlarda farklı meslek grupları, farklı yaş aralıkları ve farklı eğitim seviyelerindeki kişilerle görüşülmüş, yaşadıkları, gördükleri ve duyduklarını aktarabilmeleri adına darbe süreçleri hakkında ve devamındaki sıkıyönetim/ohal uygulamalarına ilişkin görüşlerine başvurulmuştur.

1- Naciye Kaltakkıran (Kişisel Görüşme 01.02.2022) Hizmetli, İstanbul, 1964

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

Ben 1964 doğumlu olduğum için 1960 darbesine şahit olmadım ama 1980 darbesinin gecesini net olarak hatırlıyorum.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

Uyuyordum. Gece 03:00’te bir gürültüyle uyandık. Gerçekten çok ani ve tedirgin kalktık. Ne olduğunu anlayamadık. Komşular da bir şey anlamamış yattık uyuduk tekrar.

⁶¹⁹ Uçak, “Abdi Erkal, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yerel Basının Gelişim Süreci”, 100.

⁶²⁰ Hürriyet, 10 Eylül 1982, Hürriyet 10 Mart 1983, Hürriyet 29 Mart 1984.

⁶²¹ Günaydın, 8 Kasım 1982. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶²² Güneş, 4 Ekim 1984. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

⁶²³ Gazeteler artık karikatür köşelerine tekrar yer vermeye başlamış, eleştirileri açık bir biçimde dile getirebilmiş ve askeri yönetimdeki denetimden feragat etmiştir.

Ondan sonra sabah kalktığımızda darbe olduğunu duyduk. Zaten her taraf asker doluydu. İlk radyodan öğrendik biz. Bizim evimizde televizyon vardı o dönem. Yayın yaptılar. Bununla ilgili bir şey basmışlardı. Gazete ya da broşür falandı. Biz onu da gördük. Ülkeye askerin el koyduğunu öğrendik.

c-Ne hissettiniz, ne düşündünüz?

Açıkçası biz darbe ne demek biliyorduk ama tabii insan hiç yaşamayınca neyle karşılaşacağını bilemiyor. Bizi aile büyüklerimiz uyardı falan ama ben çalışıyordum mecburen hazırlanıp işe gidecektim. Ama dışarı çıktığımda birkaç sokak sonra beni geri çevirdiler izin vermediler. O zaman çok korktum, bir şey yaptım diye düşündüm hemen eve gittim. Sonra zaten ortalık sakinleşene kadar balkona bile çıkmadık korkumuzdan perde arkasından izlerdik bizimkiler kızardı bakmayın diye. Ama herkeste bir telaş bir korku vardı. Biraz zaman sonra işe döndük servisle işe giderken her yarım saatte bir servisimizi durdurup sürekli arama yapıldı. İnsanların elinde bildiri falan varsa hemen alınırdı yani çok katılardı.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Bizim birçok tanıdığımızın çocukları bir anda ortadan kayboldu. Valla başta anlamadık ama meğerse duyduk sonra hepsi içeri alınmış. Hepsini askerler sorgulamaya almış bazıları mahkemeye bile çıktı. Çoğu döndü sonra evine. Birçok suçu olmayan insan da içeri alınmıştı. Gece bile işten gelirken sivil askerler insanları arardı ama erkekleri ararlar da kadınlara dokunmazlardı. Benim üstüm hiç aranmadı. 1960 darbesinin ilan edildiği zaman ben İstanbul Bağcılar'da yaşıyordum. Çocukları dışarı bırakmamaya başladı aileler. Resmi yerlere giderken bölgenin en yetkili kişisi kimse ona gitmek gerekirdi o zaman. Yani izin almak gerekirdi. Biz sadece işe giderken aramaya takılırdık ama hastaneye bile gitse insanlar sorardı askerler. Bazılarını izliyorlarmış hatta şüpheleniyorlarsa. Artık öyle eskisi gibi gezmeye falan da gidemezdik. Kapı önüne otururduk o zaman mahalledeki arkadaşlarımla, onu bile yapamadık.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

1960 darbesine şahit olmadığım için sadece duyduğlarım ve okuduklarımla bu soruya yanıt vermem olmaz bence. Bunu yanıtsız bırakmak istiyorum.

2-Turan Çankaya, Elektrikçi, Konya, 1932

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

Hatırlıyorum.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

O gün için radyolar vardı. Komşular ve tanıdıklar radyoyu aç dediler. Açtık ki Alparslan Türkeş konuşuyor. Yönetime el koyduk diye anons yapıyordu.

c-Ne hissettiniz, ne düşündünüz?

Valla biz birden tedirgin olduk. Bizim o gün için sevdiğimiz bir iktidar başımızdaydı. Hakikaten Menderes'i çok seven vardı. Aslında 46'da⁶²⁴ kazandılar ama oyları ortadan kaybettiler. Daha doğrusu yaktılar ve Cumhuriyet Halk Partisi kazandı denildi. Sonra 50'ye gelindi. Seçim yapıldı. O gün 450 milletvekili vardı. Zannederim 31 veya 32'sini CHP kazandı. 416 – 418 gibi rakamı da DP kazandı. Yani ezici çoğunlukla kazandı. Normal herkesin önünde oylar sayıldı. İnönü de hükümeti devretti.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Ben 1960 darbesini iyi hatırlıyorum. Yeni evlenmiştim ve hatta yeni dükkân açmıştım. Elektrik malzemesi satıyordum. Ben 15'inde açtım dükkânı. Yani Mayıs 15. Bir iki haftaya darbe oldu. Tabii herkes gerildi. Kimse Demokrat Partiliyim diyemedi. Demokrat Partiye ait levhalar efendim aşırı Demokrat Partili olanlar levhasını da kaldırdı dükkânını da kapattı. Hiçbir yerde Demokrat Parti kişilerinin resimler, fotoğrafı kalmamıştı. Herkes korkuyordu. Çok ağır bir baskı vardı. Çünkü asker iktidardaydı. Her şey olabiliyordu. Ama uzun sürdü. Sonra sonra partiler kuruldu. Biz dışarı çıkabiliyorduk. Herkes işine gücüne gidebiliyordu. Bizim şehrimizde öyle bir sorun yoktu. Ama dikkat çeken kişileri toplayıp götürdüler tabii. Aşırı partili olanları göz önünde olanları falan. Ama onlar ne oldu ne zaman bırakıldı bilemiyorum.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

Vardı vardı tabii. 1960 darbesinde sonradan işittik Alparslan Türkeş ve 14 arkadaşı sonradan sürgün edilmişler. Yurtdışı görevine gönderildiler yani. Bir de bu

⁶²⁴ Kişinin 46'dan kastı 21 Temmuz 1946 Milletvekili seçimleridir.

darbeyi yapanlar partili birçok üyeyi idam ettiler. Ama 1980 darbesinden sonra darbeyi yapanlara soruşturma açıldı. Bu bence en büyük fark. 1980 darbesi daha sertti bence. Zaten sonradan bunlara suç duyurusunda bulunması da bunu kanıtlar.

3-Çetin Bayer, Apartman Görevlisi, Erzincan, 1970

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

Ben 1970 doğumluyum. 1980 darbesini hatırlıyorum. O zaman resmi olarak 10 yaşındaydım ama benim kimliğimi geç çıkarmışlar daha büyüktüm. Erzincan'ın Çayırılı ilçesinde yaşıyordum ailemle.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

Bizim evimizde radyo veya televizyon yoktu. Sabah kalktık büyüklerimiz darbe olmuş diye konuşuyorlardı. Bilmiyorduk ne olduğunu. Aklımız eriyordu ama bilgimiz yoktu. Karşı komşumuzda radyo vardı. Biz kardeşlerimle gizlice gittik. Ordu yayın yapıyordu. Askeriyenin yönetimi devraldığını söylüyorlardı. Sebeplerine din, ekonomi, siyasi partilerin yaptıklarını söylüyorlardı hatırladığım kadarıyla.

c-Ne hissettiniz, ne düşündünüz?

Biz ailecek korktuk. Çünkü benim babam vefat etmişti. Zaten akrabalarımız bize sahip çıkar ya da biz kardeşler kendi işimizi kendimiz hallederdik. Annem evde duralım diye başta kızıyor diye düşünmüştüm ama meğerse 1960 darbesini gördüğü için korktuğundan çıkmayın diyormuş. Biraz yaşımız geçince konuşmuştuk. Annem her iki darbeyi de görmüştü. Ben o dönem askerlerle karşılaşmadan korkmamıştık ama kapımızın önünde bir gece nöbet tutmuşlardı o zaman hepimiz çok korkmuştuk. Yaşımız küçüktü ama biz küçük yerde olduğumuz için her şeyin içindeydik.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Küçük yerde yaşıyorduk ama sürekli askerler vardı. Sokak başı devriye atarlardı. Biz çocuğuz yani dışarı çıkıyoruz top oynamaya bize kızarlardı eve gönderirlerdi. Biz de korkup eve kaçardık. Dışarı çıkmak yasak deyip biz eve gidene kadar izlerlerdi. Büyüklerimizin resmi makamlarda ya da hastanelerde bir işi olduğunda ya jandarmadan ya da mülki amirler, kaymakamdan, validen izin alarak işlerini halletmeye giderlerdi. Kafasına göre kimse istediği yere gidemezdi.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

Biz küçük ilçede olduğumuz için bizde ölüm, protesto, faili meçhul cinayetler çok azdı. Kargaşa yoktu. Tabii dediğim gibi ben 1960'ı görmedim bir karşılaştırma yapamam. Ama komşularımızın, büyüklerimizin anlattığına göre 1960 darbesinde insanlar ortadan kayboluyormuş. Bazısı ölü çıkıyor bazı hapiste çıkıyor bazısı da dönüp geliyormuş. Öğrenci isyanları daha fazlaymış. 1980 darbesi zamanında bizim köyde yaşayanlar merkeze gitmemeye çalışırdı. Merkezi yerlerde daha çok kargaşa ve sorgulama olurmuş. Bizi götürmüyorlardı zaten başımıza bir iş gelir diye. Küçük yer olmasına rağmen asker – sivil arasında sert bir mesafe vardı.

4-Ali Özcan, Kepçe Operatörü, Erzincan, 1962

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

Ben 1980'i hatırlıyorum. 1960'ı büyüklerimden duydum sadece.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

İstanbul'daydım ben. 18 -19 yaşlarındaydım. Amcamın haberi varmış darbe olacağından. Benim amcam Ankara'da bakanlara yakın çalışırdı okumuş etmiş o çevresi genişti. Babama darbe olacağını söylemiş. İstanbul karışacak demiş. Babam da bana telgraf çekti. Annen çok hasta hemen Erzincan'a gel demiş. Ben de hemen yola çıktım. Ama gittiğimde babam durumu anlattı annem hasta değilmiş. Korkusundan beni çağırmış. Zaten Erzincan'a gittim birkaç gün sonra bir uyandık askerler sokaktaydı. Radyo vardı bizde radyodan da duyduk darbe olduğunu. Anons yapıyorlardı.

c-Ne hissettiniz, ne düşündünüz?

Askerimiz bizim canımız ama korktuk yani. Tedirgin olduk. Sonuçta askeriye yönetime el koydu. Partiler anında kapatıldı. Gergin bir ortamdaydık. Ne kadar sürecek neler olacak bilemedik. Herkes birbirine şüpheyle bakıyordu. Kimin kim olduğu da belli değildi. Biz çok sıkıntılı günler yaşadık ailecek.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Dediğim gibi ben İstanbul'daydım darbe öncesinde. Ortalık zaten karışık sürekli sağ sol kavgaları vardı. Hep bir çatışma, hırsızlık, cinayet vardı. Halk bıkmıştı artık yani

öylesine karıştı her şey. Darbe olduğunda Erzincan'da sokakta hep askerler vardı. Yolda sürekli çevirirlerdi. Hani öyle markete falan giderdik ama kafamıza göre bir resmi makama gidemezdik zaten evrak sorarlardı. İzin almak mecburiydi. Etraftaki illerden de duyardık resmen iç savaş gibiydi. Antalya'da çok yakın bir arkadaşım vardı sağ sol kavgasında arada kalmış bıçaklanmıştı. Tercan'ın küçük bölgelerindeydik biz o zamanlar PKK denmezdi eşkıya denirdi. Onlar sürekli şehre iner insanları soyar, birilerinin önünü keserlerdi. Darbe oldu, asker sokağa inince bu olaylar bitmiş oldu. Bir yandan aslında halk rahatladı çünkü dediğim gibi bıkmıştı herkes artık olaylardan ülkede huzur yoktu. Mesela biz göz göze gelmeye çekinirdik askerlerle her şeyi sorgularlardı. Kasvetli bir havamız vardı yani anlayacağın.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

1960 darbesini ben bilmiyorum ama babam daha esnek geçtiğini söylerdi. 1960'dan sonra idamlar falan çok olmuş. Ekonomik olarak da çok sıkıntı varmış çok yokluk çekmiş benim ailem. Biz de zor şartlarda büyüdük. 1980 darbesi muhtemelen bizim memlekette yani Erzincan'da daha rahat geçti. Çünkü çok haber okuduk çok şey duyduk. Bence yine de iki darbe de çok şiddetli geçti. Farklarını tahminden öte söyleyemiyorum o yüzden.

5-Şefik Dolgun, Memur, 1954, Ankara

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

1960'da çok küçüktüm ufak birkaç anım var. Ama 1980 darbesini hem çok net hatırlıyorum hem de birçok şey yaşadım.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

1960'da biz Ankara'daydık. Uçaklar uçmaya başladı. Savaş çıktı zannettik. Çok korktuk. Savaş çıktı zannettik. Ben evin kömürlüğüne saklanmışım annem babam gelip beni almıştı. Bizim evimizde sandık simidi bir radyomuz vardı evde. İletişim ağıımız oydu sadece. Yanlış hatırlamıyorsam Pazar sabahıydı. Radyodan öğrendik darbeyi.

c-Ne hissettiniz, ne düşündünüz?

1960 darbesinde uçaklar uçunca evimiz sallanıyordu. Tek katlı bir evde oturuyorduk çok sık hissettik. Bombalar atılıyordu sesleri dinliyordu. Çocuktuk ama travma oldu herhâlde hala hatırladığıma göre. Ama müthiş bir korku yaşadık ailecek.

Arkadaşlarım da ben de bahçede oturup bomba seslerini dinlerdik korkardık. 1980’de ise birebir yaşadığım ve yaşımın da büyük olmasıyla şahit olduğum çok daha fazla olay var. Açıkçası 1980 de korku içinde geçti. Sonuçta darbe yani asker – sivil – kamu farklı platformlar. Tedirgin edici süreçlerdi.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

1980 darbesinde Ankara sağcılarının bölgesi solcuların bölgesi olarak ayrılmıştı. Birbirlerinin mekân ve makamlarından geçmekten çekinirdi insanlar. Çok kovalamaca yaşadık, durduk yerde insanlara saldırılırdı. Bıçak sopa ellerinde ne varsa saldırırlardı. İnsanlar birbirlerini köprüden atarlardı. Böyle olayların ardı arkası kesilmezdi. Ben de çok yaşadım. Ben de bir kere arabanın tekeri patladı, değiştireyim diye indim. Biraz zaman geçti değiştiremedim o ara arkama bir baktım ki sağcılar geliyor topluca. Ben de arabayı bıraktım kaçmaya başladım, tabii ezberlemişler tüm sokakları nerden kaçabilirim nereye gidebilirim tahmin ediyorlar. Ben de solcuların olduğu bir bölgeye doğru koşmaya başladım. Abidinpaşa’da oldu bu orası sağcı. Cebeci solcuydu, Cebeci’ye doğru koşmaya başladım. Ben Cebeci’ye girdiğim anda bir anda bıçak gibi kesilip durdular. Güvenpark var Kızılay’ın orda. Benim de altımda kot pantolon vardı. Solcular beni sağcı zannetti. Halam da Ankara’da CHP’de encümendi ve Güvenpark’ın orda dükkânı vardı. Baktım birileri peşime takıldı ben de halamın dükkâna doğru hızla ilerledim. Dükkâna girdim baktım etrafta kimse yok çıktım. Peşime dükkâna girip halama sormuşlar beni o kim, neci diye. Halam da o benim yeğenim demiş. Onlar da biz sağcı zannettik de takip ettik demişler. Allahtan halama uğramışım yoksa parkın köşesinde sıkıştırıp döverlerdi. Sonra yine peşime takıldılar. Sağcı bölgelerinden rahatça geçtim sayelerinde. Düşünebiliyor musunuz kimin kim olduğu belli değil çok sorunluydu bizim şehrimiz. Çok sıkıntı çektik. Söylediğim gibi sağcı solcu olayları inanılmaz düzeydeydi. Kamu kesimlerinde de bu yapılanma vardı. Çok kez patlamalar oldu. Banka soygunlarına kadar her türlü olay olurdu ama bunlar şimdiki gibi değildi artık çekilir gibi değildi. Artık kimsenin de hali kalmamıştı. Sonrasında zaten darbe yaptı Kenan Evren. Amerika izin verdi açıkçası onlar da yaptılar. Darbe oldu ama insanlar bir rahatladı. Evren de tam Atatürkçü olarak geçinmeye başladı. Kıyafet, imza, konuşma falan taklit ediyordu. Sonra zaten yargılanmalar başladı. Ama en çok sol kesimli kişiler yargılandı, yargılamalarda işkenceler oldu. Benim bazı arkadaşlarım ve oradaki bazı öğrenciler çok dövüldü, bazıları

öldü, bazılarını serbest bıraktılar. Sonra Devlet Güvenlik Mahkemeleri vardı orda yargılanırdı herkes ama çok büyük kısmı solcuydu yargılananlardan. 1980 darbesinin hemen ardından benim arabam üç kez çalındı. İlk çalındığında kış günü gece uyurken 1 – 2 gibi kapımı tekmeleyerek uyandırdılar bizi. Karşımda tüfeklerini bana doğrultmuş polisler vardı. Araban nerde dediler ben de kapıda dedim. Hâlbuki arabamı çalıp bir bankaya bomba atmışlar ve suç bana kalır gibi oldu. Arabamın ruhsatı hep evimde dururdu ruhsatımı da gösterince bana inandılar ama karakola götürdüler. Çok tedirgin olduk eşim de ben de. Sonra arabam bulundu ama arabamla kaza yapmışlar ve kazada arabadan dışarı fırlamışlar. Tesadüf bir adamın kalbi sıkışmış hava almak için balkona çıkmış. Adam bakıp olayı görüyor adamlar kaçmaya başlamış hatta. Görgü tanıdığı olduğu için beraat edip inandırabildim kendimi. Ama Allahtan arabanın içinden maymuncuk çıktı. Bu da inandırıcı bir delil oldu. Sonuçta faili meçhul belki ben yaptım kimse inanmazdı da yani. O dönemde de inandıramazdınız kimseyi yani.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

Bu 1960 darbesi küçük rütbeli askerler tarafından düzenlendi. Yani emir komuta zincirinde değildi. 25 – 30 civarında askerlerin toplanmasıyla oluşturuldu. Bu darbede yasak konuldu mu konulmadı mı hatırlamıyorum açıkçası. Türkiye’de ilk darbe sonuçta çok yankı yaptı. Ama Dikmen semtinde Harp Okulu Komutanlığı var. Askeri öğrenciler yetişiliyordu. En çok orası bombalanmış, darbeyi yapanlar oradan çıkmaymış ama bunlar benim duyduklarım. Sadece çok korktuğumu hatırlıyorum ama 1980 darbesi zihnimde çok net. 1980 darbesi sokağa çıkma yasakları oldu zaman zaman. Çok uzun sürmedi. Darbeden sonra da devam etti ama birden normale döndü her şey. Sonra insanlar asker bizi kurtardı dediler. Ama yıllar sonra halk bunun öyle olmadığını anladı. Gerçeği öğrendi. Darbe başta olumlu görüldü çünkü olaylar bitti ölümler durdu fakat bunu kullanan bazı askerler de oldu. Ama başlarda kimse anlayamadı neyin ne olduğunu o zamanlar halktan Evren’e destek geldi baya. Demokrasi dediler askerleri kamuya yerleştirdiler. Özel şirketlerde, kurumlarda hepsinde emekli de olsa bir asker yapılanması oluştu devlet içinde. Sonuçta asker ve sivil zihniyeti aynı değil. Sorun çıktı. Ama halkın can güvenliği sağlanınca halk destek gösterdi. Bu darbe tanklarla sokaklara çıktı askerler. Ama 1960’ta uçaklarla çıktılar ortaya. 1980 darbesinde çok az uçak sesi duyuldu. Genelde asker direkt sokağa indi. Sonradan 1960 için okuduklarıma ve 1980’de yaşadıklarıma

baktığımda çok da bir fark göremiyorum. Darbenin nedeni, yapını değişir ama sonuç değişmez, ülkeyi geri götürür.

6-Mahmut Cemal Gürtuna, 1951, Kimya Mühendisi, İstanbul

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

1960 darbesinde 9 yaşındaydım. Ama hatırlıyorum. Zaten 1980 darbesini bilinçli bir şekilde yaşadık.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

1960 darbesinde biz Beylerbeyinde oturuyorduk. Babam askeriyede subaydı zaten benim. Babam işini ya da ülke hakkındaki gelişmeleri hiç anlatmazdı bize. Babam ketumdu ondan hiçbir şey duymadık. Bizim evimizde radyo vardı. Radyoda marşlar çalındı, Hatırladığım şey o zaman bir logo vardı. Çapraz şekilde bir örgü yapılmış gibi ordu – millet elele şeklinde çizilmiş broşürler vardı.

c-Ne hissettiniz, ne düşündünüz?

Çocukça bir sevinç yaşadım 1960 darbesinde. Ülkede sorun kalmadı, iyiyiz yeni bir dönem açıldı diye kendi aklımca düşündüm. Mutlu olduğumu hatırlıyorum. Çocuk akli işte zaten darbeye ancak bir çocuk sevinebilir. Sonrasında tabii insan yaşımız kemale erince bunun aslında hükümete değil anayasal sürece ve insanların özgür iradesine karşı bir darbe olduğunu anladık. Yaş geçtikçe darbenin ne olduğunu iyice kavrayınca fikrim tamamen değişti. Fakat 1980 darbesinde zaten 29 yaşındaydım. Evliydim ve kızım doğalı iki ay olmuştu. O zamana kadar sağcı olsun solcu olsun birçok insan öldü. Cinayetler çok yoğun. Kenan Evren 1980’de darbeyi yapınca bıçak gibi kesildi ölümler. Bu aslında mantıklı bakıldığında hiç normal değil. Cinayetler bitmişti ama her şeyin bir anda olmuş arkasında başka şeyler olduğunu düşündürdü bana. Demokraside bir kara lekedir 1980 darbesi. Dilerim Türkiye bir daha darbeye şahit olmaz.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Yoğun bir şekilde evlere baskınlar yapıldı. Yolda durdurulup kimlik kontrolleri, gereksiz yere sorguya çekilme durumları çok sıkı. Katıydı baya yani. Ama ben askerin de bu durumdan memnun olduğunu düşünmüyorum. Emir komuta zinciri sonuçta verilen emri yerine getirmekle yükümlülerdi.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

1960'ta Erenköy'de bir işkence hane vardı. Birçok aydını orda işkenceye tabii tuttular. İnsanlar orda çok cefa çekti. Dışkılarla işkence ederlerdi. Gençleri bir anda alır götürürlerdi. Kimin geri dönüp dönmeyeceğini hiç tahmin edemezlerdi. 1980 darbesi daha sert uygulamalarda geldi. Tutuklamalar, geceleri insanları evden almalar, iş yerlerine olan baskınlar çok sıkı. Her an yaşanırdı bunlar. Siyasiler ortadan kaybolurdu. Binlerce insan askeri mahkemelerde çok sert koşullarda yargılandı. Yargılananların çoğu da idam edildi tabii. 1960 darbesiyle karşılaştırıldığında idamlar çok daha fazlaydı ya da yansıtılanlar da diyebiliriz. Demokrasiye olan inancımızla, demokrasiye sahip çıkarak, geleceğimizi ve Atatürk'ün bıraktıklarını muhafaza edebiliriz.

7-Hıdır Çakan, Polis, İzmir, 1949

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

Ben daha ilkokul son sınıf öğrencisiydim. Küçük hatıralarım var. Fakat 1980'de İzmir'de Polistim. Net hatırlıyorum yaşadıklarımı.

Ben sabah saat beşe doğru dikkat edin kendinize dedi. Sabah saat beş oldu ve ihtilal oldu. Asker ve polis arasındaki ilişkilerin incelemesini yapıyordu. Çok planlıydı. Her şey önceden düşünülmüş. Tüm fırınlarda ekmekler bile hazır. Darbe olduğunda öğlen üçe kadar dışarı çıkmak yasaktı. Sadece en yakın fırın ve lokantadan yiyecek alınabilirdi ama o da polis veya jandarma izniyle alınırdı. Bazı arkadaşlarımız göreve gelmedi korkusundan. Bizim o dönemki ismini vermeyeyim emniyet müdürümüz sorgusuz sualsiz 8 ay hapiste yattı. İfadesini bile almadılar. Askerler o dönemde çok mülk sahibi oldu. Bulunduğu bölgeye yerleştiler aslında garip bir şekilde.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

1960 darbesini komşumuz radyosu vardı oradan duydum. Erzincan'daydım. O zamanlar herkesin radyosu yoktu bizim köyde iki kişide vardı. Evine giderdik dinlemeye orda duydum.

1980'de İzmir de görevdeydim. Bir albay geldi yanıma sivil olarak. Başka bir asker hakkında bilgi toplamak için gelmiş.

c-Ne hissettiniz, ne düşündünüz?

Bizim bir sorunumuz olmadı açıkçası. Askerle aramız çok iyiydi. Korkmadık. Ben kişisel olarak da bölgedeki askerlerle kişisel olarak iyi anlaşırdım. Fakat duyardık İstanbul'da bazı şubelerde polis asker sürtüşmeleri oldu. Biz göreve bile giderken korkardık. Her an vurulabilirdik çok olay olurdu gün içinde bir sürü ölüm vardı. Darbe olduktan sonra bu olaylar kesildi. İhtilalin olması mecburi gibi bir durum olmuştu. Artık halk da devletin bu zemin hazırladı.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

1960'ta birçok insan ölmüş. Bir savcının kızını dövmüşlerdi onu hatırlıyorum. Birçok kişiyi sıkıyönetim mahkemelerinde yargıladılar. Sivil ve asker ayırt etmediler mahkeme

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

1960 darbesi çok farklıydı. İnsanların yargılaması çok sertti. Mesela ben bir gün kavşakta çalışıyordum. Asker de yanımdaydı. Kalp krizi geçiren bir vatandaş geldi. Durdurup baktım adam çıplaktı yanında eşi vardı yardım istedi. Üsteğmen geldi bizim amirimiz oydu. Üsteğmen eve dönün dedi. Bırakalım gitsin hastaneye dedim. Yarım saat sonra kadın üsteğmenin yakasına yapıştı. Kocamı iki dakika erken bıraksan ölmeyecekti diye tokat attı. Kadın muradın oldu mu dedi ağlayarak gitti. Üsteğmen de korkuyordu terörist midir nedir ne bileceğim diye ama adam vefat etti.

1972'de İzmir'deydim. 1982'ye kadar çalıştım orda. Ama 1980'de siyasiler misafir edildi. Öyle aşırı kötü bir yargılama şekilde olmadı. Diyarbakır'da çok eziyet oldu ama. Çok çetrefilli geçmiş yargılamalar. O işkenceler yüzünden Kenan Evren'e düşman oldu oradaki millet. Bir kadını copla dövmüşler o kadın televizyona çıkmıştı. Ama İzmir'de bu denli kötü bir olay olmadı. Tabii bunlar duyduğlarımız görmedik biz onları.

8-Nedim Hamarat, (Kişisel Görüşme 16.03.2022) Trabzon/Ankara, 1943 Yorgancı

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

Tabii hatırlıyorum birebir yaşadık.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

O zamanlar iletişim kuracak çok bir mecra yoktu. Ben 1960'ta işe giderken yolda öğrendim. 1980 darbesini radyodan dinledim öyle haberim oldu.

c-Ne hissettiniz, ne düşündünüz?

Çok korkardık her gün silah patlardı olay çıkardı. Her gün yürüyüşler vardı. Olay olmadığı bir gün bile olmazdı resmen. Artık halimiz kalmadı her gün başımıza bir şey gelecek diye korkardık. Neler olup biteceği hakkında sürekli tedirgin bir haldeydik biz ailecek. Darbelerin her ikisi de gereksizdi bence. Daha farklı çözülebilirdi.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

1960'ta Trabzon'daydım ben. Çok bilincinde değildim bir de küçük yerd o zamanlar. Ama çok sert geçti bu darbe. Sokağa çıkma yasağı vardı. Asker vatandaşla hiç konuşmazdı bir mesafesi vardı. Baya sürdü sıkıyönetim. Birçok insan yargılandı. 1980'de Ankara'daydım. Orda zaten özellikle öğrenci olayı eksik olmazdı. Esnaftım Ankara'da. Dükkânımızın camları kırıldı bu olaylar yüzünden işten eve evden işe giderdik. Pek ilgimiz yoktu bu durumlarla. Ona rağmen çok etkilendik. Şehir dışına çıkamazdık, tüm faaliyetler çok sıkı şekilde iptal edilmişti. Bunlar hatırladıklarım daha çok vardır ama şu an anımsayamadım.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

Her ikisi de aynıydı uygulama konusunda pek bir farklılık yoktu. Ama 60'ta kimsenin sesi çıkmazdı. 80'de o kadar sert hissetmedik halka çok baskı yoktu. Daha çok üst düzey kişilerde baskı vardı. Zaten herkes talebe olayları yüzünden canından bezmişti. O yüzden halk 60'a göre daha sakindi.

9-Alaaddin Küçükosman, (Kişisel Görüşme 19.03.2022) Trabzon, Nakliyecisi, 1961

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

1980'i hatırlıyorum ben.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

Önce hazırlandılar zaten. Gece yarısı yaptılar. Televizyondan duydum ben. Darbe oldu herkes bulunduğu yerde kaldı zaten.

c-Ne hissettiniz, neler düşündünüz?

Her gün yüzlerce kişi ölüyordu Türkiye genelinde. Biz artık ülke el koysun bu durumlara dedik ama bunu kast etmedik. Ürkütücüydü açıkçası. Neye uğradığımızı şaşırđık, her kafadan bir ses çıkıyordu anlamaya çalıştık.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Halk için iyi bir şey değildi. Sokağa çıkma yasağı vardı. İş güç hep aksadı. Bu yasak kalkınca herkes devam etti işine ama maddi olarak zorlandık. Sokağa çıkma yasağı dışında halka çok yasak konmadı. Kenan Evren yaptı o darbeyi. Cumhurbaşkanı seçildi zaten. Sonra da uygulamaları resmi olarak devam ettirdi. Benim bir anım var darbe öncesinde hatta. 1976'da akşamları eve giderken sol – sağ davası, herkes gruplaşmıştı. O yüzden akşam karanlık çökünce herkes evine giderdi. Ben o ara Ankara'daydım Cebeci'de. Benim saçlarım uzundu omuzlarımda. Sağcılar sırf saçlarım için bana laf atarlardı. Kulağında küpe, saçın uzunsa zaten direk yaftalanırdın. Bu da onlardan derlerdi. Ama kendimi muhafaza ettim, başıma kötü bir olay gelmedi şükür. Ankara'da dayımların dükkânında hep bir silah vardı kendilerini korumak için korkardı onlar da bak aklıma geldi şimdi.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

Darbeler arasında fark fazla yoktu. Darbe darbedir. Ne kadar farklı olabilir ki. Uygulamalar da ortalama olarak aynıydı. Sert, kişi haklarını ihlal eden durumlardı işte.

10. Sadık Çelik, (Kişisel Görüşme 20.03.2022) 1949, Havacı Astsubay, İstanbul

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

1960ları iyi hatırlamıyorum ama 1979 yılında Selimiye'de 1.Ordu Karargâhında görevliydim, sıkıyönetim dönemlerinde genel sekreterlikteydim o sebeple hatırlıyorum.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

1960 darbesini çok hatırlamıyorum annemlerden duymuştum. Ama 1980 darbesi öncesinde Kenan Evren birkaç toplantı yapmıştı ben de katılmıştım bu toplantılara. Askeri bilgiler gizlidir detay veremem ama dört kuvvet komutanı kendi aralarında

planlamıştı. Toplantımızın ertesi günü darbe oldu ama benim bile haberim yoktu. O kadar gizli yürütüldü bu süreç. Askeriye'nin içinde olduğum için sabah erken saatlerdeki hareketlilikten bir şeyler olduğunu anladım ama net olarak karargâhtaki konuşan askerlerden öğrendim.

c-Ne hissettiniz, neler düşündünüz?

Bizim konumumuzda bir değişiklik olmadı. Aslında askeri kanat için sıradan geçti diyebilirim. Bizim öyle sivil halk gibi korku veya düşünceli bir halimiz vardı dersem yalan olur. Tedirgin olmadık, stabil günlük rutinimize devam ettik. Zaten 1980 darbesi sonrasında ben sıkıyönetim komutanlığındaki sekreterlikte olduğum için asker arkadaşlardan daha çok duyumlar aldım. İşleyişle ilgilenirdik biz.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

1980 darbesi sonrasında hemen sokağa çıkma yasağı ilan edildi, evden çıkma durumlarına sınırlama getirildi. Fakat bu sadece sivil halk için değil yani herkes için geçerli kılındı. 1960 darbesine bakıldığında uygulamaların daha keskin uygulandığını söyleyebilirim. Mesela eşim hamileydi, izinliydim ben İstanbul'da Cennet Mahallesinde oturuyorduk. Çıktık acilen hastaneye gitmek için ama ben alt rütbelerim yolda beni durdurdu. Eve gitmemi söylediler. Kimliğimle rütbemi kanıtlayıp eşimin durumunu anlatıp hastaneye gidebildim. Yani anlatmaya çalıştığım şey bu kısıtlamalar sadece halk nezdinde değildi. Asker bile birbirinden tedirgindi. İçeride farklı bir yapılanma olabilir, muhbir olabilir ya da taşkınlık yapmaya çalışan herhangi biri de olabilir gözüyle bakardı herkes birbirine. Ben izinden döndükten sonra karargaha giriş yaparken bana parola sordular bakın bunlar da yine benim alt rütbelerim, benim eğitim verdiğim askerler. Parola değişti yeni parola nedir dediler. Şaka yapıyorlar zannettim yıllardır birlikteyiz sonuçta aramızda bir güven ilişkisi mevcut her şeyden önce üstüyüm. Neyse parolayı da bilmiyorum haliyle, ben de kendi üstümü aradım öğrendim de öyle içeri girebildim kendi görev yerime.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

Asker zihniyetiyle bakmak gerekirse iki darbe arasında farklılık yoktu. Uygulamalardaki ufak farklılıklar muhakkak olmuştur ama sonuç olarak amaç ve yöntem aynıydı her ikisinde de.

11-Selami Öztok, (Kişisel Görüşme 21.03.2022) 1946, berber, İstanbul

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

Hatırlıyorum.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

1960 darbesinde ben dükkândaydım İstanbul'da Teşvikiye'de. Benim dükkanımın önünde askerler vardı. Evim dükkâna çok yakındı o yüzden giderken sorun yaşamadım. Ama dükkâna varınca askerden öğrendim direk. 1980'de televizyondan öğrendik. Hatta 1960 darbesinden sonraki yargılamalara ilişkin bir anım var onu anlatayım. Dinleyici sıfatıyla Bebek Davası ve İstanbul Olayları adlı davalarda bulundum. Babamın çok eski bir arkadaşı askeriyede sivil memur olarak çalışıyordu. Biri aracı olmadıkça içeri davaya dinleyici olarak giremezsiniz. Babamın arkadaşı sayesinde gelen davetiyeyle ortamda bulunma fırsatı bulduk. Sanıklar toplu olarak getirildi, çünkü çok davalı vardı. Bir oturumda en az 50 – 60 kişi vardı. Sonrasında avukatları getirildi. Davalar çok çetin geçti. Yassıda Mahkemelerinden çıkan idam kararlarına da ayrıca üzüldük tabii.

c-Ne hissettiniz, neler düşündünüz?

Yani ne hissettiğimizi bilemedik. Hem sevindik hem üzüldük. O kadar çok şey yaşadık ki ekonomik, siyasi, ölümler falan derken bıkmıştık artık yani. Darbeden sonra her şey normale döndü ama işte demokraside geri gitmiş olduk bizi üzen o oldu.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

1960'da da 1980'de de belli saatlerde sokağa çıkma yasakları getirildi. Eğlence mekânlarının çoğu kapatıldı. Ama bu dediklerim özellikle darbenin ardından ilan sıkıyönetim ilan edildiğinde daha çok yaşandı.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

Valla 1980 aşırı sert geçti, insanlar çok telef oldu. Çok şahit olduk. İçeri çok insan alındı. Özellikle sol görüşlü kişilerin çoğu da beraat edemedi işkencelere maruz kaldılar.

12-Hüsnü Bal, (Kişisel Görüşme 21.03.2022) 1950, Emekli, İstanbul.

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

Hatırlıyorum.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

1960'ı radyodan 1980'i televizyondan öğrendik biz.

c-Ne hissettiniz, neler düşündünüz?

1960'da çocuktuk daha ve o dönem herkes askerleri çok severdik. Bir sorunumuz yoktu. Darbe hükümete ilişkin oldu aslında ama halk da nasibini aldı. 1980'de üniversiteden yeni mezun olmuşum. Ben o zaman Cumhuriyet gazetesi okurdum neden okuyorsun diye karakola bile götürüldüm. Haliyle korkardım.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Sokağa çıkma yasağı vardı. Askere ve polise yakalanmamak için çok gizli hareket ederdik. Eğlence hayatımız yoktu zaten. Uzun saçlı kişilerin saçlarını polis tutup keserdi. Yasal olmayan çok şey yaşandı. Bir gece geç kaldık eve giderken köprüde kaldık. Bizi orda durdurup köprüyü kapattılar bizde araba uyumak zorunda kaldık sonra bizi karakola alıp sorguladılar. Sabah arkadaşlarla koşturaya gittik bir keresinde neden bu kadar erken saatte geliyorsunuz diye yine bizi karakola aldılar ama bildiğin koşuyorduk spor yani anlatmaya çalıştık ama birkaç saat beklettiler sonra bir şey bulamayıp bıraktılar.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

1960'da gençliğe hiç baskı olmadı. Sokak kavgaları, sağ sol çatışmaları çok yoktu. Askerin yaptığı uyarılar dikkate alınmadı diye darbe yapıldı. Ama 1980'de daha çok gençlik hareketlerinden kaynaklandı. Gençler çatıştırdı. Ölümle çok vardı. Fikir çatışmaları her gün olaylara sebep oluyordu. En temel farklı budur ama 1980 darbesi çok sert geçti. Hem uygulamada hem yönetmelikte çok sertti. 1960'da hükümettekiler yargılandı 1980'da gençler ve sivil halk daha ağırlıklıydı. Gençlere yönelik çok gözdağı verilmeye çalışıldı.

13-Erdoğan Güven, (Kişisel Görüşme 11.03.2022) 1964, İstanbul, Mobilyacı

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

1960'ı sonradan öğrendim. 1980'i hatırlıyorum.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

1980’de işe gidiyordum, dediler sıkıyönetim var kimse dışarı çıkmayacak. Bağcılar’daydım o zaman. Hiçbir ulaşım aracı çalışmıyor ve her yeri asker tutmuştu geçişleri engellemek için. Ben de geri döndüm eve. Merak ettik tabii ama iletişim kanalları çok yoktu ama televizyonlardan takip etmeye çalıştık. Askeriyenin yönetime el koyduğunu televizyondan daha net anladık.

c-Ne hissettiniz, neler düşündünüz?

O zamanlar ilk kez böyle bir şey yaşadığım için ne olduğunu anlamadım ama şaşırmadım açıkçası her gün bir kavga, ölüm, sokak çetelerinin olayları yüzünden zaten çok sıkıntılı bir dönemdeydik.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Tamamen özgürlük alanları kısıtlandı. Gezmeye, eğlenmeye çıkamazdık. Bir sorunumuz olduğunda önce askeriye izin almak gerekiyordu. Bizim bölgemizde sadece hastaneye gitmek serbestti. Onun dışında biz kendi sokağımızda bile oturamazdık.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

Suçu olmayan çok kişi içeri alındı 1980’de. Bildiğim, okuduğum ve duyduğum kadarıyla 1960’da zamanındaki hükümet ve siyasi liderlere yönelik aslında bir değişime gidildi. Ama 1980 hem çok daha kanlı geçti hem de darbe bittikten sonra da yıllarca sürgünler, sebepsiz yere içeri alınmalar vardı. Yakın akrabalarımızdan bildiğimiz ve tanıdığımız birçok insan kaba tabirle kim vurduya gitti açıkçası. Biz de yıllarca hep tedirgin olduk. Çok karşılaştırma yapamayacağım.

14-İbrahim Güven, (Kişisel Görüşme 24.02.2022), 1956, Erzincan Mobilyacı

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

1960’ta çocuktum hatırlamıyorum. 1980’de askerden dönmüştüm ben gençtim hatırlıyorum.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

1980 darbesini hatırlıyorum. Televizyondan öğrendim. 75 -76 yıllarında askere gidecektim ben. Kıbrıs Harbi vardı o dönemler. Kıbrıs’a giden çok arkadaşım vardı. Orda çok kötü şeyler yaşamışlar. O zaman oralarda baskınlar olmuş yabancılar tarafından, bazı

arkadaşlarım ölmüş bazıları sakat kaldı. 1980’de çok şaşırmadık böyle bir müdahaleye açık söylemek gerekirse.

c-Ne hissettiniz, neler düşündünüz?

Korktuk ya korkmaz mıyız? Gençtik belki çok bilinçli değildik ama büyüklerimiz 1960 darbesini görmüş çok streslilerdi. Her şey belirsizdi. Dışarı çıkmayın herkesle konuşmayın derlerdi. O zamanlar hep yaşam sıkıntısı vardı. Askeri cuntası vardı. Kenan Evren vardı. Maraş olayları vardı. Siz çocuktunuz hatırlamazsınız ama biz çok sağ sol kavgası da yaşadık gördük. Alevilik Sünnilik olayları vardı. İnsanlar birbirlerine zulüm ediyordu. Kim kimdir bilinmezdi herkes herkesten çekinirdi yani hep bir tedirginlik vardı ülke genelinde.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Bir ara sokağa çıkma yasakları oldu. Biz köydeydik ama bizim oralarda da yasaklar vardı. Uyardık biz de. Ama biz tabii köyde olduğumuz için çok sert uygulamalarla karşılaşmadık. Ekmek almaya, hastaneye falan giderdik. Ama merkeze gidemedik.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

1960’ı hiç hatırlamadığım için karşılaştırıp sizleri yanıltmak istemem. Bu soruya cevap vermesem daha uygun olur.

15-Ali Güven (Kişisel Görüşme 09.03.2022) 1954, İstanbul

a-1960 ve 1980 darbelerini hatırlıyor musunuz?

1960’da çocuktum, kulaktan dolma biliyorum. 1980’i hatırlıyorum.

b-İlk nasıl haberiniz oldu?

Ben işe giderken öğrendim 1980 darbesini. Yolda durdurup geri çevirdi beni asker. Öyle öğrenmiş oldum. Hızlıca eve döndüm zaten.

c-Ne hissettiniz, neler düşündünüz?

1960’da darbenin ne olduğunu o zamanlar bilmiyordum. Biz ülke olarak çok yollardan geçtik. Emek kuyruğundan petrol kuyruğuna kadar her türlü zorluğu yaşadık. Ama ben hiçbir zaman ülkenin prestijinin bu kadar düştüğünü görmedim. Bundan sonra

da görmek istemem. Eskiden sağıcı vardı solcu vardı. Bugün ne sağıcı var ne solcu var. Bunun ötesinde insanlar artık aynı gemide olduğumuzu unutmuş. Sağcının da solcunun da bir önemi kalmamış artık. Bindiğimiz arabanın fiyatını, aldığımız ekmeğin fiyatını unutmuş, insanlığı unutmuş herkes. Darbe bizi korkutup tedirgin etmekten başka bir şey hissettirmedi.

d-Darbe sonrası uygulamalar nelerdi, yapılan darbe veya darbeler şehrinize nasıl etki etti?

Sokağa çıkamadık, kamu kurumlarına gidemedik izinsiz. Ulaşım araçlarını falan kullanamadık bir süre. İstanbul'daydım ben. Sokağa çıkma yasakları kalktıktan sonra da hep üstümüz falan aranırdı. Mahallemizde birçok eve baskın yapıldı. Hiç sebepsiz yere birçok insan içeri alındı. Çoğu geri geldi ama birçoğu da dönmedi, ya hapiste kaldılar ya da hiç haber alamadık. Uzun süre kasvetli bir hava oluştu bizim şehrimizde. Eğlence mekânları, kurslar falan vardı onlar da hep kapandı. Özel kurumlar devlet eliyle kurulmamışsa eğer hep kapatıldılar. Okuduğumuz bazı gazete ve dergiler vardı onlar baya bir süre yayın yapamadılar. Şimdilik aklıma gelenler bunlar.

e-İki darbe arasındaki uygulamalarda sizce farklar var mıydı, varsa neler?

1960'ı bilmediğim için yorum yapamayacağım.

SONUÇ

Devletler varlığını idame ettirebilmek için algıladığı tüm tehlikelere karşı tepki göstermektedir. Devletlerin öngördüğü veya mevcuttaki tehditlere karşı verdiği tepkilerin evrensel bir boyutu bulunmamaktadır. Bu durum devletlerin sahip olduğu olanak ve yönetim biçimlerinin değişkenlik göstermesinden kaynaklanmıştır. Bazı devletler varlığını tehdit eden unsurlar karşısında mevcuttaki hukuk sisteminden yola çıkarak uygulama esası belirlerken bazı devletler olağanüstü durumlara sebebiyet veren bu tehditler karşısında alacağı tedbirleri meşrulaştırma gayreti taşımamıştır.

Kuruluşundan itibaren özellikle 1980’li yıllara kadar varlığını birçok kez tehdit altında gören Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu tehditlere karşı aldığı tedbirleri mevcuttaki hukuk kurullarına dayanarak meşru yollarla uygulamaya koyan devletlerden biri olmuştur. Tarihi sürecine bakıldığında Türkiye’nin olağanüstü durumlarda uyguladığı tedbirler; 22 Mayıs 1940’da kabul edilen, Kanuni Esasi’ye dayanan Örfi İdare Kanunu, 1961 Anayasası yürürlüğe girene kadar sıkıyönetim usul ve yürütme esaslarını belirleyen hukuksal metin olmuştur. 1961 Anayasasına dayandırılarak 1971’de çıkarılan Sıkıyönetim Kanunu ve 1982 Anayasasına dayandırılarak 1983’de yürürlüğe giren Olağanüstü Hal olarak üç temel süreçten oluşmuştur.

Sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamaları olağan dışı dönemlerde uygulanmakta olan, hukuka dayanan yönetim biçimleri olarak adlandırılmıştır. Türkiye’de Sıkıyönetim/OHAL’in, kamu düzeninin sekteye uğraması, halkın refah düzeyinin düşmesi, sosyal yaşamın bozulması, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik sorunlar, doğal afetler, salgın hastalıklar, temel haklara orantısız müdahaleler, kültürel çatışmaların halk ve devlet nazarında şiddet boyutuna ulaşması gibi sebeplerle ilan edildiği gözlemlenmiştir. Fakat bu yönetim biçimlerinin özünde aynı koşullar altında yürürlüğe konulduğu düşünülse de ilan ediliş sebepleri ve uygulama esaslarında derin farklılıklar barındırmaktadır. Örneğin salgın hastalıklar ve doğal afetlerin yıkıcı neticelerinde OHAL

ilan edilirken, savaş, kamu düzeninin bozulması, ekonomik buhranlar veya yaygın şiddet hareketlerinde sıkıyönetime başvurulmuştur. Bu yönetim biçimlerinin ilanındaki farklılıklar dışında OHAL’de mülki makamların yani kamu kurum ve kuruluşlarının yetkisi arttırılıp askeri güce başvurulmazken, sıkıyönetim uygulamasında askeri makamların yetkilerinde artışların olduğu sonucuna varılmıştır. İlan ediliş ve uygulanma biçimlerinde farklılıkların olduğu bu yönetim biçimlerinin ilan edilişindeki prosedürün birebir aynı olduğu gözlemlenmiştir.

Türkiye’nin Cumhuriyet rejimini benimsediği süreçten 1980 darbesinin yaşandığı döneme kadar geçen süreç siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuksal alanda birçok sendrom yaşamış ve bu sendromlara yönelik sık sık olağanüstü yönetim biçimlerine başvurmuştur.

Özellikle 1955’te başlayan Kıbrıs’taki etnik gruplaşma ve bu gruplaşmaların Türkiye’de Rum – Türk çatışmalarına sebep olması Türkiye’nin yüzyıllardır bir şekilde hep gündeminde olan ada meselesinin silahlı çatışmalarla ve sıkıyönetimlerle sonuçlanması halkta kutuplaşmalara sebep olmuştur. Bu kutuplaşmalardan doğan silahlı çatışmalar taraflar arasında şiddetin tırmanmasıyla sonuçlanmıştır. Rum ve Türk vatandaşları tarafından benimsenen bu politikaların ardından 6/7 Eylül 1955’te Atatürk’ün evinin bombalanmasıyla sonuçlanmış ve Türkiye’de yaygın şiddet hareketlerini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Türkiye’nin izlediği uzlaşıcı politikaya rağmen uluslararası platformda destek görememesi sebebiyle Kıbrıs meselesi demokratik yollarla çözülememiştir. Bakanlar Kurulu İstanbul, İzmir ve Ankara’da şiddet olaylarının karşılıklı ölümlerle sonuçlanması, sosyal düzenin bozulmasının yanı sıra Yunanistan ile bir savaş riski doğurabileceğinden ötürü bu illerde örfi idare ilan etmiştir. Bu örfi idare 9 ay sürdürülmüştür.

Kıbrıs meselesinin henüz dindirilmiş fakat çözülmemiş olduğu 1956 – 1959 yılları arasında ekonomik, siyasi ve sosyal hayattaki tansiyon artmaya başlamıştır. Kamuda ve sosyal yaşamda görülen aksamaların devam ettiği süreçte ülkedeki genel seçimler yaklaşmış bu sebeple siyasi parti üyeleri şehirlerarası mitingler yapmaya başlamıştır. Seçim sebebiyle İnönü de bir gezi rotası oluşturmuş ve bu güzergâhta bulunan Kayseri’de de miting yapacağını duyurmuştur. Kayseri CHP ilçe başkanı ve DP’li Belediye Başkan Yardımcısı arasında çıkan silahlı çatışma CHP ve DP arasındaki gerginliği tırmandırmıştır. Kayseri halkındaki kutuplaşmanın sağlıklı bir boyutta olduğunu dile

getiren il valisi İnönü'ye bu gezisini iptal etmesi gerektiğini ifade etse de İnönü yola çıkmıştır. Güzergâh seyrinde treni durdurularak şehre girişi engellenmeye çalışmış olsa da İnönü gezisini tamamlamıştır. İnönü'nün Kayseri'ye alınmaması için treninin durdurulduğu haberleri basında DP karşıtlı görüşlerle dile getirilmiştir. Basının iktidara yönelik eleştirilerinin ardından muhalefet ve basın kanadındaki faaliyetlerin denetlenmesi amacıyla Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Üniversite öğrencileri bu komisyonu temel hakların ihlaline sebep olduğu gerekçesiyle protesto etmeye başlamıştır. Öğrenci ayaklanmalarını durdurmak adına iktidar önce polis müdahalesi gerçekleştirmiş ardından Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmiştir. Üniversiteler tatil edilmiş, öğrenciler yurtlarından çıkarılmış, toplanma ve eğlence faaliyetleri yasaklanmıştır.

Üniversite öğrencileri, muhalefet ve iktidar arasındaki bu süreç Ankara'daki NATO karşıtlı 555K protestosuyla sonuçlanmış, 28 Nisan 1960'ta Bakanlar Kurulu yeniden örfi idare (sıkıyönetim) ilan edilmiştir. TSK tarafından iç ve dış konjonktürde yaşanan sorunların çözilememesi, rejimin tehlikede olduğu, kamu düzeninin işleyişinde aksaklıklar olduğu gibi birçok sebebe dayanarak yönetime el koyulmuştur. Bu sebeple 28 Nisan'da ilan edilen örfi idare bu darbe ile kesintiye uğramış fakat MBK bu sıkıyönetimi sürdürme kararı almıştır. TSK yönetiminde sosyal – siyasi düzen yeniden kurulmaya çalışılırken yeni bir anayasa hazırlığı başlatılmıştır. Yeni anayasa 9 Temmuz 1961'de yürürlüğe girmiştir. 1961'de kendisinden önceki 1924 Anayasasının feshiyle yürürlüğe girmiş ve 12 Eylül 1980 darbesine kadar yürürlükte kalmıştır. Başlangıçta Türkiye'nin o güne kadar sahip olduğu en demokratik anayasa olan 1961 Anayasası birçok değişiklik geçirmiştir. Bu değişiklikler; üniversitelerin özerkliğinin kısıtlanması, Bakanlar Kuruluna KHK çıkarma yetkisinin verilmesi, devlet memurlarına sendika kurma hakkından mahrum bırakma, küçük siyasi partilerin Anayasa Mahkemesine başvuru hakkının kaldırılması gibi alanlarda kendini göstermiştir. Bu anayasa birçok eksiyi zamanla içinde barındırmaya başlamış ve darbe ürünü olduğunu hatırlatmıştır.

1960 askeri müdahalesinin ardından anayasal sürece hızlı geçiş ordu içerisinde bazı cunta yapılanmasına sebep olmuştur. Orduda başlayan fikir ayrılığı sebebiyle oluşan bu yapılanmanın öncüsü olan Talat Aydemir 1962 ve 1963 yıllarında iki kez darbe girişimde bulunmuş, ilk girişiminde meslekten emekli edilmiş, kısa süre hapis cezasına çarptırılmıştır. Fakat ikinci darbe girişiminin ardından askeri mahkemelerce yargılanmış, idam cezasına çarptırılmış. Aydemir'in bu girişimi İstanbul karargâhlarından destek

bulamamış olsa da Ankara’da destek görmüş bu sebeple 21 Mayıs 1963’te sıkıyönetim ilan edilmiştir. Siyasi liderler tarafından tehdit olarak algılanan bu girişimlerin kargaşa yaratmaması amacıyla siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmış, sokağa çıkma yasağı getirilmiş ve bu girişime katılan tüm askeri personel ilgili askeri mahkemelerde yargılamaya tabii tutulmuş ve Aydemir’in bu yapılanma hareketi ve eylemleri Türkiye Cumhuriyeti’nde rejime yönelik yapılan ilk ayaklanma olmuştur.

Aydemir’in 1963’teki askeri müdahale girişiminden 1970’e kadar geçen sürede dış borçlar ödenememeye başlamış, devlet kredi arayışına girmiştir. Devletin kredi arama girişimlerinin başarısızlığı halka vergi yükümlülüğü olarak yansımıştır. Çalışan kesime yansıyan ekonomik buhranın yanı sıra Sendikalar Kanunu ile Grev ve Lokavt Kanununun düzenlenmesine ilişkin yeni bir yasa tasarısı hazırlanmış ve meclise iletilmiştir. İşçilerin sendikalaşma, çalışma saatleri ve ücret ödemelerine ilişkin değişiklik önerileri sunan bu tasarı büyük tepki toplamıştır. İşçiler üyesi olduğu sendikaların çatısı altında birleşerek protestolara başlamıştır. İstanbul ve İzmit arası başlayan bu yürüyüşler polis müdahalesiyle karşılaşmıştır. Polis ve işçi kesim arasında arbede başlamış, bu durum ülke içinde yeniden çatışmalara sebep olmuş ve her iki taraftan da yaralanmaların, ölümlerin meydana gelmesi sebepleriyle 15/16 Haziran’da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Fakat sıkıyönetim ilanının hemen ardından Anayasa Mahkemesi tasarısı olarak verilen ve işçi ayaklanmalarına sebep olan maddeleri iptal etmiştir. Bu sıkıyönetim 16 Ağustos 1970’te sona ermiştir.

1960 askeri müdahalesinden 1970 yılına kadar geçen on yıllık sürede ülke içinde tam anlamıyla bir kamu işleyişi sürdürülememiş, halk nazarındaki ayrılıkçı ve düşmanca tutumlara son verilememiştir. Bankaların soyulması, bomba eylemlerinin artması, siyasi parti lider ve üyelerinin ortak paydada buluşarak ülke içi ve dışındaki sorunlara çözüm getirecek kadar ılımlı bir politika izleyememesi, öğrenci olaylarının seyrinin sürekli silahlı çatışmalarla sonlanması gibi olaylar Türkiye’nin gündeminde olan rutinler haline gelmiştir. Bu sorunların çözülememesiyle 1971 yılında ordu içinde bir cunta yapılanması başlamış, bu yapının eylemi 9 Mart 1971’de bir darbe girişimine kalkışmış olsa da ordu içi ve dışından gelen istihbaratlar sayesinde engellenmiştir. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç hem ordudaki fikir ayrılıklarını dindirerek bir darbe girişimi daha olmasını engellemek hem de kamu düzeninin işleyişini sağlayabilmek adına hükümete bir muhtıra vermiştir.

Hükümete verilen bu muhtıranın ardından 26 Nisan 1971’de sıkıyönetim ilan edilmiş; bazı siyasi partiler kapatılmış, sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmiş, birçok kitle iletişim aracına sansür uygulanmış, polis ve askerin silah kullanma yetkileri genişletilmiştir. Sıkıyönetimin bu uygulamaları her defasında iki aylık sürelerle uzatılarak 26 Eylül 1973’e kadar yürürlükte kalmıştır.

1570’li yıllardan beri devam eden Kıbrıs meselesi 1974’te tekrar gündeme gelmiştir. Kıbrıs meselesinin tekrar gündeme gelme sebebi Rumlar tarafından benimsenen ENOSİS politikasının EOKA adlı silahlı örgütle yürüttüğü faaliyetler olmuştur. Rumların tek çatı altında birleşmek ve Türkleri yönetimden uzaklaştırmak için Kıbrıs’taki birçok Türk köyünü yakması, Türklere yönelik saldırı faaliyetlerinin artması ve Kıbrıs Türklerinin Türkiye’den destek talep etmesiyle bu mesele Türkiye’de önceliklendirilmiş, içselleştirilmiş ve dönemin Ecevit Hükümeti tarafından yeni bir politika benimsenmiştir. Bu politika artık uzlaşmacı olmaktan ziyade müdahaleci tutum ve tavırla hareket etmek olarak kendini göstermiştir. Ecevit Hükümetinin Kıbrıs meselesinde politika değişikliğine gitmesinin en temel sebebi Kıbrıs’ta kurulmuş olan Cumhuriyet rejimi ve bu rejimin getirdiği özgürlüklerden yararlanan Rumların saldırı sebeplerini meşrulaştırma çabasından kaynaklanmıştır. Fakat bu sefer Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasındaki gerginliğin uluslararası boyuta erişmesi hem içerde hem dışarda kargaşaya sebep olmuş, Türkiye bu yeni politikası sebebiyle özellikle ABD tarafından bazı ambargolara maruz kalmıştır. Türkiye içinde bulunduğu maddi ve manevi kargaşaya rağmen 20 Temmuz 1974’te Kıbrıslı Türklerin can, mal ve anayasal haklarını savunmak adına müdahale harekâtı düzenlemiştir. Türkiye’nin bu müdahalesi dış politikada yankılanmış, bu harekâtın Yunanistan ve İngiltere ile bir savaşa girebilme riski taşımamasından ötürü birçok ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim ilanının bir diğer sebebi de dışta Kıbrıs meselesi ve savaş riski ile karşı karşıya kalan Türkiye’nin ülke içindeki Rum – Türk çatışmalarını engellemek, Türklerin Rum saldırılarına yönelik protestolarının silahlı çatışma yaratabileceği kaygısı olmuştur. 20 Temmuz 1974’te Kıbrıs meselesi sebebiyle Türkiye’de ilan edilen sıkıyönetim 9 Eylül 1975’te sona ermiştir.

Kıbrıs meselesi henüz çözülememişken Mart 1974’te Irak’ta yaşanan iç savaş sebebiyle birçok Irak vatandaşı Türkiye’ye sığınma talebinde bulunmuştur. Bu talebin Türkiye tarafından olumsuz yanıtlanmasının ardından TBMM toplantısında bazı milletvekilleri Irak’taki iç savaşın ülkenin Güneydoğu sınırlarını tehdit ettiği ve bu

savaşın Türkiye'ye sıçrayabileceği görüşü bildirilmiştir. Bu görüşle bir sıkıyönetim ilan edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Fakat bu sıkıyönetim talebine karşın askerin görevinin zaten sınırları korumak olduğundan ülkede sıkıyönetim ilan etmenin gereksiz olduğu savunularak bu talep meclisten geçememiş ve Türkiye tarihinde reddedilen tek sıkıyönetim olmuştur.

1960 darbesinin ilan edilişinden 1980 yılına kadar geçen 20 yıllık süreçte Türkiye dış borçlarını ödeyememe başlamış, sağ – sol görüş ayrılıkları ülke içinde kutuplaşmaya sebep olmuş, siyasi istikrarsızlığın artmasıyla koalisyon hükümetleri kurulmaya başlanmış, öğrenci olayları polis ve siviller arasında çatışmaları beraberinde getirmiştir. Son olarak 1980'de yeni Cumhurbaşkanı seçimlerine gidilirken aday gösterilememiş, aday olan kişiler ise istenilen kamuoyunu sağlayamamış ve yeterli oy alamamıştır. TSK'da tüm bu gelişmelerin ardından bir cunta yapılanması başlamıştır. Bu cunta Türkiye'nin varlığının tehdit altında olduğu, Cumhuriyet rejimine ve bağımsızlığa karşı saldırılar olduğu gerekçesiyle 12 Eylül 1980'de yapılanmasını tamamlayarak ülke yönetime el koymuştur. Kenan Evren liderliğinde gerçekleştirilen bu darbe sonrasında ülkedeki tüm siyasi, sosyal faaliyetler durdurulmuş, meclis feshedilmiş, sokağa çıkma yasağı getirilmiş ve dönemin tüm derneklerinin kapatılmasına karar verilmiştir. Ülkenin tamamında sıkıyönetim ilan edilmiş, tüm illere sıkıyönetim komutanları atanmıştır. TBMM'nin yetkileri MGK'ne devredilmiş, MGK da bir Kurucu Meclis oluşturmuştur. Anayasal sürecin tekrar yürütülmesine ilişkin görevlendirilen Kurucu Meclis TBMM varlığını fiilen tekrar devam ettirene kadar ilgili çalışmaları yürütmüştür. 12 Eylül 1980'de yapılan askeri darbe ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yeni anayasasını 1982'de Kurucu Meclis'in faaliyetleri sonucunda ilan etmiştir. İki yıl boyunca askıda kalan anayasal yönetimin ardından gelen bu yeni anayasa 1961 Anayasasından farklı niteliklere sahip olmuştur. 1961 Anayasasının oluşum şeklinde siyasi partilere yer verilirken, 1982 Anayasasında bu söz konusu dahi olmamıştır. Anayasa değişiklikleri için ilk kez Cumhurbaşkanının onayı şartı getirilmiştir. Temel hak ve özgürlüklere kısıtlamalar getirilmiş ayrıca seçimlerin beş yılda bir yapılmasına karar verilmiştir. Yürütme fonksiyonu güçlendirilmiş ve Cumhurbaşkanının yürütmedeki etkisi arttırılmıştır. Anayasanın kabulünün ardından partiler tekrar kurulmaya başlamış ve siyasi hayata katılmıştır.

Anayasanın kabulü, siyasi ve sosyal faaliyetlerin tekrar sağlanmasıyla birlikte 1980’de tüm ülkede ilan edilen sıkıyönetim kademeli olarak kaldırılmaya başlanmıştır. Sıkıyönetim kademeli olarak kaldırılmasının sebebi illerdeki mevcut durum ve düzenin farklılık göstermesinden kaynaklanmıştır. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerdeki toplum düzeni ve doğuda terör olaylarından kaynaklı sorunların henüz çözülememesinden kaynaklı olarak bu illerdeki sıkıyönetimler sürdürülmeye devam edilmiştir.

1983 yılında çıkarılan ek bir kanunla Olağanüstü Hal kavramı tercih edilecek yeni yönetim biçimlerinden biri olarak Türk hukuk ve siyaset sistemlerinde yerini almıştır. Böylece olağanüstü yönetim biçimleri çok katmanlı süreçlerden geçerek oluşumunu 1982 Anayasasıyla tamamlamıştır. 1982 Anayasasında Sıkıyönetim ve OHAL kavramları ayrı ayrı tanımlanmıştır. Dolayısıyla ohalin hukuk sistemlerinde yerini alması sıkıyönetim uygulamalarını kaldırmamıştır. Sıkıyönetim ve OHAL kavramlarının anayasada yapılan ayrımı sorunun ciddiyetiyle, şiddetiyle alakalı olmuştur. Sıkıyönetim ilanı; rejime, anayasaya, temel hak ve hürriyetlerine karşı bir tehdit ve savaş ihtimali var ise tercih edilecekken, OHAL’e doğal afetler, ekonomik bunalımlar ve kamu düzeninin bozulması hallerinde başvurulacağı belirtilmiştir. Özetle bu iki yönetim biçimi arasındaki fark olayların şiddeti olmuştur.

1984 bazı illerde kaldırılan sıkıyönetimlerin yerine OHAL yönetim biçimi uygulanmaya başlanmıştır. Kademeli olarak sıkıyönetim uygulamasının kaldırılmaya devam edilmiş ve 1987’de tüm ülkede sıkıyönetime son verilmiştir. 1987’de yalnızca terör olaylarından dolayı 9 ilde OHAL uygulamasına devam edilmiş, diğer tüm illerde olağan yönetim biçimi uygulamasına geçilmiştir. OHAL’in yürütülmesi il veya bölge valileri tarafından gerçekleştirilmiş, bu valiler bulundukları il veya bölgelerde en yetkili mercii olma özelliği taşımıştır. Fakat sıkıyönetim düzeninden farklı olarak OHAL’in uygulandığı bu illerde valiler koordinasyonu sağlamış, kolluk kuvvetleri üstü olarak görevlendirmelerde bulunmuş ve halkın sosyal düzenini korumayı amaçlamıştır. Tüm bu amaçların sağlanması sebebiyle ilan edilen OHAL yönetim biçimi 30 Kasım 2002’de yürütüldüğü illerde kaldırılmış ve bu tarihten itibaren tüm ülke olağan yönetim biçimiyle yönetilmeye başlanmıştır.

Olağanüstü yönetim biçimlerinde uygulayıcı olan Sıkıyönetim Komutanları ve OHAL Bölge Valilerinin yetkilerindeki özelliklerin genel olarak benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir. Her iki yönetici kısım da kanuna aykırı işlemlerden dolayı cezalandırılmamış, haklarında dava açılmaları yasaklanmış talepleri doğrultusundaki tüm maddi ve insan gücü ihtiyaçları sorgusuz olarak karşılanmıştır. Olağanüstü dönemlerde tanınan bu geniş yetkiler hukuksal anlamda eleştirilere sebep olmuştur.

Bu yönetim usullerinin farklarına bakıldığında; Sıkıyönetim Komutanlığı Genel Kurmay Başkanlığına bağlı görev yaparken OHAL Bölge Valileri İç İşleri Bakanlığına bağlı olarak görev yapmıştır. 1961 Anayasasında Sıkıyönetim uygulaması her defasında 2 aylık süre ile ilan edilebilmiş, 1982 Anayasasında bu süre 4 aya çıkarılmıştır. 1961 Anayasasının yürürlükte iken 1971’de KHK’lar Türk hukukuna girmiştir. KHK’lar 1961 Anayasası sürecinde düzenleyici işlemler iken 1982 Anayasasında yasama niteliğine sahip olmuştur. 1971’de Bakanlar Kuruluna KHK çıkarma yetkisi verildiğinden KHK’ların önü açılmıştır. Fakat burada sınırlayıcı olan ekonominin yanında temel hak ve özgürlükler hakkında Bakanlar Kurulu’nun KHK çıkarma yetkisinin bulunmaması, aynı zamanda KHK’ların Anayasa Mahkemesince denetlenmesi ve Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu tarafından yürütülmesi KHK’lara yönelik eleştirileri asgari boyuta indirmeyi başarmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 30 yılı aşkın sürede yaşanan tüm sorunlar karşısında ülkedeki tansiyonu düşürmeye yönelik birçok tedbir almışsa da tam anlamıyla etkili olamamıştır. Mevcut sorunlara getirilen çözümler ihtiyaç duyulan nitelikte olamamıştır. Dolayısıyla iç ve dış konjonktürdeki tüm sorunlar birleşip devletin varlığını veya mevcut düzenini tehdit ettiğinde son çare olarak başvurulması gereken olağanüstü yönetim biçimleri, Türkiye’de yüzeysel nitelikli tedbirlerle çözülememiş ve bu yönetim biçimleri sıkça tercih edilmeye başlanmıştır. Türkiye’nin devlet varlığını tehdit edici nitelikler öne sürülerek olağanüstü hal yönetim biçimlerine yöneldiği gözlemlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu 1923 yılından OHAL’in bütün yurttan kaldırıldığı 2002’ye kadar 34 yılı aşkın sürede sıkıyönetim ve ohal ile yönetilmiş, belirtilen bu sürenin dışında 2002 yılına kadar olan sürecin 10 yılı aşkın süreci olağanüstü hal yönetiminde geçirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Türkiye’deki olağanüstü hallerin özellikle Cumhuriyetin ilk yetmiş yılında sıkça baş göstermesinin bazı temel sebepleri

bulunmaktadır. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğundan kalma borçların Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ekonomik sorunlarda çıkmazda kalmaya sebep olması önem arz etmektedir. Ekonomik sebeplerin yanında ırk ve mezhep üzerinden yapılan insanları ayırıştırma çalışmalarının toplumsal huzursuzluk yaratması hükümetlere olan güveni azaltmış ve halkın bu güvensizliği koalisyon hükümetlerine neden olmuştur. Üniversitelere yapılan müdahalelerin sıklaşması öğrenci protestolarının şiddet boyutlarına ulaşmasıyla sonuçlanırken, işçi haklarının ve ekonomik bunalımın etkisiyle grevler artmış ve işçi ayaklanmaları sık sık askerin ve polisin silahlı müdahalesiyle sonlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tarihi boyunca sık sık bu yönetim biçimlerine başvurduğundan birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Devletin mevcut sorunlara karşı sıkça bu yönetim biçimlerine yönelerek tepki vermesinin sebebi yıllardır girdiği veya girmek zorunda kaldığı savaşların getirisi olarak taşıdığı varoluş kaygısının yanı sıra birey ve devlet ilişkisindeki algılamaların farklı olmasıdır. Buradaki temel sorun devlet, varlığını sürdürebilmek için bireyleri araç olarak görürken bireyler ise kendi varlığı ve haklarının korunmasında devleti araç olarak görmüştür. Bu sebeple çalışmada taranan yıl aralığında devlet– birey – toplum ilişkilerinin henüz sağlıklı bir zemine oturmadığı gözlemlenmiştir.

Olağanüstü hallerin uygulamada eksikleri olmasının yanı sıra bir hukuk rejimi olduğunu dile getirilmiştir. Bu sebeple olağanüstü hal yönetim biçimlerinin bir diktatörlük olmadığı ve anayasal dayanaklarının olduğu ifade edilmiştir. Bu yönetim biçimi birçok hakkı devlet elinde toplamış olmasına rağmen diktatörlük olarak betimlenmemesinin sebebi ise mevcut durumdaki Temel Hak ve Özgürlüklerdir. Sıkıyönetim ve OHAL yönetim biçimleri anayasaya dayandığı, iç hukuk ve milletlerarası hukukta/sözleşmelerde yerini aldığı için diktatörlük olarak nitelendirilmemesi gerekmektedir. Fakat yapılan röportajların soncunda olağanüstü yönetimlerde zaman zaman kişilerin yetkilerini kötüye kullandığı, bireylerin çekirdek haklarının ihlal edildiği de gözlemlenmiştir. Bu sebeple devletin kendini savunma mekanizması üst düzey gelişmişlik gösterirken aynı özenin ve gelişmişlik düzeyinin temel hak ve özgürlükler alanında gösterilmediği gözlemlenmiştir. Bu yönetim biçimlerine yönelik hukuk dışı müdahaleler olduğu eleştirileri yapılsa da uygulama esaslarının anayasal dayanakları olduğu unutulmamalıdır.

Temel hakların bir diğer basamağı olan haberleşme ve iletişim hakkı da olağanüstü yönetim biçimlerinin uygulandığı dönemlerde sıkça devlet veya ordu

müdahalesine maruz kalmıştır. Özellikle çalışmanın kapsadığı yıllarda en önemli kitle iletişim aracının gazeteler olduğu kanısına varılmıştır. Dönemin en önemli iletişim araçlarından olan gazeteler siyasal düzende algıya yönelik eğilim yaratma amacıyla kullanılmaya çalışılırken olağanüstü dönemlerde propaganda yapma amacıyla yönlendirilmeye çalışılmıştır. Her iki amaçta da temel nokta kamuoyu oluşturmak olmuş ve basın yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra yayınları yönlendirilemeyen bazı gazetelerin, yaşadığı sansürlerden sonra iletişim kurma amacından saparak, ideolojik bir yol izlemeye başladığı da dile getirilmiştir. Böylece basın ve temel haklar bazında zaman zaman orantısız kısıtlamalar getirildiği, uluslararası bağlayıcı niteliği olan çekirdek hakların göz ardı edildiği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada, taranan yıllar arasında iktidar ve muhalefetin mevcut sorunlara ortak bir çözüm getiremediği, siyasi – dini görüş farklılığı yaşayan bazı kişi ve kuruluşların silahlandığı, üniversite öğrencilerinin hükümete karşı örgütlendiği ve ekonominin getirdiği sosyal huzursuzlukların giderilemediğini açıkça ifade etmiştir. Ayrıca devletin bu sorunlara yönelik ürettiği çözümlerin şiddet, sansür ve baskı içerdiği dile getirilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Türkiye’de sorunlar demokratik yollarla çözülememiş ve Cumhuriyet rejiminin büyük bir kısmını olağanüstü yönetim biçimleri ile sürdürmüştür. Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti yaşadığı sorunlara karşı demokrasi çerçevesinden uzaklaşmış ve demokratik düzende kriz yönetimi yapamamıştır. Devletin temel amacı ve bu amaç doğrultusunda aldığı tüm tedbirler, sorunların tümüyle çözülmesine yönelik değil yalnızca devletin varlığını korumaya yönelik olmuştur. Bu durum, olağanüstü yönetim biçimlerinin devlet tarafından sık tercih edilşin kırılma noktasını oluşturan temel sebep olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

- 07.06.1963/ 11422 Kararname No: 6/1645.
- 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teşkilatı Hakkında Kanun.
- 1402 sayılı ve 13.05.1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu
- 18335 sayılı ve 8.3.1984 tarihli Olağanüstü Hal Kurulu ve Bürolarının Kuruluş ve Görevleri ile Yükümlülüklerin Karşılığının Tespit ve ödenmesi Hakkında Yönetmelik (R.G. 8.3.1984 / 18335 / 84/7778).
- 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun
- 2324 Sayılı ve 28.10.1980 tarihli Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, RG. 28.10.1980/17145.
- 2485 sayılı ve 29.06.1981 tarih Kurucu Meclis Hakkında Kanun.
- 251, 254, 255, 258, 266 ve 270 Numaralı Bakanlar Kurulu Kararları.
- 2709 sayılı ve 18.10.1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (9.11.1982/17863).
- 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Grev ve Lokavt Kanunu Hakkında değişiklik.
- 2820 sayılı ve 22.04.1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu. RG (24.04.1983/ 18027).
- 285 sayılı ve 10.7.1987 tarihli Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG (14.7.1987).
- 2935 sayılı ve 25.10.1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanunu, RG (27.10.1983/18204).
- 30.05.1949 tarih ve 5399 sayılı Millî Savunma-Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun RG (3.06.1949/7223).
- 334 sayılı ve 09.07.1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG (20.07.1961/10859).
- 3423 Sayılı ve 9.4.1988 tarihli 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa Bir Ek Madde İlave Edilmesi Hakkında Kanun.
- Açıkgöz, Serkan. “Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974)”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2006.
- Akalın, Cüneyt. *Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Akarcalı, Sezer. “Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 44/1 (1989): 265 -287.
- Akgüner, Tayfun. *1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983.
- Akılmak Topçu, Sema ve Selçuk Ural Sema. “27 Mayıs Darbesi Sürecinde Basında İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/4 (2021): 1674-1691.

- Akıncı, Abdulvahap. “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra”. *Trakya Üniversitesi SBF Dergisi*. 15/2 (2013): 39-58.
- Akıncı, Abdulvahap. “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 9/1 (2014): 55-72.
- Akşam. 30 Mart 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 2 Nisan 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 21 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 22 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 19 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 1 Ocak 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 13 Mart 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 17 Şubat 1969. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 27 Nisan 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 22 Mayıs 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Akşam. 14 Şubat 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Aktaş, Elif. “27 Mayıs Darbesi Sürecinde Ankara Olaylarından İki Kesit: 29 Nisan ve 555K”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6/2 (2020): 219-241.
- Alacı, Beral. “İktidarının İkinci Döneminde (1954-1957) Demokrat Parti Politikalarının Muhalif Basına Yansıması: Akis Dergisi Örneği”. *Belgi Dergisi*. 22 (2021): 453-480.
- Arık, Umut. “Kıbrıs Krizi”. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2/1 (2011): 3-21.
- Atmaca, Yıldız ve Eray Göç. “Türkiye’de 1960 ve 1980 Kurucu Meclisleri: Demokratik Nitelikleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 6/28 (2020): 1524-1540.
- Ayata, Ali ve Murat Ercan. “Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15 (2007): 18-32.
- Ayaz, Erhan. “6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları”. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*. 2/2 (2014): 81-92.
- Aydemir, Sefa Salih. “27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi”. *International Journal of Eurasian Education and Culture*. 1/1 (2016): 9-22.
- Aydın, Taşkın, Y. *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Aydın, Mehmet Korkud. “Basın Kaynaklarına Göre 27 Mayıs 1960’a Giden Süreçte Turan Emeksiz Olayı”. *International Journal of Social Science Research*. 9/2 (2020): 180-197.
- Aydın, Nermin Zahide. “27 Mayıs 1960 Döneminde Maraş’ta Propaganda Faaliyetleri: Halk Postası Gazetesi Örneği (1960)”. *Belgi Dergisi*. 21 (2021): 301-321.
- Aydoğan, Esenay. “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 11/1, (2004): 91-110.

- Bacanlı, Hakan. “Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)”. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.
- Balıkçioğlu, Emrah. “Taksim Tezi Bağlamında Kıbrıs (1954 – 1960)”. Yayınlanmış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016.
- Baran, Sinan. “Türk Basın Kanunlarının Genel Görünümü ve 5651 Sayılı Kanunun İnternet Gazeteciliğine Etkileri Üzerine Bir Tartışma”. *Erciyes İletişim Dergisi*. 5/4 (2018): 387-404.
- Baran, Tülay Alim. “Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi”. içinde *İşçi ve Öğrenci Eylemleri*, editör Şaduman Halıcı. 172-197. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Barın, Taylan. “Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması ve Sınırlanması Arasında: Kanunlaşan OHAL KHK’lerinin Yargısal Denetimi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 75/2 (2020): 557-587.
- Başaran, Doğançan. “Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler 1”. İçinde *2 Mart Askeri Muhtırası ve Türk Demokrasisi*, editör Betül Karagöz Yerdelen. 112-131. Giresun: Divan Kitap, 2016.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 30-10-0-0221278.
- Başlamışlı, Macide. “ABD’nin Türkiye’ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi”. *Asia Minor Studies*. 9/1 (2021): 695-712.
- Bayıllıoğlu, Uğur. “Bazı Yunan Mahkeme Kararları Işığında Kıbrıs İlişkin Düşünceler”. *Çankaya University Journal of Law*. 9/1 (2012): 43-68.
- Bayramov Amrah ve Ahmet Edi. “Kıbrıs Barış Harekâtının Azerbaycan Basınına Yansıması”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6/1 (2020): 115-141.
- Bilgen, Pertev. *1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Boray, Ferit Erden. *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi – 5*. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2010.
- Börklüoğlu, Levent. “27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği”. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1/2 (2017): 13-28.
- Bulunmaz, Barış. “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”. *Öneri Dergisi*. 10/37 (2012): 203-214.
- Bulut, Sedef. “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”. *Akademik Bakış Dergisi*. 2/4 (2009): 125- 145.
- Canar, Burçin. “SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)”. *ViraVerita E-Dergi*. 8 (2018): 223-246.
- Cemal Altan. “Genel Seçimler – Yerel Seçimler İlişkisi (1983 – 2004)”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 3/12 (2015): 174-190.
- Coşkun, Yasin. “Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin (1975) Kuruluş İlanına İngiliz Parlamentosunun Tepkisi”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 37 (2020), 1-19.
- Cumhuriyet. 3 Nisan 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

Cumhuriyet. 7 Temmuz 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 3 Ağustos 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 29 Ağustos 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 1 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 4 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 8 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 8 Şubat 1956. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 27 Ekim 1957. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 25 Mart 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 1 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 2 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 3 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 20 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 28 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 29 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 28 Mayıs 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 14 Ekim 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 15 Ekim 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 25 Ekim 1961. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 20 Şubat, 1962. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 22 Şubat 1962. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 21 Mayıs 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 22 Mayıs 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 20 Haziran 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 13 Ağustos 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 24 Ağustos 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 29 Ocak 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 26 Aralık 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 10 Ocak 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 13 Şubat 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 27 Ocak 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 28 Ocak 1965. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 8 Kasım 1966. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 27 Ocak 1970. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 17 Haziran 1970. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 4 Mart 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 7 Mart 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 27 Nisan 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 23 Mayıs 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
Cumhuriyet. 16 Temmuz 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

- Cumhuriyet. 23 Ekim 1975. (Erişim Tarihi 20 şubat 2022)
- Cumhuriyet. 25 Ekim, 1975. (Erişim Tarihi 20 şubat 2022)
- Cumhuriyet. 2 Mayıs 1977. (Erişim Tarihi 20 şubat 2022)
- Cumhuriyet. 26 şubat 1979. (Erişim Tarihi 20 şubat 2022)
- Cumhuriyet. 21 Mayıs 1983. (Erişim Tarihi 20 şubat 2022)
- Cumhuriyet. 15 Temmuz 1983. (Erişim Tarihi 20 şubat 2022)
- Cumhuriyet. 12 Eylöl 1980. (Erişim Tarihi 20 şubat 2022)
- Çağlasın Yaldız. “Olağanüstü Hal Kanun Hükümünde Kararnameleri”. *Kesit Akademi Dergisi*. 6/24, (2020): 350-362.
- Çakır, Hamza ve Deniz Elif Yavalar. “Demokrat Parti İktidarı ve Basın”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3/6 (2017): 257-270.
- Çakmak, Diren. “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*. 1/2 (2008): 35-68.
- Çavuşoğlu, Hüseyin. “Türkiye’nin İlk Koalisyon Tecrübesi: Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyet Halk Partisi (Chp)-Adalet Partisi (Ap) Koalisyonu (1961-1962)”. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)* (2019): 130-138.
- Çelik, Fatma. “1960 Darbesinde Kamuoyu Oluşturma Projesi: Propaganda”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adanan Menderes Üniversitesi, 2019.
- Çelik, Vasfiye ve İlker Çelebi. “1960’da Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan 2004 Annan Planı’na Kadar Olan Süreçte Kıbrıs Meselesi”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 6/2 (2020): 163-198.
- Çetinbeş, Ömer. “Kıbrıs Barış Harekatı Sonrası Uygulanan Amerikan Ambargosunun Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, 2021.
- Demir, Yeşim. “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*. 12 (2006), 155-171.
- Doğan, Bayram. “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Faköltesi Dergisi*. 28/3, (2020): 965-1003.
- Dönek, Ekrem. “Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 50/1 (1995): 173-186.
- Edi, Ahmet. “İran’da İşlam Devrimi Öncesi Siyasi Olaylara Bakış Ak Devrim ve Lale Meydanı Katliamı”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (2019): 731-744.
- Erdoğan, Hilal. “Kıbrıs Meselesinin Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri”. *Akademik Hassasiyetler*. 3/5 (2016): 135 – 161.
- Ergenekon Savrun. “Kıbrıs’ta Yunan Cunta Darbesine Karşı Türk Barış Harekâtının Belgelerle Kısa Tarihi”. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*. 4/9 (2018): 258-273.
- Eroğlu, Hamza. “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratın Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 18/54 (2002): 735-793.
- Ertem, Barış. “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 8/14 (2018): 655-676.

- Ertem, Samet. “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin Basına Yansımaları”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2021.
- Eryaman, Ayşe. “Darbe Girişimleri Esnasında Kitle İletişim Araçlarının Rolüne Bir Örnek: Talat Aydemir Olayı Ve Radyo”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 67 (2020): 215-239.
- Esen, Selin. “18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonu”. *Mülkiye Dergisi*. 34/267 (2014): 167-192.
- Ezgin, Emre ve Cengiz Sunay. “27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Gidiş ve Sebepleri”. *İnsan & İnsan Dergisi*. 8/29 (2021): 65-80.
- Gökçe, Emrah Utku. “1974 Kıbrıs Krizinde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci”. *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*. 2/1 (2018): 4-60.
- Günaydın, 17 Temmuz 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Günaydın, 8 Kasım 1982. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Güneş, 17 Mayıs 1983. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Güneş, 7 Haziran 1983. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Güneş, 4 Ekim 1984. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Güneş, Mehmet. “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimde Maddi İçerik Kriteri”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 11/1 (2020): 166-179.
- Güzel, Süleyman Çağrı. “Süleyman Demirel’in Askeri ve Sivil Bürokrasi İle İlişkileri”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 9/2 (2017): 545-565.
- Havadis, 06 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- http://birlesikmetalıs.org/maden_is/kitap/Dosya_15-16haziran.pdf. (Erişim Tarihi 27.02.2022).
- <https://radyo.trt.net.tr/kurumsal/tarihce> (Erişim Tarihi. 13.02.2021)
- <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423905513.pdf> (Erişim Tarihi 11.03.2022)
- https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (Erişim Tarihi 03.03.2022).
- https://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa (Erişim Tarihi 19.03.2022)
- https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa (Erişim Tarihi 19.03.2022)
- <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi 21.02.2022)
- <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/> (Erişim Tarihi 26.02.2022)
- https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ (Erişim Tarihi 08.03.2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=wg7pos627VY> (Erişim Tarihi 26.02.2022)
- https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1969MilletvekiliSecimi/1969_Secim_Sonuclari.pdf (Erişim Tarihi 27.02.2022)
- https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950 (Erişim Tarihi 14.02.2022)
- https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957 (Erişim Tarihi 14.02.2022)

- https://www.tbmm.gov.tr//develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1954 (Erişim Tarihi 11.02.2022)
- https://www.tbmm.gov.tr//develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1961 (Erişim Tarihi 15.02.2022)
- https://www.tbmm.gov.tr//develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=21063&P5=H&page1=61&page2=61 (Erişim Tarihi 05.03.2022)
- https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 09.03.2022)
- https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html (Erişim Tarihi 21.02.2022)
- Hürriyet. 9 Eylül 1954. (Erişim Tarihi. 15.02.2021)
- Hürriyet. 29 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 27 Mayıs 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 22 Mayıs, 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 24 Ağustos 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 17 Kasım 1966. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 13 Şubat 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 12 Mart 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 28 Nisan 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 12 Eylül 1980. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 10 Eylül 1982. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 10 Mart 1983. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hürriyet. 29 Mart 1984. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Hüsem, Selim. “Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetimler 1974-1983”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.
- Işık, Kübra. Türkiye’de Olağanüstü Hal Dönemlerinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, 2019.
- İstanbul Ekspres. 6 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- İzgi, Ali Rıza. “Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye’ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2007.
- Kabacalı, Alpay. *Başlangıçtan Günümüze Basın Sansürü*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2000.
- Kalkan, Asya. “Tahkikat Komisyonunun Kuruluş Amacı, Çalışmaları ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2020.
- Kapucu, Davud. “1974 Kıbrıs Hava Harekâtı, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi”. 4/2 (2020): 82-104.
- Kar, Ayşe Tuğba ve Uğur Gündüz. “6-7 Eylül 1955 Olayları Işığında Türkiye’de Basın, Toplum ve Siyaset İlişkisi”. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*. 6/2 (2020): 452-486.

- Karakartal, Bener. “Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 38/3, (2011): 161-206.
- Karaman, Ebru. *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*. İstanbul: 12 Levha Yayınları, 2013.
- Karataş, İsrail. “12 Mart Muhtırası ve Nihat Erim Hükümeti’nin Balyoz Harekâtı’nın Medyaya Yansıması”. *Tarih & Gelecek Dergisi*. 6/4 (2020): 1574-1594.
- Karataş, Murat. “Türkiye’de Asker Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme”. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*. 2/3 (2019): 69-110.
- Karayuluk, Havva. “6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi”. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*. 1/1 (2018): 36-50.
- Kaya Özçelik, Pınar. “12 Eylül’ü Anlamak”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 1/66 (2011): 73-93.
- Kaya, Halit. “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961–1965)”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.
- Keser, Ulvi. “21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 11/23 (2011): 93-121.
- Keser, Ulvi. “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 12/25 (2012): 181-226.
- Keskin, Yusuf Ziya. “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Kıvrak, Ensar. “Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 6/12 (2020): 133-153.
- Kıyanç, Sinan. “Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’deki ABD Üs ve Tesisleri”. *Atatürk Yolu Dergisi*. 36/101 (2020): 203-252.
- Kocakılıç, Gizem. “Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri”. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 3/1 (2020): 57-70.
- Kösedağ, Mehmet Sena. “Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını”. *Selçuk İletişim*. 1/12 (2019): 475-501.
- Kulu, Seda. “6/7 Eylül Olaylarının Türkiye’de Yazılı Basına Yansıması”. *Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1/2 (2018): 12-27.
- Mat, Gülben. “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sıkıyönetimler”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008.
- Merter, Melih. “Olağanüstü Hallerde Yürütmenin Düzenleyici İşlemleri ve Yargısal Denetimi”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2019.
- Metin, Mehmet. “Demokrat Parti Döneminde Kayseri Olayları”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2018.
- MGK Bildiri No: 4. RG 12.09.1980 S: 17103.
- Mızrak, Baransel. “Amerika’da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi”. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*. 33 (2017): 1-25.
- Milliyet. 3 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

- Milliyet. 7 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 29 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 19 Nisan 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 28 Mayıs 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 24 Ağustos 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 19 Ağustos 1969. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 11 Mart 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 13 Mart 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 16 Temmuz, 1975. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 14 Temmuz 1979. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 26 Kasım 1979. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 16 Aralık 1979. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Milliyet. 12 Eylül 1980. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Muzaffer Bölme, Selin. “ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.
- Nergiz, Bilal. “12 Eylül Döneminde Milli Güvenlik Konseyi’nin Yasama Faaliyetleri (12 Eylül 1980-18 Ekim 1982)”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.
- Okay, Suphi. “Sendikalar Kanununda Yapılan Değişik ve Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 24 (2011): 237-259.
- Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. 16.12.1990, No: 430
- Özcan, Ali. “Serdengeçti Dergisi ve Siyasal İktidarla İlişkisi”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 2/3 (2014): 300-316.
- Özkan, Işıl. “Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 9 (2007): 409-446.
- Özler, Murat. *1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na Göre Olağanüstünün Olağanlaşması ve Kriz Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006.
- Öztaş, Güven Gürkan. “Egemen Bezci, Türkiye’de Olağanüstü Hal: Devlet Aklı, Askerler ve Siviller”. *Mülkiye Dergisi*. 39/1 (2015): 159-186.
- R.G. (20.08.1974/14982).
- R.G. 01.03.1956 / 6684 / 6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir’de vukı bulan hâdiselerde zarar görenlerin zararlarının ödenmesi hakkında Kanun.
- R.G. 25.05.1940/3832.
- R.G. 24.07.1950 / 5680 / 7564.
- R.G. 20.06.1952 / 8140 / 5953.
- R.G. 17.3.1954 / 8660 / 6337, Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun.
- R.G. 12.09.1955 / 9101 / 5843.
- R.G. 12.10.1955/9101.
- R.G. 30.06.1956 / 9346 / 6761.
- R.G. 28.04.1960 / 10492 / 12979.

R.G. 5.10.1960 / 10621/ Kanun No: 90
R.G. 20.07.1961/10859.
R.G. 7.03.1962/11053 Anayasa Nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun.
RG 19.12.1962/11286/ 129 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Kanunu.
R.G. 22.05.1963/ 11409.
R.G. 15.7.1963 / 11462 / Kanun No: 274
RG. 27.04.1971/13820, Bakanlar Kurulu Karar No: 7/2302.
R.G. 2.12.1972 / 14379 / Kanun No: 1630
RG. 02.07.1974/ 14933/ 13609.
R.G. 21.07.1974/14952.
R.G. 27.03.1975 / 7/9707.
R.G. 30.12.1982 / 17914 / Kanun No: 2766.
R.G. 13.1.1983 / 17927 / Kanun No: 2778
R.G. 25.10.1983 / 18204 / Kanun No: 2935
R.G. 4.11.1983/ 18215 / Kanun No: 2941
R.G. 2.12.1983 / 18240 / Kanun No: 2967
R.G. 1.3.1984 / 18329/ 1. Mükerrer, BCA. Yer: 30-18-1-2 / 503 - 188 – 1.
RG 2.03.1984 / 18329.
RG 03.03.1984 / 18330.
R.G. 14.7.1987 / 19517 / KHK: 285.
R.G. 15.7.1987 / 19518 / 87/11946.
R.G. 15.7.1987 / 19518 / KHK: 286.
R.G. 27.7.1987 / 19530 / KHK: 287.
R.G. 4.12.1987 / 19654 / KHK: 299.
R.G. 13.12.1987 / 19663 / KHK: 12335.
R.G. 24.2.1988 / 19735 / KHK: 313.
R.G. 9.4.1988 / 19780 / KHK No: 3423
R.G. 5.5.1988 / 19805 / KHK: 321.
R.G. 2.6.1988 / 19830 / KHK No: 3449
R.G. 27.10.1988 / 19797 / Kanun No: 3432
RG. 10.11.1988/1998.
R.G. 6.11.1989 / 20334 / KHK: 374.
R.G. 6.11.1989 / 20334 / KHK: 387.
R.G. 30.11.1989 / 20358 / KHK: 285.
R.G. 26.1.1990 / 20414 / KHK: 3601.
R.G. 10.4.1990 / 20488 / KHK: 3619.
R.G. 13.4.1990 / 20491 / KHK No: 421
R.G. 13.4.1990 / 20491.1 / KHK: 411.
R.G. 10.5.1990 / 20514 / KHK: 424.

- R.G. 22.5.1990 / 20525 / KHK: 426.
- R.G. 24.5.1990 / 20576 / Tüzük No: 90/500
- R.G. 16.12.1990 / 20727 / KHK: 430.
- R.G. 16.12.1990/20727(M2).
- R.G. 28.12.1990 / 20739 / KHK: 428.
- R.G. 13.02.1991 / 20785 / KHK: 432.
- R.G. 13.02.1991 / 20785 / KHK: 431.
- R.G. 5.08.1991/ 20951.
- RG. 08.02.1992/21136. M/1.
- R.G. 5.3.1993 / 21515 / KHK: 481.
- R.G. 10.12.1993 / 21784 / KHK: 3920.
- R.G. 09.04.1996/22606.
- R.G. 3.09.1997/23099.
- RG. 27 09.1999/23829.
- R.G. 21.06.2002 / 24792 / 744.
- R.G. 3.5.2002 / 24744 / KHK: 4753.
- R.G. 31.07.2018/7145.
- Solak Şener, Aslı, Çakmak Fevzi. “Türk Basın Tarihi İçinde Muhalif Bir Gazete: Demokrat İzmir”. *Belgi Dergisi*. 2/20 (2020): 2475-2509.
- Şahbaz, Yunus. “12 Mart’a Giden Süreçte Sol Cuntacılığın Teorik ve Tarihsel Arka Planı”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 4/1-2 (2018): 1-13.
- Şahin Çelik, Hande. “Türkiye’de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7 (2010): 21-30.
- Şahin, Güneş. “Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Sürecinde Türk Kamuoyu”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.
- Şanlı, Bahar. “Türkiye’de Uygulanan Kur Politikaları”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 49 (1998), 183-200.
- Şenol, Celal. “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Hidrografik Yapısı, Su Sorunu ve Çözüm Önerileri”. *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 21/45 (2020): 77-98.
- Şimşek, Halil. “İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi’nin Feshi ve Yunan Uyrıklı Rumların Sınır Dışı Edilmeleri (1964)”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 5/1 (2007): 237-260.
- Tamçelik, Soyalp. “Avrupa Topluluğu – Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1995.
- Tan, Turgut. 1982 Anayasası Yönünden Yürütme Görevi ve Yetkisinin Niteliği (Güçlü Devlet ya da Güçlü Yürütme), 348.
https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6326/turgut_tan.pdf
- Taşdemir, Erdem. “1980 Sonrası Türk Basını, Türk Siyasi Hayatı ve Basın – Siyaset İlişkisi”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 3/4 (2005): 173- 180.
- TBMM Tutanak Dergisi. T:19, C. 1, B.1, 19.12.1979.

- TBMMZC. D. 14, C. 14, B. 8. 28.03.1975.
- TBMMZC. D.10, İ.2, C. 8, B. 16.
- TBMMZC. D: 11, Y: 3, C: 13, B:69.
- TBMMZC. D: 17,C. 3, B. 41, 11.
- TBMMZC. 12.09.1955, Y. 2, B. 80, D. 10, İ. 1.
- TBMMZC. C.1, B. 1 O. 1, 24.11.1983.
- TBMMZC. D: 4 C. 7, O: 1, T: 2 B: 9, 24.11.1974.
- TBMMZC. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D: 4 Cilt 7 B: 11, S: 246-247, 29.11.1974.
- TBMMZC. T: 14, C: 14, B:2, 4.12.1974.
- Temizgüney, Firdes. “1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 14/27 (2018): 181-211.
- Tercüman. 6 Mayıs 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Tercüman. 28 Mayıs 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Tercüman. 4 Haziran 1963. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Tercüman. 1 Ocak 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Tercüman. 21 Ocak 1971. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Tercüman. 16 Mayıs 1979. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Tercüman. 10 Eylül 1982. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Tercüman. 16 Kasım 1983. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 2017.
- Toprak, Eyüp. “1982 Anayasası’nın Hazırlanma Süreci”. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 1/2 (2020): 177-185.
- TÜİK. Yayın No 3685, Milletvekili Genel Seçimleri 1923 – 2011, S.5.
- TÜİK. Yayın No 3685, Milletvekili Genel Seçimleri 1923 – 2011, S.11.
- Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları. “1923 -2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MiReKoç Proje Raporları 1/2014”. TÜBİTAK 1001_106K291, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, (2009): 58.
- Uçak, Olcay. “Abdi Erkal, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yerel Basının Gelişim Süreci”. *Selçuk İletişim*. 12/1 (2019): 92-122.
- Ulus. 7 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Ural, Selçuk ve Yasin Ercilsin. “1980 – 1983 Yılları Arasında Türkiye’de Basın ve Sanat Hayatı”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 62 (2018): 571-593.
- Üskül, Zafer. *Bildirileriyle 1950-1970 Dönemi Sıkıyönetimleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
- Üskül, Zafer. *Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar*. Ankara: Büke Yayınları, 2003.
- Üskül, Zafer. *Siyaset ve Asker*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1997.
- Vatan. 12 Eylül 1955 (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Vatan. 29 Aralık 1957. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Vatan. 27 Mayıs 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Vatan. 1 Ocak 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)

- Vatansever, Müge. “Kıbrıs Sorunun Tarihi Gelişimi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 12 (2012): 1487-1530.
- Yaşar, Samet. “274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu’nun Hazırlanması Süreci ve Sendikalar”. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6/2 (2018): 97-120.
- Yeni Asır. 30 Eylül 1960. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Yeni Sabah. 06 Eylül 1955 (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Yeni Sabah. 7 Eylül 1955. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Yeni İstanbul. 1 Ekim 1964. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Yeni İstanbul. 29 Mart 1966. (Erişim Tarihi 20 Şubat 2022)
- Yıldız, Ferhat. “Türk Anayasal Tarihi Çerçevesinde Basın Özgürlüğü Üzerine Bir İnceleme”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. 4 (2014): 430-458.
- Yılmaz, Hasan. “Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları”. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6/1 (2017): 87- 98.
- Yiğit Yüksel, Dilek. “Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 8/18 (2009): 161-184.
- Zariç, Sami. *1983-93 Yılları Arasında Türk Siyasal Hayatında Anavatan Partisi ve Turgut Özal’ın Parti’deki Rolü*. İstanbul: Hiper Yayın, 2017.
- ZhuMmatayeva, Dinora. “Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıs Barış Harekâtının SSCB Kamuoyuna Yankıları”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversite, 2013.

ETİK KURUL ONAYI

Bu çalışma için etik kurul onayı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun (Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu) 27/05/2022 tarihli ve 05/14 numaralı kararı ile alınmıştır.

EK 1. 12 Eylül 1955 Sıkıyönetim İlanı, RG: 9101, Karar Sayısı: 5843

**T.C.
Resmî Gazete**

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1336-1929

İdare ve kamu işleri için Bapçobular Kurumları ve Müdiresaat Devlet Müdiresaatları Müdiresaat idareleri	12 EYLÜL 1955 PAZARTESİ	Sayı : 9101
--	----------------------------	-------------

KARARNAMELER

Konu Sayısı : 5843

İkinci meşveret ve Seftinlik, Asitlikten dolayı, evve ve Kozmetiklerizle harp vaktinde tarafsız vele ilahia ederele vatan-
dışarı, tabiri ve meşveretinin gümüş meşveretinde ayırtı dardır. Hükümet, Kozmetiklerizle harp vaktinde meşveretinin gümüş meşveretinde ayırtı dardır. Hükümet, Kozmetiklerizle harp vaktinde meşveretinin gümüş meşveretinde ayırtı dardır.

RED-CUMTHER
C. BAYAR

Başvekil A. AKSUOĞLU	Değerli Vekil Başvekil Yardımcısı F. KOPALILI	Değerli Vekil Dr. M. SAKOĞLU	Değerli Vekil O. KAPANI	Değerli Vekil
-------------------------	---	---------------------------------	----------------------------	---------------

A.ÖZGÖRKE, M.ÖZM. VELİ, V. DEDİYE VELİ, H.ÖZGÖRKE VELİ, M.ÖZGÖRKE VELİ,
Ö.Ş.ÇİÇEK, A.Ş. KÖRÜK, D. N. GÖRKE, A.Ş. KÖRÜK, H.ÖZGÖRKE VELİ, M.ÖZGÖRKE VELİ

Manz. Vekili	Nalı. Vekili	İst. ve Tüzat. Vekili	Sab. ve İy. Mm. Vekili
C. YARINOCI	K. ZEYYINOGLU	S. YIRGALI	Dr. B. UZ

Görs. ve İnh. Vekili: Ziraat Vekili: Mühüratlı: Vekili: Çabıma Vekili: İşletmeler Vekili:
F. R. ALIYEV S. ÖZMEY N. ÇAĞIRIOĞLU M. ERKMEY S. AĞAĞOĞLU

4
Kartu Sayısı : 5009

Türkiye MİH Karak Kuvvetleri Kurulması İhtikadındaki Zıkkı Taktikselmanca 1997'de İhtikadını: Hürkiye ve Mıllıye Veliklilerinde ne-

saatlik mütalakanın dayanağı Ziraat Vekâletinin 14/7/1955 tarihli ve 9853/7709 sayılı yazını dikkate, Ziraat Vekâletleri Heyetince 15/8/1955 tarihinde kararlaştırılmıştır.

RETSKUMHUR
C. BATAR

Başvuru	Devlet Vakıfı	Devlet Vakıfı	Devlet Vakıfı	Devlet Vakıfı
A. MEVİHAHİR	Devlet Vakıfı F. KOPRALI	Dr. M. SARIL		F. R. ZORLU

Aktöre Vekâli: M. H. Ma. Vekâli Muhâkeme Vekâli: Harîrîye Vekâli'nin V. Mâliye Vekâli:
O. Ş. ÇİÇEKDAĞ E. MENDELERES D. N. GEMER F. R. ZORLU H. POLATKAN

Manif. Yekil. Naba Yekil. İ. Ticaret Yekil. Şah ve Ş. Mems. Yekil.
C. F. İRDİMCİ K. ZEYİNOĞLU YAKALI De. B. ÜZ

Gens. ve İht. Vekili	Zinat Vekili	Münacatlı Vekil	Çalışma Vekili	İşbirleşer Vekili
E. KALAFAT	N. ÖKMEK	M. ÇAPUŞOĞLU	M. ERKMEK	S. AĞAOĞLU

Türkiye Milli Kavak Komisyonu Talimatnamesi

1 — Kuvveti sınırlı ile ilgili işleri içişleri bakanlığı Genel Türkiye Milli Kuvveti Komutanlığı tarafından yürütülmektedir.

2 -- Korumayoturan gayam: Memleket buşep ityayoturan temininde reñitire roñu oları kerek kullırırñın itirapaf ve tetat is en veritig tak- tik bir kerekçitig temininde ağılaraq dıere:

ni Meslekodurluğu çapılı yetiştirme partilerine itibak edecek en iyi kavram tiplerinin teşkil ve yetiştirme metodlarının incele ve tesbiti ile ilgili araştırmalar yapmak;

b) Kasak yetiştirilirdiği ve kiminın sığırını gayrimülk araştırma merkezleri, popülasyonlar, fidanlık ve tarımsal kavaklıklarını tesvi etmek,

c) Kavak hastalıkları ve kavaklara zarar olan hayvanların önlenmesi amacıyla, kuruma özel ve tedbirlerini belirli kuruluşlarla etraf ve araştırmaları yapmak.

d) Kıvrak dikilerek sahaları tesbit ettirmek.

e) Diğer marifetleri ile çelik ve filan mülklerinde bulunarak,

Kaynak: 12 Eylül 1955 Sıkıyönetim İlanı, RG: 9101, Karar Sayısı: 5843.

EK 2. 28.4.1960 tarih ve 4/12979 sayılı kararla ilan edilen Sıkıyönetim sebebi ile
Sıkıyönetim Komutanlığı'na devredilecek selahiyetler

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

12987

KARARNAME

İstanbul ve Ankara Vilâyetlerinde 28/4/1960 tarihli ve 4/-
12979 sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesiyle ilân edilmiş bulunan
Örfî İdarenin devamı müddetince, Örfî İdare Kanununun 2 nci maddesine
tevfikan 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 6, 13 ve 14 ün-
cü maddeleriyle 8 inci maddesinin D ve 9 uncu maddesinin F fıkralarında-
ki, Karayolları Trafik Kanununun 10 uncu maddesindeki vazife ve salâhi-
yetlerle 6761 sayılı kanuna muhalif toplantılar ve 6187 sayılı kanuna
aykırı olarak yapılan propaganda ve telkinler hakkındaki salâhiyetle-
rin Örfî İdare Kumandanlıklarına devri; Dahiliye Vekâletinin 28/4/1960
tarihli ve 63145-1511/40989 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine,
İcra Vekilleri Heyetince 28/4/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

[Signature]

Başvekil	Devlet Vekili ve Başv. Yardımcısı	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili
<i>A. H. G. d. e. r. g.</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Adliye Vekili	Millî Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili ve Hariciye V.V.	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Maarif Vekili	Nafia Vekili	Ticaret Vekili ve İmar ve İskan V.V.	Sih. ve İç. Mua. Vekili	Gün. ve İnh. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Ziraat Vekili ve Sih. ve İç. Mua. V.V.	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili ve Basın-İ. ve Turz. V.V.	Sanayi Vekili	Bas.-Yay. ve Turz. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
İmar ve İskan Vekili	Koordinasyon Vekili			
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>			

2-2
571

080 18 01 02 154 91 17

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 154 - 91 - 17

EK 4. İstanbul ve Ankara'da 28 Nisan 1960'ta ilan edilen sıkıyönetimin 30 Kasım 1961'de sona ereceğinin Başbakanlıkça tebliği.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ		
T. C. BAŞVEKALET HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ	Yazan memur	Dosya No.
	Yazı tarihi	Gidiş No.
	Beyaz tarihi	Gidiş tarihi 30.Kasım.1961
		Ekleri

Başbakanlıktan tebliğ edilmiştir.

Ankara ve İstanbul'da 28.Nisan.1960 da ilân edilen ve muhtelif tarihlerde uzatılarak devam eden Sıkıyönetimin süresi 30.Kasım.1961 Perşembe günü saat 24 de sona erecektir.

Halen yurdumuzda Sıkıyönetimin devamını zaruri kılan bir durum mevcut olmadığından, yeni bir uzatma kararı için Türkiye Büyük Millet Meclisine başvurulmamıştır.

Bu vesile ile, bu gece vazifelerini normal idare makamlarına devredecek olan askerî makamlara ve kahraman Ordu mensuplarına yaptıkları büyük hizmetlerden dolayı Hükûmetin şükranlarını sunarım.

Bundan sonra, normal asayiş ve zabıta kuvvetlerinin kanun içinde ifa edecekleri vazifelerinde başarı göstermeleri için, Sayın vatandaşlarımızın müzaharetini beklerim. Aziz vatandaşlarımızın ve vatan duygusu yüksek basınımızın anlayışlı yardımları, normal zabıta kuvvetlerinin başarı ile vazife görmelerinde ve huzurun kökleşmesinde âmil olacaktır.

Vatandaşların hak ve hürriyetlerinin korunması ve toplum nizamı ile huzurun temini hususunda, idare ve zabıta âmir ve memurlarının, uyanık bir vazife şuurunu ve tarafsızlık içinde, şevkle çalışacaklarından eminim.

68
30.11.911 Veron, Başb. Müst. Hs. R. M. Mehmet, Gaykangül
Alon: Emir Sk. Bnk. Rifat

Aslı gibidir. Tarih: 30.11.1961 S: 15

030	01	16	86	9
-----	----	----	----	---

2

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 16 - 86 - 9

EK 5. Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde uygulanmakta olan Sıkıyönetim Süresince Polis vazife ve Selahiyetleri ve Karayolları Trafik Kontrolü, Toplantı ve Gösteri yürüyüşü ile ilgili görevlerinin Sıkıyönetime devri.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Karar Sayısı : 6/1855

KARARNAME

Eki

Ankara, İstanbul ve İzmir illeri sınırları içerisinde Bakanlar Kurulunun 21/5/1963 tarihli ve 6/1748 sayılı Kararnamesiyle ilân edilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmış bulunan Sıkıyönetim süresince, 2559 sayılı Polis Vazife ve Selâhiyet Kanununun 6,13,14 ve 19 uncu maddeleriyle 8 inci maddesinin (D) ve 9 uncu maddesinin (F) fıkralarında, 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanununun 10 uncu maddesinde ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkındaki 10/2/1963 tarihli ve 171 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinde yazılı zabıta yetki ve görevlerinin Sıkıyönetim Komutanlıklarına devri; Millî Savunma Bakanlığının 6/6/1963 tarihli ve 3451-2-63 sayılı yazısı üzerine, 3832 sayılı Kanunun 2 nci maddesine göre Bakanlar Kurulunca 7 / 6 /1963 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

170 31/14
030 18
2-2
777

Dosya No :

2-2
777

Başbakan
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı V.
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sa. ve So. Y. Bakanı
Güm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı V.
Çalışma Bakanı
Sanayi Bakanı
Ba. - Ya. ve Turizm Bakanı
İmar ve İskân Bakanı

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 170 - 31 - 14

Cumhuriyet

48. yıl, sayı: 16808

23 Mayıs 1971

Saat 24'ten 15'e kadar sokağa çıkmak yasak

Bir Parti Kapatıldı

Ulusal Birlik Partisi'nin İstanbul'da bulunan 12 şubesi, 22 Mayıs'ta kapatıldı. Parti yönetimi, şubelerin kapatılmasını, parti üyelerinin ve yöneticilerinin tutuklanmasını ve partiye ait malvarlığının el konulmasını istedi.

MAK MONTARLILARIN GÜNÜNE YIGILDI

İstanbul'da düzenlenen bu etkinlikte, mak montarlıların sorunları konuşuldu. Katılımcılar, mak montarlıların işsizlik ve emek sorunlarıyla mücadele etmesi gerektiğini vurguladı.

Bagbakan vailerin dikkatli olmasını istedi

Erim: "Gereksiz tutuklama yapıldı,"

■ Tükilere gönderilen gazeteyle, eleştirilerin süzgeciyle, bagbakan vailerin dikkatli olmasını istedi.

Çilingirelli, montaj konusunda İki Senayi Odası Başkanı ile görüşme yaptı

Çilingirelli, montaj konusunda İki Senayi Odası Başkanı ile görüşme yaptı. Görüşme, montaj işçilerinin sorunları ve emek hakları üzerine yapıldı.

Yarın açılacak

Yarın açılacak olan etkinlikte, mak montarlıların sorunları konuşuldu. Katılımcılar, mak montarlıların işsizlik ve emek sorunlarıyla mücadele etmesi gerektiğini vurguladı.

Polisle çatışan öğrenci Nedim Öztaş öldü

Polisle çatışan öğrenci Nedim Öztaş öldü. Olay, İstanbul'da meydana geldi. Nedim Öztaş, polisle çatışırken yaralandı ve hayatını kaybetti.

EK 7. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İzin Verilmesi Hakkında ve Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay İllerinde Sıkıyönetim İlânına Dair 21.07.1974 tarihli ve 14952 sayılı Resmi Gazete.

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi : (7 Teşrinievvel 1336) - 7 Ekim 1920

Yürütme ve idare işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Mübacerat Genel Müdürlüğüne bayanlar	21 TEMMUZ 1974 PAZAR	Sayı : 14952
--	-------------------------	--------------

T. B. M. M. Birleşik Toplantısı Kararları

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İzin Verilmesi Hakkında

Karar No : 303

Değerli olayların ortaya çıkardığı ağır şartlar altında ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 16/3/1964 gün ve 96 sayılı 17/11/1967 gün ve 168 sayılı kararları ile verilen izin dayanarak, Kıbrıs'ta yapılan işler ve çıkarma hareketinin meydana gelmesi muhtemel ihtisalar karşısında, gerekliliği, sonu ve milleti iktidara takdir ve tayin olmasına pekide Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine Anayasa'nın 66 ncı maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının 20/7/1974 tarihli 3 üncü Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

20/7/1974

Kahraman ve Şanlı Türk Silahlı Kuvvetlerimize Türkiye Büyük Millet Meclisinin Güven, Dilek ve Takdir Hissettinin İletilmesine Dair

Karar No : 304

Kıbrıs Cumhuriyetinin tehlikeye düşmüş olan bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamak; Anayasa'nın temel maddelerinde öngörülen olan düzeni kurmak için Türkiye'nin Gecici Anayasasından doğan vebatlerini yerine getirmek üzere bu sabah harekete başlayan olan kahraman ve şanlı ordumuzu Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak bu tarihle anda itibarla ve sevgiyle anıyoruz.

Yürütme tarihi ve harışı görevinde aile milletimiz bütün varlığıyla Ordumuzun yanındadır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin, şanlı dolu tarihimize yeni bir zafer ve şeref sayfası ekleyeceğine güveninizle temyiz.

Kahraman Ordumuza Cenabı Haktan yardımını olmasını diler, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin bütün mensuplarına sevgi ve saygıyla selamlarını.

Bu güven, dilek ve takdir hissettinin kahraman ve şanlı Türk Silahlı Kuvvetlerine iletilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının 20/7/1974 tarihli 3 üncü Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

20/7/1974

Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay İllerinde Sıkıyönetim İlânına Dair

Karar No : 305

Savagı gerçekleştirilecek durumun başlatılması nedeniyle, Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay illeri sınırları içerisinde 20/7/1974 Cumartesi günü saat 07.00 den itibaren bir ay süre ile Sıkıyönetim İlânına dair 19/7/1974 tarihinde Bakanlar Kurulunun alınan karar T. B. M. M. Birleşik Toplantısının 20/7/1974 tarihli 3 üncü Birleşiminde onaylanmıştır.

20/7/1974

(7/8612 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 20 Temmuz 1974 günlü ve 14951 sayılı Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.)

EK 8. Hakkâri, Mardin, Siirt ve Diyarbakır İllerinde Bakanlar Kurulunca İlan Edilen Sıkıyönetimin Reddine İlişkin Karar, RG: 29.03.1975 S. 15192.

— 530 —

Hakkâri, Mardin, Siirt ve Diyarbakır İllerinde Bakanlar Kurulunca İlan Edilen Sıkıyönetimin Reddine İlişkin

(Resmî Gazete ile yayımı : 29 . 3 . 1975 - Sayı : 15192)

Karar No. 354

İrak'ta devam edegelen iç savaşın asî kuvvetlerin yenilgiye uğramakla sonuçlanması üzerine güneydoğu sınırlarımızın güvenliğine karşı beliren ani tehlikeyi ve bununla ilgili zaburu muhtemel olayları dikkate alarak, Hakkâri, Mardin, Siirt ve Diyarbakır illerinde 27 . 3 . 1975 Perşembe günü saat 07.00'den itibaren bir ay süre ile ilan edilen sıkıyönetime ilişkin 26 . 3 . 1975 tarihinde Bakanlar Kurulunca alınan karar, T. B. M. M. Birleşik Toplantısının 28 . 3 . 1975 tarihli 8 nci Birleşiminde açık oyla reddedilmiştir.

28 Mart 1975

BU KARARA AİT TUTANAKLAR

Cilt	Birleşim	Sayfa
14	7	129:131,131:132,133:138
	8	151:152,159:164

Ankara, İstanbul, Adana ve İçel İllerinde İlan Edilmiş Bulunan Sıkıyönetim Süresinin Uzatılmasına Dair

(Resmî Gazete ile yayımı : 29 . 3 . 1975 - Sayı : 15192)

Karar No. 355

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 124 ncü maddesi gereğince 20 . 7 . 1974 tarihinden itibaren bir ay süre ile 14 ilimizde ilan edilip Türkiye Büyük Millet Meclisinin 20 . 7 . 1974 tarihli, 305 numaralı kararı ile onaylanan ve 19 . 8 . 1974 tarihli, 306 numaralı ve 19 . 9 . 1974 tarihli, 307 numaralı kararları ile 10 ilimizde ve 4 . 11 . 1974 tarihli, 308 numaralı; 4 . 12 . 1974 tarihli, 312 numaralı; 2 . 1 . 1975 tarihli, 330 numaralı; 4 . 2 . 1975 tarihli, 333 numaralı ve 4 . 3 . 1975 tarihli, 351 numaralı kararları ile de 4 ilimizde birer ay süre ile uzatılmış bulunan sıkıyönetimin, Kıbrıs'ta ilgili genel durumun gerçeliğini sürdürmesi ve iç güvenlik nedeniyle halen uygulanmakta olduğu, Ankara, İstanbul, Adana ve İçel illerinde 5 . 5 . 1975 günü saat 24.00'e kadar uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının 28 . 3 . 1975 tarihli 8 nci Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

28 Mart 1975

BU KARARA AİT TUTANAKLAR

Cilt	Birleşim	Sayfa
14	7	129:132
	8	152:158

Halk'a ve olaylara

Tercüman

VICKS
VAPORUB
BURUNLAGAN MEDİSİN

12 Mart 1978 Pazartesi 20 EYLÜL YAKINIKI 1978 YILI 17. SAYI 5779

HER SABAH DÜNYA YOKSUL KURULUŞU HER SABAH FİYAT BİR BAKIYORDUK

OTOLARIN YILLIK VE ALIM VERGİSİ ARTIRILIYOR

Yeni otoların yillik vergisi 3000 lirası altında olan vergilerde 70.000 lirası altına

MERKEZİ KIR GİRİŞ VERGİSİ 15.000 LİRA OUNAK

Fofo otolarının tamamının 42 milyar lirada yillik vergilerde

% 30-38 Devalüasyon

Cumhuriyet tarihinin en büyük dört devalüasyonundan biri...

• 1 dolar ~ 25,50 TL..

• Turist dövizinde 1 dolar ~ 38,75 TL..

DÖVİZ ALIŞ VE SATIŞ FİYATLARI

DÖVİZ CİDİ	ALİŞ	YATIR	ALİŞ	YATIR
Amerikan Doları	25,50	25,50	38,75	38,75
Avrasya Doları	15,00	15,00	15,00	15,00
Alman Markı	11,00	11,00	11,00	11,00
İsviçre Francı	11,00	11,00	11,00	11,00
İngiliz Sterlini	11,00	11,00	11,00	11,00
Fransız Francı	11,00	11,00	11,00	11,00
İtalyan Lirası	11,00	11,00	11,00	11,00
Yeni Zelanda Doları	11,00	11,00	11,00	11,00
Avustralya Doları	11,00	11,00	11,00	11,00

TURİSTİK DÖVİZ SATIŞ FİYATLARI

DÖVİZ CİDİ	ALİŞ	YATIR
Amerikan Doları	38,75	38,75
Avrasya Doları	15,00	15,00
Alman Markı	11,00	11,00
İsviçre Francı	11,00	11,00
İngiliz Sterlini	11,00	11,00
Fransız Francı	11,00	11,00
İtalyan Lirası	11,00	11,00
Yeni Zelanda Doları	11,00	11,00
Avustralya Doları	11,00	11,00

TEPKİLER

Sürpriz olmadı

PROF. MUÇET : «Devalüasyonun yolları önceden kestirilmişti»

SEZGİN : «Devalüasyonun yolları önceden kestirilmişti»

BEKİR : «Devalüasyonun yolları önceden kestirilmişti»

DEVALÜASYON MEDAR?

Devalüasyonun yolları önceden kestirilmişti. Devalüasyonun yolları önceden kestirilmişti. Devalüasyonun yolları önceden kestirilmişti.

Maliye Bakanı açıkladı «PETROLE ve GÜBRE'ye zam yoko»

Maliye Bakanı, «Petrol ve gübre fiyatlarına zam yapılmayacak» dedi.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ BÜYÜK OLAYLARLA BAŞLADI

İstanbul'da TMMOB Ç. üyesi bir kadın ahi kış yakaladı.

Mutlu Menderes de öldü

Menderes Ailesinin bitmeyen çilesi.

COND

COND...

TERCÜMAN

Tercüman...

* PALANQUES E CLASSIFICADO * 20 LARGA

Yüzde 90'dan fazla kabul oyu verildi

Kesin olmayan sonuçlara göre 18 milyon 553 bin kabul 1 milyon 273 bin red oyu çıktı

[illegible]

Türkiye'nin halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı

[illegible]

Savnet Sagstun Karan Ereni nyuma Chitaya Kipchui niye yamiridei QD9999 ta-
shuru nika kufandi. Savet Sagstun Kiyin Inhammashu Onye sagstai Sagstuna nom

**SAĞLIK
ÖĞÜTLERİ**

Bu havalarda kafanızı üşütmeyin

Fluoridation is considered to be a desirable means for reducing the incidence of dental caries in children. However, the use of fluoride supplements in children has been controversial. The purpose of this study was to determine the effect of fluoride supplements on the dental caries experience of children in a community with a high prevalence of dental caries. The study was conducted in a community in the state of Michigan. The study population consisted of 1,000 children aged 5 to 12 years. The children were divided into two groups: a control group and a fluoride supplement group. The control group received no fluoride supplement, while the fluoride supplement group received a daily fluoride supplement. The children were examined for dental caries at the beginning and end of the study. The results of the study showed that the fluoride supplement group had a significantly lower dental caries experience than the control group. The study concluded that fluoride supplements are effective in reducing the incidence of dental caries in children.

Only the formal, historically based knowledge of the past, however, is insufficient to ensure that the past is not repeated. The past is not a static entity, but a dynamic one, and it is the responsibility of the present to ensure that the past is not repeated.

Haklarındaki 10 yıllık siyaset yasağı kesinleşti...

Copyright © 1997 by Humana Press, Inc. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from Humana Press, Inc.

¹¹ Estimated that by 1990 that the business community "must" at present require further "development strategies" that would include international trade.

Memurlara
çalışmayan
eşleri için ayda
720 lira
ödenecek

ANNEA (1921)
Individually collected in
shallow subtidal water
near the surface. In
abundance from May to
August. Several specimens
were also collected from
the gill net. Numerous
specimens collected from
the beach at low tide.
One, collected from a
cave near the beach, was
found to be female. The
other specimens were
all males. The specimens
were collected from the
beach at low tide.

T. C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi : (7 Teşrinievvel 1336) - 7 Ekim 1920

Yönetim ve Yarı İşleri İçin Başbakanlık Nispetiye Daire Başkanlığına Başvurulur	8 Kasım, 1983 SALI	Sayı : 18215
--	-----------------------	--------------

YASAMA BÖLÜMÜ

KANUNLAR

Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu

Kanun No. 2941

Kabul Tarihi : 4.11.1983

B İ R İ N C İ K İ S İ M Genel Esaslar

BİRİNCİ BÖLÜM Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1. — Bu Kanunun amacı, Devletin tüm güç ve kaynaklarını barış halinden seferberlik ve savaş haline süratle ve etkin bir şekilde geçirmek suretiyle barıştan itibaren seferberlik ve savaş hükümlerinin uygulanma esaslarına ilişkin yükümlülükleri belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2. — Bu Kanun, seferberlik ve savaş halini, barış döneminden itibaren yapılacak hazırlık ve teşkilatlanmayı, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ile gerçek kişilerle görev, yetki ve sorumluluklarını, bunların sahip olduğu her türlü mal ve hizmet yükümlülüklerini kapsar.

Tanımlar

MADDE 3. — 1. Seferberlik : Devletin tüm güç ve kaynaklarının, bagta askeri güç olmak üzere, savaşın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanması, top-

Yasama Bölümü Sayfa : 1

Evet... Fırsatı kaçırmadınız!..

DOĞAN + 4448 hediye için

5 KUPON BİRDEN

İki dört kupon verildi DOĞAN 4448 hediye kuponu

İsterseniz bugünden başlayabilirsiniz

İŞTE İLK MİLYONERİMİZ

7+1

Her hafta herkese 7 milyon saniye devam ediyor

İKİNCİ HAFTA ÜÇÜNCÜ NUMARA

70

Emine milyonu aldı

41'inci bir milyon dakikam kızıma çıktı

GÜNEŞ

HER GÜN İKİ BAĞIŞ

Şenol'du'da askeri jipe saldırılar

3 şehit daha...

Cumhurbaşkanı Şenol'in muhafazası için hücresinde 3'ü kurulu 3'ü jipin...

Cumhurbaşkanı'nın açıkladığı "etkili" önlemler belli olmaya başladı

Halka silah dağıtılacak

Cumhurbaşkanı'nın Doğu'daki konuşması açıkladığı önlemlerin arasında "Tasle-i Şerifin Kütlesi"nin dağıtılması da var...

ENFLASYONU NASIL TANIYORUZ?

Enflasyonla mücadele geri plana itiliyor

Hükümetin göre 1985'te enflasyonu yüzde 25 olacak

Uzmanlar: "Enflasyonla mücadele geri plana itiliyor"

Ve Fecriye hemşire 16 yıla mahkum oldu

NOTLAR

Önememeli ya da önememeyemeli!

HP'de son durum

Calp: "Bu iş böyle giderse bırakırım..."

ALDANAN ACABA KİM? Oktay EKİ

Güler'in yakınları tectir odasında

Fakir öğrenciler için 2,5 milyarlık yardım ayrıldı ama...

Harçlar üniversiteyi "paralı okul" yaptı

Perle: "Kongre'den çıkan boş kararları büyütmemelim"

EK 13. Ankara, Artvin, Edirne, Erzincan, İzmir ve Ordu illerinde 4 ay süre ile olağanüstü hal ilan edilmesi. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 52 - 362 - 8

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

BAKANLAR KURULU KARARI

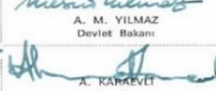
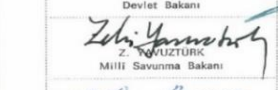
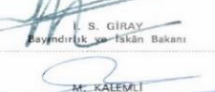
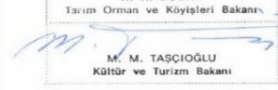
Sayı: 85/ 9528

Ankara, Artvin, Edirne, Erzincan, İzmir ve Ordu illerinde, Anayasa'nın 120 nci ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun üçüncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine göre, 19/7/1985 günü saat 17.00 den geçerli olmak üzere 4 ay süre ile olağanüstü hal ilân edilmesi; Milli Güvenlik Kurulu'nun 26/5/1985 tarihli ve 278 sayılı tavsiye kararına dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 3 / 6 /1985 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Ekl

T. ÖZAL
BAŞBAKAN

KENAN EVREN
CUMHURBAŞKANI

 T. ÖZAL Başbakan Yrd.	 K. OKSAY Devlet Bakanı	 A. M. YILMAZ Devlet Bakanı	 C. BOYNUKLAS Devlet Bakanı
 A. TENEKECİ Devlet Bakanı	 M. T. TİTİZ Devlet Bakanı	 A. KARAMELİ Devlet Bakanı	 M. N. ELDEM Adalet Bakanı
 Z. TAVUZTÜRK Millî Savunma Bakanı	 V. AKIN İçişleri Bakanı	 V. HALBEOĞLU Dışişleri Bakanı	 A. K. ALPTEMOCİN Maliye ve Gümrük Bakanı
 M. V. DİNÇERLER Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı	 İ. S. GİRAY Bayındırlık ve İskân Bakanı	 M. AYDIN Sağlık ve Sosyal Yrd. Bakanı	 V. ATASOY Ulaştırma Bakanı
 H. H. DOĞAN Tarım Orman ve Köylüleri Bakanı	 M. KALEMLI Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı	 H. C. ARAL Sanayi ve Ticaret Bakanı	 S. N. TÜREL Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
 M. M. TAŞCIOĞLU Kültür ve Turizm Bakanı			

Dosya No

138-2

712

EK 14. Adana, Adıyaman, Ağrı, Erzurum, Gaziantep, Hatay, İstanbul ve Kars illerinde 19/11/1985 günü saat 17.00'den geçerli olmak üzere 4 ay süre ile olağanüstü hal ilan edilmesi.

**T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

BAKANLAR KURULU KARARI

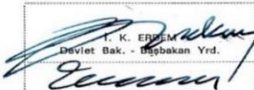
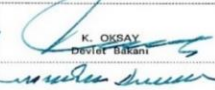
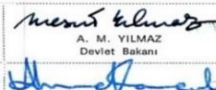
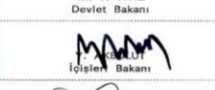
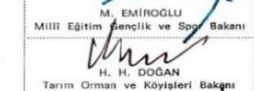
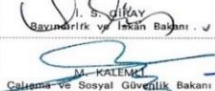
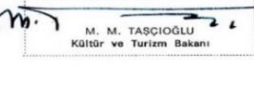
Sayı : 85/ 10025

Adana, Adıyaman, Ağrı, Erzurum, Gaziantep, Hatay, İstanbul ve Kars illerinde, Anayasa'nın 120 nci ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 3 üncü maddesinin 1 inci fıkrasının (b) bendine göre, 19/11/1985 günü saat 17.00 den geçerli olmak üzere 4 ay süre ile olağanüstü hal ilân edilmesi; Milli Güvenlik Kurulu'nun 31/10/1985 tarihli ve 287 sayılı tavsiye kararına dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 6 /11/1985 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Ekl

T. ÖZAL
BAŞBAKAN

KENAN EVREN
CUMHURBAŞKANI

 İ. K. ERBANKAN Devlet Bak. - Başbakan Yrd.	 K. OKBAY Devlet Bakanı	 A. M. YILMAZ Devlet Bakanı	 M. V. DİNÇERLER Devlet Bakanı
 A. TENKEGİ Devlet Bakanı	 M. T. TİTİZ Devlet Bakanı	 A. KARAEVLİ Devlet Bakanı	 M. N. ELDEM Ağaçlar Bakanı
 Z. KAYAZTÜRK Millî Savunma Bakanı	 İ. S. GÜL İçişleri Bakanı	 V. HALEFOĞLU Dışişleri Bakanı	 M. K. KILIÇ Maliye ve Gümrük Bakanı
 M. EMİROĞLU Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı	 İ. S. GÜL Sağlık ve Sosyal Yrd. Bakanı	 H. C. ARAL Sıhlık ve Sosyal Yrd. Bakanı	 S. N. TUĞREL Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
 H. H. DOĞAN Tarım Orman ve Köylüşleri Bakanı	 M. KALEMCİ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı	 H. C. ARAL Sanayi ve Ticaret Bakanı	 S. N. TUĞREL Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
 M. M. TAŞCIOĞLU Kültür ve Turizm Bakanı			

Dosya No.
188-2
1276

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 542 - 413 – 5

EK 15. Diyarbakır, Hakkari, Mardin ve Siirt illerinde olağanüstü hal ilan edilmesi.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

BAKANLAR KURULU KARARI

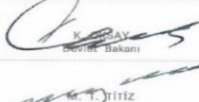
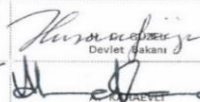
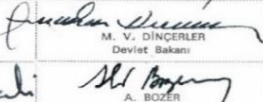
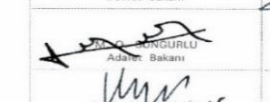
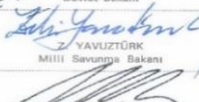
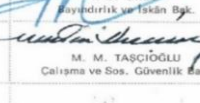
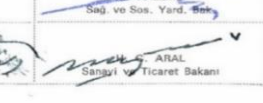
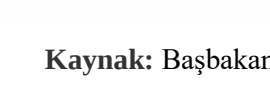
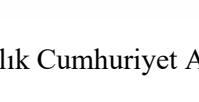
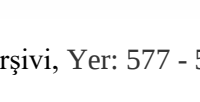
Sayı: 87/ 11781

Diyarbakır, Hakkari, Mardin ve Siirt illerinde, Anayasa'nın 120 nci ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 3 üncü maddesinin 1 inci fıkrasının (b) bendine göre, 19/7/1987 günü saat 17.00'den geçerli olmak üzere 4 ay süre ile olağanüstü hal ilan edilmesi; Milli Güvenlik Kurulu'nun 16/5/1987 tarihli ve 305 sayılı görüşü üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 18 / 5 /1987 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Ekl

T. OZAL
BAŞBAKAN

KENAN EVREN
CUMHURBAŞKANI

 T. K. EREN Devlet Bak. - Başbakan Yrd.	 K. KAY Devlet Bakanı	 M. V. DİNGERLER Devlet Bakanı	 M. V. DİNGERLER Devlet Bakanı
 A. TENKECI Devlet Bakanı	 M. T. TITİZ Devlet Bakanı	 M. V. DİNGERLER Devlet Bakanı	 A. BOZER Devlet Bakanı
 M. K. BENGÜRLÜ Adalet Bakanı	 Y. YAVUZTÜRK Milli Savunma Bakanı	 V. HALILOĞLU İçişleri Bakanı	 V. HALILOĞLU Dışişleri Bakanı
 A. K. ALKEMOĞLU Maliye ve Gümrük Bak.	 M. EMİROĞLU Milli Eğt. Gençlik ve Spor Bak.	 I. S. GİRAY Bayındırlık ve İskan Bak.	 M. KALEKÇİ Sağ. ve Sos. Yard. Bak.
 R. KUTAY Ulaştırma Bakanı	 N. H. DOĞAN Tarım Orman ve Köylüleri Bak.	 M. M. TAŞCIÖĞLU Çalışma ve Sos. Güvenlik Bak.	 M. M. TAŞCIÖĞLU Sanayi ve Ticaret Bakanı
 S. N. TÜREL Enerji ve Tabii Kaynaklar Bak.	 A. M. YILMAZ Kültür ve Turizm Bakanı		

Dosya No.

188-2

517

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 577 - 599 – 1

EK 16. Anayasa'nın 120. maddesiyle 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 3. maddesinin 1. fıkrasının b bendine göre, Batman ve Şırnak illerinde 22/5/1990 gününden 19/11/1990 gününe kadar olağanüstü hal ilan edilmesi

T. C.
BASBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

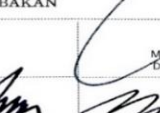
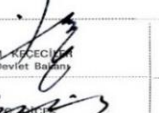
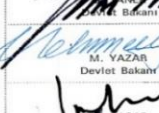
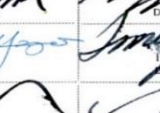
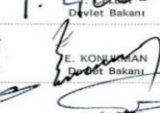
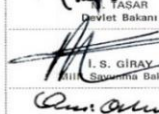
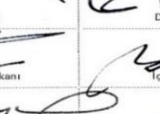
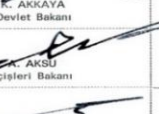
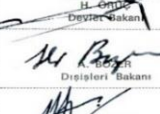
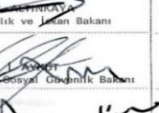
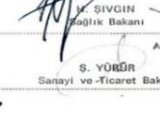
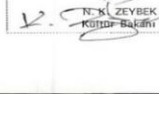
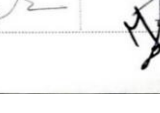
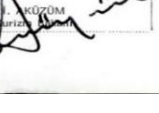
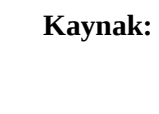
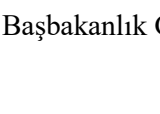
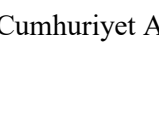
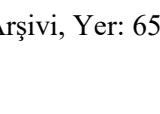
BAKANLAR KURULU KARARI

90/ 477

Anayasa'nın 120 nci maddesiyle 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 3 üncü maddesinin 1 inci fıkrasının (b) bendine göre, Batman ve Şırnak illerinde 22/5/1990 günü saat 17.00'den geçerli olmak üzere 19/11/1990 günü saat 17.00'ye kadar olağanüstü hal ilân edilmesi; Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşü üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 18/5 /1990 tarihinde kararlaştırılmıştır.

TURGUT ÖZAL
CUMHURBAŞKANI

Y. AKBULUT
BAŞBAKAN

 M. KOCACI Devlet Bakanı	 K. İNAN Devlet Bakanı	 İ. LEBELİ Devlet Bakanı	 Y. HİNGERLER Devlet Bakanı
 M. YAZAR Devlet Bakanı	 İ. İZANLI Devlet Bakanı	 E. KÖRMAN Devlet Bakanı	 İ. ÖZDEMİR Devlet Bakanı
 İ. TASA Devlet Bakanı	 K. AKKAYA Devlet Bakanı	 H. ÖRME Devlet Bakanı	 M. O. BURGUL Devlet Bakanı
 İ. S. GİRAY Mühürat Bakanı	 K. AKSU İçişleri Bakanı	 M. BAY Disiplin Bakanı	 A. KAHVECİ Maliye ve Gümrük Bakanı
 A. AKYOL Millî Eğitim Bakanı	 G. ÇETİNKAYA Büyükdük ve İktisat Bakanı	 M. SIVGIN Sağlık Bakanı	 İ. HİNCER Ulaştırma Bakanı
 İ. KAYALAN Tarım, Orman ve Köylere Bakanı	 İ. KURBAN Çalışma, Sosyal Güvenlik Bakanı	 S. YÖRÜK Sanayi ve Ticaret Bakanı	 F. KURT Emek ve Tab. Kay. Bak.
 N. K. ZEYBEK Kültür Bakanı	 İ. KÖZÜM Turizm Bakanı		

Dosya No.
188-2
570

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer: 651 - 50 - 7

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Damla BAYER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Gazi Üniversitesi
Fakülte	Fen – Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölümü	Cumhuriyet Tarihi
Makale ve Bildiriler	
1. Alşan, S., & Bayer, D. (2021). Değişen Savaş Tanımı Işığında 1990 – 2008 Yılları Arasında Türkiye’de Seferberlik Uygulamalarının Esasları ve Hukuki Dayanağı. <i>Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, 14(1), 205-231. Doi: https://doi.org/10.46790/erzisosbil.894292 2. Alşan, S. (edt.). <i>Savaş Üzerine Notlar</i>, Kriter Yayınevi, 2020.	